

शिवनेश

२०२०-२१

रयत शिक्षण संस्थेचे,

अण्णासाहेब आवटे आर्टस्, कॉमर्स, हुतात्मा बाबू गेणू सायन्स कॉलेज व
सौ. कुसुमबेन कांतिलाल शहा आर्टस्, कॉमर्स, सायन्स ज्युनियर कॉलेज,
मंचर, ता. आंबेगाव, जि. पुणे. ४१० ५०३

GOVERNMENT CENTRAL PRESS, MUMBAI

छत्रपती श्री शिवाजी महाराज

जन्म : १९ फेब्रुवारी १६३० / मृत्यू : १६८०

शिवनेरी

२०२०-२१

अध्यक्ष

प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे

संपादक

प्रा. डॉ. बी. पी. गार्डी

संपादक मंडळ

प्रा. जी. सी. वाघ

प्रा. एस. एस. उघडे

प्रा. एस. एम. सुरवसे

प्रा. एस. डी. खताळ

छायाचित्रण सहकार्य

प्रणय महाजन, अनुराधा फोटो स्टुडिओ, मंचर

संजय दळवी, अहमदनगर

संपादन साहाय्य

प्रा. कैलास एरंडे

प्रा. संजय पवळे

वितरण व्यवस्था

प्रा. संजय मेमाणे (ग्रंथपाल)

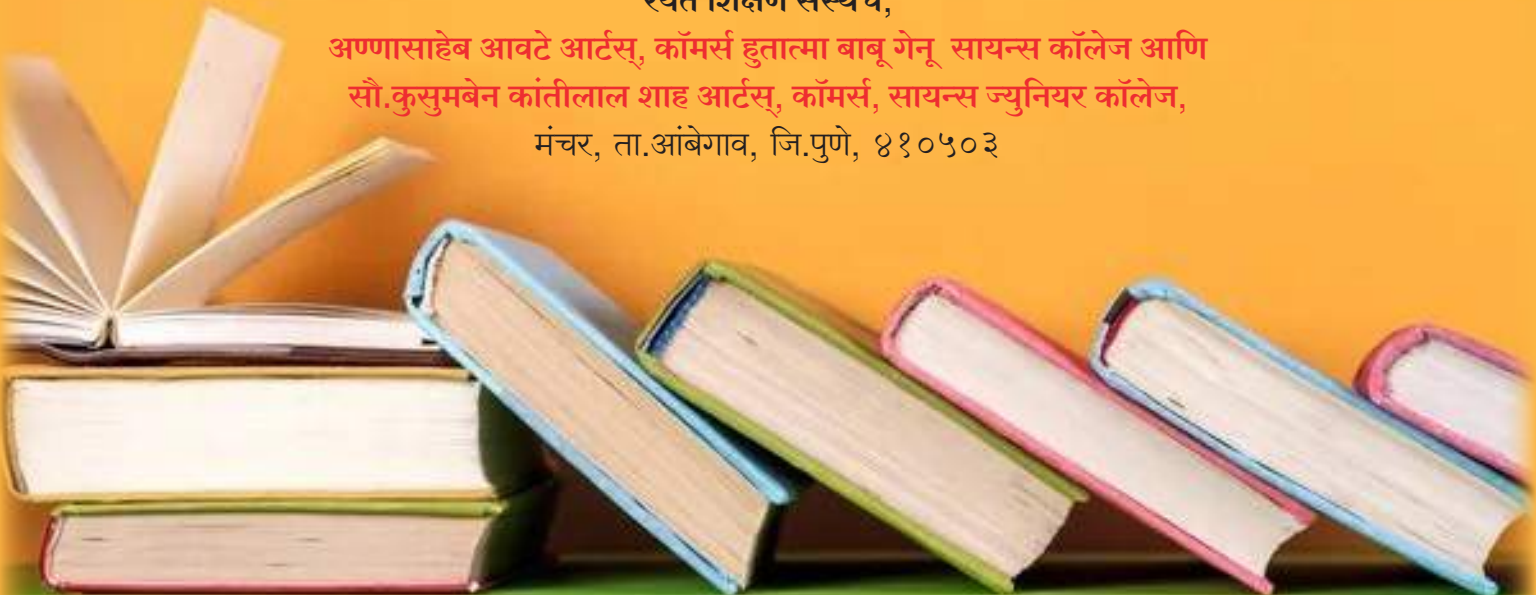

रयत शिक्षण संस्थेचे,

अण्णासाहेब आवटे आर्टस्, कॉमर्स हुतात्मा बाबू गेनू सायन्स कॉलेज आणि

सौ.कुसुमबेन कांतीलाल शाह आर्टस्, कॉमर्स, सायन्स ज्युनियर कॉलेज,

मंचर, ता.आंबेगाव, जि.पुणे, ४१०५०३

शिवनेरी | Shivneri

दि प्रेस अँक्ट अँड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक्स
नियम ८, फॉर्म ४ प्रमाणे आवश्यक माहिती

प्रकाशन स्थळ

अण्णासाहेब आवटे महाविद्यालय, मंचर
नियतकालिक : वार्षिक

© स्वामित्व

प्राचार्य डॉ. के.जी. कानडे

राष्ट्रीयत्व : भारतीय

पत्ता : रयत शिक्षण संस्था, सातारा तर्फे
अण्णासाहेब आवटे महाविद्यालय मंचर, ता. आंबेगाव,
जि. पुणे, दुरध्वनी : (०२१३३) २२३१६०

ISBN : 978-93-84600-13-6

मुद्रक | सनय प्रकाशन

बंदना शिवाजी शिंदे
नारायणगाव, शुभम विश्व, मोगरा-बी.१४
आनंदवाडी, ता. जुन्नर, जि. पुणे-४१०५०४
मो.९८६०४२९१३४, ९९६०६१७३०६
Email- sanayprakashan@gmail.com

मुखपृष्ठ व आतील मांडणी | 'कलामंदिर' ओंकार खैरे
अक्षरजुळणी | सनय संगणक विभाग
छायाचित्रे | अनुराधा फोटो फ्लॅश, मंचर

मी प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे असे जाहीर करतो
की, वर नमूद केलेला तपशील माझ्या माहिती व
समजुतीप्रमाणे खरा आहे.

- प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे

या महाविद्यालयीन वार्षिकांकातील मतांशी संपादक
मंडळ सहमत असेलच असे नाही. तसेच मजकुराची
जबाबदारी त्या त्या लेखकाची आहे.

(फक्त खासगी वितरणाकरीता)

अंकाच्या प्रतिक्रिया कळवा.

Email : annasahebawate2007@yahoo.com

महाविद्यालयाची वैशिष्ट्ये | उपक्रम

**नॅकची 'A' ग्रेड प्राप्त महाविद्यालय, सावित्रीबाई फुले पुणे
विद्यापीठाचे बेस्ट कॉलेज अवॉर्ड विजेते महाविद्यालय**

१०५ एकराचा निसर्गरम्य परिसर,

तज्ञ, संशोधक, व्यासंगी आणि अनुभवी प्राध्यापक वृंद,
ज्ञानवृद्धी करणारे समृद्ध व प्रशस्त ग्रंथालय आणि स्वतंत्र
अभ्यासिका, अत्याधुनिक संगणक, विज्ञान व भाषा
प्रयोगशाळा, उती संवर्धन प्रयोगशाळा (टिश्यु कल्चर
लॅब), संगणकीकृत प्रशासकीय भवन.

शिस्त अंगी बाणविणारा एन. सी. सी. (N.C.C.) विभाग.
राष्ट्रीय जाणीव जागृती व उद्दिष्टांची पूर्तता करणारा
विद्यापीठीय विशेष पुरस्कार प्राप्त एन. एस. एस. (N.S.S.)
विभाग.

कला सांस्कृतिक विभाग आणि जबाबदार नागरिक
घडविणारी विवेकवाहिनी, विद्यार्थी व्यक्तिमत्त्व विकास
घडविणारा प्रशस्त व भव्य जिमखाना व प्रशस्त व भव्य
क्रीडांगण, स्वावलंबी विद्यार्थी घडविणारी, “कमवा आणि
शिका” योजना.

विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास साधणारी विविध मंडळे

एम. ए. मराठी, एम. ए. इंग्रजी, एम. ए. अर्थशास्त्र, एम.
कॉम. चे पदव्युत्तर वर्ग/Msc. Organic Chemistry, Msc.
Analytical Chemistry, Physics, Botany तसेच पीएच.डी.
संशोधन केंद्र (वनस्पतीशास्त्र, रसायनशास्त्र, अर्थशास्त्र)
बी. सी. ए. संगणकीय विशेष कौशल्य अध्ययनाची सोय.
मानसशास्त्रीय समुपदेशन केंद्र, मत्स्यबीज संवर्धन व
शेततळे.

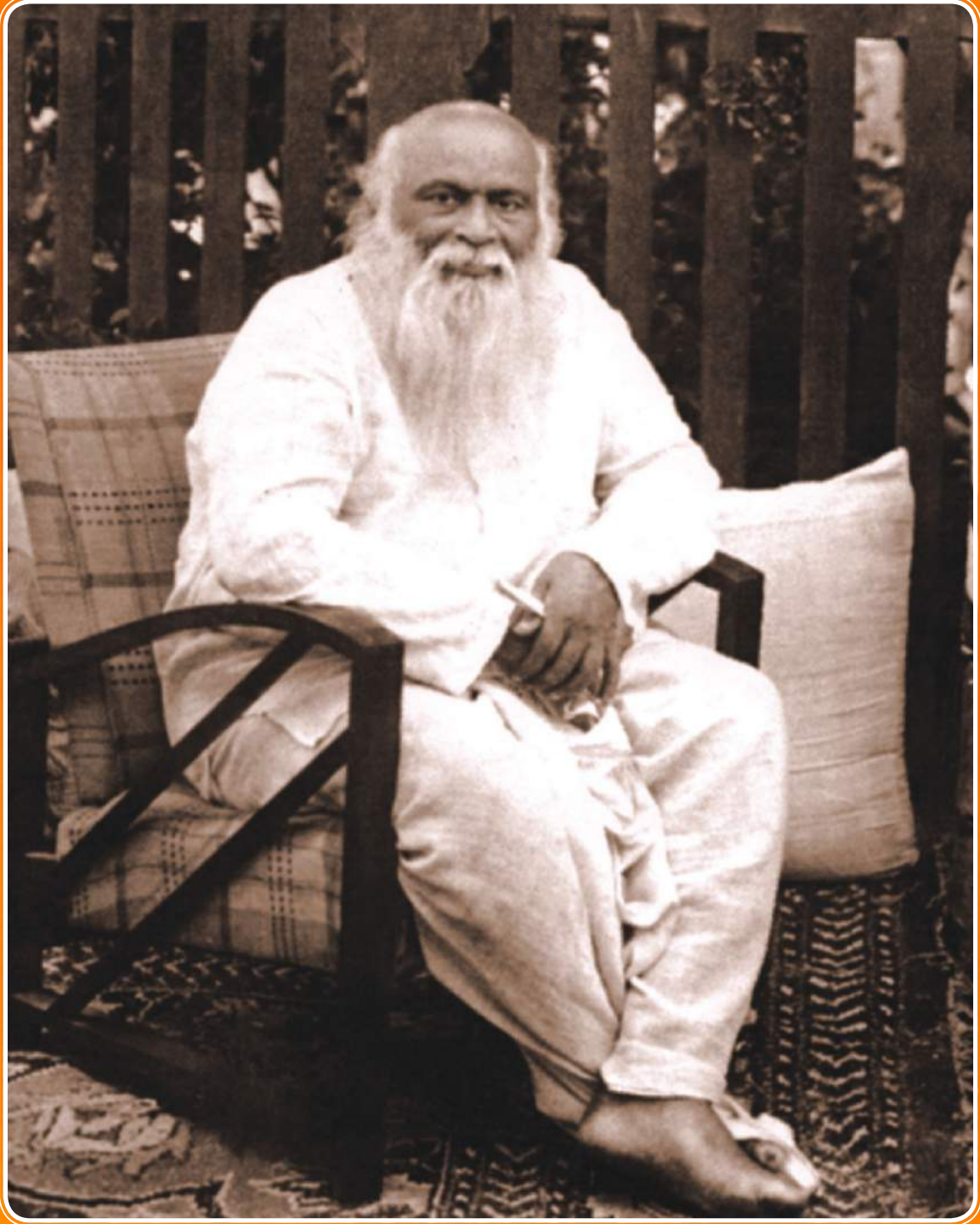
विद्यार्थी व विद्यार्थिनींच्या व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी सॉफ्ट
स्किल डेव्हलपमेंट प्रोग्राम, विविध स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन
केंद्र (M.P.S.C., U.P.S.C., NET, SET, CET.)

कर्मवीर विद्याप्रबोधिनी, विद्यार्थी-विद्यार्थिनी लेखन कौशल्य
प्रकल्प-अक्षरबन, उन्मेष, आणि विज्ञान भित्तिपत्रिका.

जैवतंत्रज्ञान (बायोटेक्नॉलॉजी) शिक्षणाची सुविधा. माजी
विद्यार्थी संघ, परिसरातील शिक्षणापासून वंचित असणाऱ्या
विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनी आणि नागरिकांच्यासाठी
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ अभ्यास केंद्र.
भव्य व प्रशस्त विद्यार्थिनी वसतिगृह, पालक मेळाव्यांचे
आयोजन.

व्यवसायाधारित शिक्षण (बी.व्होक) फूड प्रोसेसिंग,
अकॉटिंग टॅक्सेशन.

प्रयोगशील कृतीप्रवण शिक्षणतज्ज्ञ

२२ सप्टेंबर १८८७- ९ मे १९५९

मा. पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील (डी. लिट.)

संस्थापक: रयत शिक्षण संस्था

॥ भावपूर्ण श्रद्धांजली ॥

२०२०-२१

भारताचे माजी राष्ट्रपती, भारतरत्न प्रणव मुखर्जी, माजी मंत्री जसवंत सिंह, जेष्ठ नेते भंवरलाल मेघवाल, अहमद पटेल, हंसराज भारद्वाज, देवीप्रसाद त्रिपाठी, अश्विनीकुमार चोपडा, तरुण गोगाई, जेष्ठ लेखक कृष्ण बलदेव वैद, हिंदी साहित्यकार, पद्मश्री गिरीराज किशोर, जेष्ठ विनोदी लेखक द. मा. मिरासदार, प्रसिद्ध, फुटबॉल खेळाडू प्रदीपकुमार बॅनर्जी, जेष्ठ रंगकर्मी व समाजसेविका उषा गांगुली, जेष्ठ अभिनेते ऋषी कपूर, इरफान खान, गीतकार राहत इन्दौरी,

स्थानिक व्यवस्थापन समितीचे सदस्य मा. प्रल्हाद बाणखेले, ज्युनिअर विभागातील प्रा. के. एम. शेळके, ग्रंथालय परिचर किसन खेवजी भवारी तसेच विविध नैसर्गिक आपत्तीत मृत्यू पावलेले ज्ञात-अज्ञात, कोरोनाच्या जागतिक महामारीने मृत्यू पावलेले अनेक अभागी जीव, विविध हल्ल्यात शहीद झालेले भारतीय जवान सर्व नागरीकांना भावपूर्ण श्रद्धांजली.

मा. शरदचंद्रजी पवार
अध्यक्ष, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

मा. ना. आमदार दिलीपराव वळसे पाटील
सदस्य, मॅनेजिंग कॉन्सिल, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

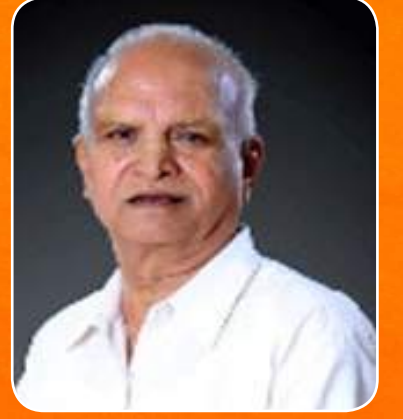
मा. शिवाजीराव आढळराव पाटील
मा. खासदार, शिरूर लोकसभा मतदार संघ

रयत शिक्षण संस्था पदाधिकारी
२०२० ते २३

मा. डॉ. अनिल पाटील
चेअरमन

अॅड. भगीरथ शिंदे
व्हा. चेअरमन

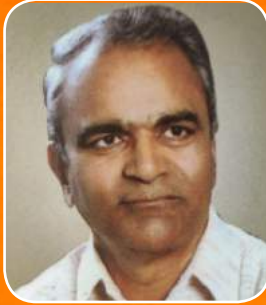
मा. एन. डी. पाटील
उपाध्यक्ष

मा. आमदार गणपराव देशमुख
उपाध्यक्ष

मा. सौ. जयश्रीताई चौगुले
उपाध्यक्ष

मा. अरूण कडू पाटील
उपाध्यक्ष

मा. पी. जी. पाटील
उपाध्यक्ष

मा. चेतनदादा तुपे
उपाध्यक्ष

डॉ. विठ्ठल शिवणकर
सचिव

डॉ. प्रतिभा गायकवाड
सह सचिव

डॉ. शिवलिंग मेनकुदळे
ऑडिटर

मा. अॅड. रामभाऊ कांडगे
विभागीय अध्यक्ष

चेअरमन

मा. ना. दिलीपराव वळसे पाटील
गृहमंत्री, महाराष्ट्र राज्य

महाविद्यालय विकास समिती २०१७-१८ ते २०२१-२२

मा. बाळासाहेब बेंडे
स्थानिक प्रतिनिधी

मा. बाळासाहेब बाणखेले
स्थानिक प्रतिनिधी

मा. उदय पाटील
स्थानिक प्रतिनिधी

प्रा. डॉ. व्ही. पी. सुपेकर
प्राध्यापक प्रतिनिधी

प्रा. बी. के. सांगळे
प्राध्यापक प्रतिनिधी

प्रा. आर. पी. मुढे
प्राध्यापक प्रतिनिधी

प्रा. जी. सी. वाघ
आय. क्यू. एसी. समन्वयक

श्री. पी. एम. पारधी
शिक्षकेतर सेवक प्रतिनिधी

प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे
सभासद/सचिव
महाविद्यालय विकास समिती

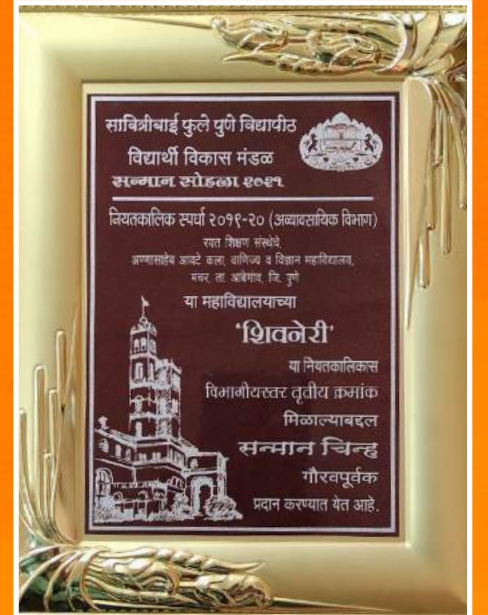

आमचा गौरव आमचा अभिमान

शिवनेरी नियतकालिक विद्यापीठ पारितोषिक

शिवनेरी नियतकालिक २०१७-२०१८ द्वितीय क्रमांक व २०१८-२०१९ तृतीय क्रमांकाचे पारितोषिक स्वीकारताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे, संपादक, प्रा. एस. पी. पवार, व संपादक मंडळ

मा. शरदरावजी पवार साहेब यांच्या वाढदिवसानिमित्त राज्यस्तरीय महाविद्यालयीन विद्यार्थी ऑनलाईन योद्धा @ ८० वक्तृत्व स्पर्धा

वक्तृत्व स्पर्धा पारितोषिक वितरण समारंभ प्रसंगी दीपप्रज्वलन करताना मा. ना. दिलीप वळसे पाटील, व मान्यवर

वक्तृत्व स्पर्धेची भूमिका मांडताना पश्चिम विभागाचे अध्यक्ष मा. अॅड. राम कांडगे

पारितोषिक वितरण समारंभाचे प्रास्ताविक करताना मा. प्राचार्य डॉ. के. जी कानडे

मनोगत व्यक्त करताना रयत शिक्षण संस्थेचे उपाध्यक्ष मा. चेतन तुणे

उपस्थितांना मार्गदर्शन करताना रयत शिक्षण संस्थेचे व्हा. चेअरमन मा. अॅड. भगीरथ शिंदे

उपस्थितांना मार्गदर्शन करताना मा. रामशेट ठाकूर

मा. शरदरावजी पवार साहेब ऑनलाईन वक्तृत्व स्पर्धा

उपस्थितांना मार्गदर्शन करताना राज्याचे गृहमंत्री
मा. ना. दिलीपराव वळसे पाटील.

अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना
मा. खासदार डॉ. अमोल कोल्हे

आपले मनोगत व्यक्त करताना स्पर्धक

सर्व यशस्वी स्पर्धक व प्रमुख पाहुणे

प्रमुख पाहुण्यांच्या हस्ते 'शरद रयत करंडक' स्वीकारताना
विजेते स्पर्धक

स्पर्धेचे आयोजन करणारी महाविद्यालयीन टीम प्रमुख
पाहुण्यांच्या हस्ते सत्कार स्वीकारताना

प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे मनोगत

सन २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षाचा आढावा घेताना माझ्या काही संमिश्र भावना आहेत. कोविड १९ च्या महामारीमुळे जगभरातील दळणवळण, आर्थिक, शैक्षणिक या सर्वच व्यवस्था ठप्प झाल्या. शैक्षणिक व्यवस्थेमध्ये या महामारीमुळे बऱ्याच अंशी परिणाम झाले. 'क्लासरूम टिचिंग संकल्पना' मागे पडून ऑनलाईन टिचिंगवर भर द्यावा लागला. २१ व्या शतकात आलेले हे संकट आपल्या सर्वांना बऱ्याच गोष्टी देऊन गेले. देशात व महाराष्ट्रात चालू असलेली पारंपरिक शिक्षण व्यवस्था या परिस्थितीत कुचकामी ठरली. रयत शिक्षण संस्थेने व महाविद्यालयाने या व्यवस्थेवर मात करण्यासाठी पेपरलेस व्यवस्थापन, डिजिटल शिक्षण पद्धती, ऑनलाईन लेक्चर, युट्यूब, व्हिडिओ क्लिप, गुगल क्लासरूम, व्हर्चुअल क्लासरूम यांसारख्या गोष्टींवर भर देण्यासंबंधी पावले उचलली. याचाच भाग म्हणून महाविद्यालयात एक सक्षम रेकॉर्डिंग स्टुडिओ महाविद्यालयाच्या स्थानिक व्यवस्थापन समितीचे चेअरमन गृहमंत्री मा. ना. दिलीपराव वळसे पाटील यांच्या मार्गदर्शनानुसार तयार करण्यात आले. महाविद्यालयात

व्हर्चुअल क्लासरूम तयार करण्यात आले. या संपूर्ण वर्षामध्ये महाविद्यालयात ऑनलाईन लेक्चर, व्हिडिओ क्लिप ५८३, विद्यार्थ्यांसाठी युट्यूबचे सबस्क्रायबर ६४३० आहेत. वर्षभर या व्यवस्थेद्वारे विद्यार्थ्यांच्या गुणात्मक व सर्वांगीण विकासासाठी अनेक मान्यवरांचे मार्गदर्शन विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करून देण्यात आले. उदा. शास्त्रज्ञ डॉ. व्ही. जी. भिडे, एम. एच. डेकणे, डॉ. दिनेश अंमळनेरकर, जेष्ठ लेखक उत्तम कांबळे, डॉ. हमीद दाभोळकर, मा. भूजंग बोबडे, डॉ. हर्षश्राज जाधव, मा. बंडा जोशी इत्यादी.

रयत शिक्षण संस्थेचे संस्थापक पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांची जयंती सुद्धा ऑनलाईन पद्धतीने साजरी करण्यात आली. रयत शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा. शरदरावजी पवार यांचा वाढदिवस साजरा केला. त्यानिमित्ताने 'ऑनलाईन वक्तृत्व स्पर्धेचे' आयोजन करण्यात आले. महाराष्ट्रातील एकूण १७ जिल्ह्यातून २८० स्पर्धक सहभागी झाले होते. रयत शिक्षण संस्थेच्या पश्चिम विभागामार्फत महाविद्यालयात ही स्पर्धा यशस्वीपणे पार पडली.

आय. आय. टी. मुंबई यांच्या सहकार्याने विविध विषयाची प्रात्यक्षिके करण्यासाठी महाविद्यालयाने 'मोडूल महाविद्यालय' म्हणून काम केले. व्हर्चुअल लॅबद्वारे प्रात्यक्षिके घेण्यात आली. कोरोना नियमांचे पालन करून काही प्रात्यक्षिके महाविद्यालयातही घेण्यात आली.

नवीन शैक्षणिक धोरणाच्या अनुशंगाने महाविद्यालयात 'इनोव्हेशन सेल' स्थापन करण्यात आला. विद्यार्थ्यांना परिसरातील विविध विषयांवरील वैविध्यपूर्ण प्रोजेक्ट देण्यात आले. या प्रोजेक्टमधून तयार होणारे नवीन संशोधन, पेटंट यासंबंधी महाविद्यालयात 'पेटंट सेलची' स्थापना करण्यात आली.

महाविद्यालयाकडे असलेली मुबलक जमीन, त्यामध्ये विविध फळबागांची लागवड चिंच, आंबा, आवळा, औषधी वनस्पती इत्यादीवर प्रोजेक्ट व त्या अनुशंगाने त्यांचा तुलनात्मक अभ्यास यावरही व्यवस्था उभी केली गेली. कोविड १९ च्या परिस्थितीत ऑक्सिजन किती गरजेचा आहे. हे सर्व मानवजातीला समजले. महाविद्यालयाच्या परिसरात अनेक फळझाडांची लागवड करण्याची उद्दिष्टे डोळ्यांसमोर ठेवून महाविद्यालयाचा हा परिसर मंचर शहरासाठी ऑक्सिजन पार्क कसा तयार होईल यासाठी यावर्षी केशर आंब्याची ७००, आवळा ११००, विविध जंगली वनस्पती ५०० त्याचबरोबर महाविद्यालय परिसरात असलेली चिंचेची ८०० इत्यादी झाडांचे संवर्धन करण्याचे काम विद्यार्थी, शिक्षक यांना सहभागी करून घेऊन 'ज्ञानशक्ती विकास वाहिनी' या एन. जी. ओ. च्या सहकार्याने लावली गेली.

महाविद्यालयाच्या प्रशस्त मैदानाचा उपयोग पोलीस, मिलिटरी भरतीच्या विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करून देण्यात आले. या शैक्षणिक वर्षात विविध विषयाचे राष्ट्रीय, राज्यस्तरीय वेबिनार, कॉन्फरन्स इत्यादीचे ऑनलाईन पद्धतीने आयोजन करण्यात आले. एकूणच बदलत्या परिस्थितीला सामोरे जाताना महाविद्यालयाने सर्व प्रकारची पर्यायी व्यवस्था उभी केली. विद्यार्थी, शिक्षक या सर्वांनाच एक सकारात्मक दृष्टिकोन ठेवून या परिस्थितीतून बाहेर पडण्यासाठी महाविद्यालयाने महत्वाचे योगदान दिले.

पुस्तकं सांगतात गोष्ट...

पुस्तकं सांगतात गोष्ट

वाहून गेलेल्या दिवसांची, युगायुगांची
विश्वाची, माणसांची, आजची, कालची,
उद्याची, एका-एका क्षणाची,
झाडे हिरव्या पानांनी सळसळावी अशा सुखाची,
निष्पर्ण फांदीच्या एकाकीपणासारख्या दुःखाची,
वाऱ्यावर डोलणाऱ्या रंगीत फुलांची,
युद्धात आईबाप मेलेल्या मुलांची,
जिंकलेल्या रणांची, हरलेल्या मनांची, प्रेमाची,
द्वेषाची, श्वासाचीही पुस्तकं सांगतात गोष्ट.
मग ऐकणार ना गोष्टी पुस्तकांनी सांगितलेल्या...

पुस्तकं काही सांगू इच्छितात
तुमच्या सावलीत रंगू इच्छितात
पुस्तकं म्हणजे वसुधैव कुटुंबकम्
आयुष्य पथावरचा नया कदम

मग येणार ना तुम्ही ह्या रस्त्यावर चालण्यासाठी
छे हो! वाट मुळीच अवघड नाही

रस्त्यावरून चालताना आपण दुकानावरच्या पाट्या वाचतो
तेवढ्या सहज पुस्तकं वाचायची बस!

अहो वाचायला तर लागा म्हणजे पोहचायला लागाल
हव्या त्या ठिकाणी

पुस्तकं काही सांगू इच्छितात,
तुमच्या सावलीत रंगू इच्छितात.

(साभार : सफदर हाशमी यांच्या कवितेचा दासू वैद्य यांनी
केलेला अनुवाद)

••

प्रा. डॉ. बी. पी. गार्डी

संपादकीय

महाविद्यालयाचा शिवनेरी २०२०-२१ चा अंक आपल्या हाती देताना आम्हास विशेष आनंद होत आहे. महाविद्यालयाचे नियतकालिक म्हणजे विद्यार्थ्यांच्या कला गुणांचे दर्शन घडविणारे एक व्यासपीठ असते. विविध उपक्रमात यश मिळविलेल्या गुणीजनांना प्रेरणा देणारी ती शक्ती असते. सभोवतालच्या घडामोडींचा, जाणीवांचा विद्यार्थ्यांच्या मनात निर्मिलेल्या स्पंदनाचा अविष्कार असतो.

आज काळाची गरज बनलेल्या संगणक, इंटरनेट आणि सोशल नेटवर्किंग या आभासी जगात रमलेल्या आजच्या युवापिढीला वाचन संस्कृतीत आणणे अत्यंत महत्वाचे आहे. मागील दिड वर्षापासून आपण या सर्वांचे फायदे, तोटे अनुभवत आहोत. ऑनलाईन शिक्षण पद्धतीने आपण शिक्षण व्यवस्था सुरू तर ठेवली. मात्र त्याच्या मर्यादाही लक्षात आल्या. आभासी जगातील या अफाट माहितीचा उपयोग व तिची विश्वासार्हता किती आणि तीचे ज्ञानात रुपांतर कसे करणार हा प्रश्न आज निर्माण झालेला आहे. कारण या सगळ्यांचा संबंध जीवनमूल्यांशी, नैतिकमूल्यांशी आहे. म्हणूनच आता कोविडच्या महामारीतून बाहेर पडताना

विद्यार्थ्यांना पुन्हा पुस्तकांकडे वळवणे महत्वाचे ठरणार आहे.

कोरोना महामारीतून बाहेर पडताना विद्यार्थ्यांसमोर अनेक आव्हाने उभी आहेत. एक प्रकारे जीवनात आलेले साचलेपण दूर सारून नव्या उमेदीने जीवनाला सामोरे जायचे आहे. आपले जीवन प्रवाही बनवायचे आहे. त्यासाठी विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाकडे लक्ष देणे गरजेचे आहे. महाविद्यालयाचे प्राचार्य, सर्व प्राध्यापक वर्ग त्या दृष्टीने कार्यरत आहेत. या सर्व नव्या आव्हानांना आपला विद्यार्थी समर्थपणे कसा सामोरा जाईल, परिस्थितीवर कसा सकारात्मक मात करेल यासाठी महाविद्यालय प्रयत्न करीत आहे. या महाविद्यालयास अनेक नामवंत प्राचार्यांचे कुशल नेतृत्व लाभले आहे. मागील वर्षापासून प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे यांच्या समन्वयी व समर्थ नेतृत्वाखाली महाविद्यालयाने गरुडझेप घेतलेली आहे. विद्यार्थ्यांची सर्वांगीण प्रगती व्हावी, त्यांच्यात शिस्त, स्वावलंबन, समाजसेवा, देशप्रेम इ. सद्गुणांची वाढ व्हावी यासाठी महाविद्यालयातील प्राध्यापक, विविध मंडळे, विद्यार्थी वर्गाला केंद्रबिंदू मानून वर्षभर कार्यरत असतात.

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे सुविचार

- शिक्षण हे माणसाच्या विकासाचे मूळ आहे. शिक्षणाने माणूस बहुश्रुत व विवेकी बनतो.
- शिक्षण हे साध्य नाही, साधन आहे. नवचैतन्य, नवसंस्कृती, नवमानव नी नवसमाज शिक्षणातून निर्माण करायचा असतो.
- सकाळच्या वेळी तुम्ही झोपाल, तर तुम्हाला बरे वाटेल, पण तुमचे यश देखील कायमचेच झोपेल.
- गुरूपेक्षा शिष्याने अधिक काहीतरी केले पाहिजे.
- विद्यार्थी स्वाभिमानाची पाहिजे. तो न्यायाची चाड व अन्यायाची चीड बाळगणारा हवा.
- कोणतीही गोष्ट फुकट मिळाली की, माणसाला तिची किंमत वाटत नाही.
- स्वावलंबी शिक्षण हे आमचे ब्रीद आहे.
- कमवा व शिका.
- मला ओसाड जमीन द्या, मी त्याचे नंदनवन बनवतो.
- इस्तरीचे घडीमोड न होता कसले काम होणार? घामाने डबडबलेले शरीर हाच माणसाचा खरा अलंकार आहे.
- विद्यार्थ्याने नुसते डोक्यावरचे केसच वाढवायचे नसतात, तर त्याने डोक्यातले विचार वाढविले पाहिजेत.
- आपल्या भावी पिढीची जबाबदारी आपल्या स्त्री वर्गावर असल्यामुळे स्त्रीयांना प्रथम सज्जन करणे फार जरूरीचे आहे.
- काम करीत असताना 'हा गरीब, हा श्रीमंत' असला भेदभाव घामांच्या धारांबरोबर गळून पडतो.
- चित्रपटाच्या माध्यमातून समाज जागृती केली पाहिजे. लोकांना शिक्षण देण्याचे ते विधायक स्वरूपाचे साधन झाले पाहिजे.

रयतगीत

रयते मधुनी नव्या युगाचा माणूस आता घडतो आहे.
वटवृक्षाच्या विशालतेचा मोह नभाला पडतो आहे. ॥१॥

कर्मवीरांचे ज्ञान पीठ हे शक्तीपीठ हे ठरते आहे.
शाहू-फुल्यांचे समानतेचे तत्व मानसी मुरते आहे.
धर्म जातीच्या पार गांधींचे मूल्य मानवी जपतो आहे.
रयते मधुनी नव्या युगाचा माणूस आता घडतो आहे. ॥१॥

गरिबांसाठी लेणी मोडून, लक्ष्मी वाहिनी झाली आई.
कमवा आणि शिका मंत्र हा तरुणाईला प्रेरक होई.
स्वावलंबी वृत्ती ठेऊनी, ज्ञानसाधना करतो आहे.
रयते मधुनी नव्या युगाचा माणूस आता घडतो आहे. ॥२॥

दिन-दलितांसाठी आण्णा तुमची झिजली चंदन काया
अनाथ जीवा सदा लाभली मातृ हृदयी तुमची माया.
शून्या मधुनी नवसृष्टीचा निर्मिक तोही ठरतो आहे.
रयते मधुनी नव्या युगाचा माणूस आता घडतो आहे. ॥३॥

जीवनातला तिमिर जावा, प्रबोधनाची पहाट व्हावी,
इथे लाभले पंख लेवुनी उंच भरारी नभात घ्यावी
प्रतिभाशाली बहुजनांचा वेलू गगनी चढतो आहे.
रयते मधुनी नव्या युगाचा माणूस आता घडतो आहे. ॥४॥

गीतकार : विठ्ठल वाघ

ग्रंथ माझे गुरु, ग्रंथ माय बाप
निवविती ताप, हृदयाचा
ग्रंथ माझे खरे, जीवन सांगाती
आयुष्या ये गती, ग्रंथामुळे
ज्ञानेश तुकोबा, फुले बाबासाब
ग्रंथातून आज, भेट देती.
ग्रंथानी ठेवली, संस्कृती जिवंत
म्हणूनीच ग्रंथ, नित्य घ्यावे.
ग्रंथ खरीदावे, ग्रंथ उरी घ्यावे
ग्रंथ भेट द्यावे, वेळो वेळी
घरात असावे, ग्रंथाचे कपाट
देवा जसा पाट, देव्हान्यात
ग्रंथ ज्याचा जीव, ग्रंथ ज्याचा श्वास
त्याच्या आसपास, देव राहे.

- इंद्रजित भालेराव

मराठी विभाग

प्रा. डॉ. बी. पी. गार्डी

अनुक्रमणिका

- ०१ | पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील :
शैक्षणिक कार्य | रोहिणी कारंडे | १९
- ०२ | पाखरू | नम्रता शेटे | २२
- ०३ | कोरोना अरे कोरोना | धनश्री गुंजाळ | २२
- ०४ | सावित्रीबाई फुले आणि सार्वत्रिक शिक्षण |
मयुरी शिंदे | २३
- ०५ | पिंजरा | प्रिती पोखरकर | २५
- ०६ | कोरोना आणि बदलती शिक्षण पद्धती |
प्राजक्ता बोकड | २६
- ०७ | जीवन नाट्य | सौरभ पवळे | २८
- ०८ | ज्ञान-अज्ञान | प्रतिक्षा हिंगे | ३०
- ०९ | ऑनलाईन शिक्षण | ऋषीकेश शिंदे | ३०
- १० | कोरोना तिसऱ्या वैश्विक महायुद्धाची नांदी? |
प्राची फल्ले | ३१
- ११ | क्षमा आणि अचेतन मन | तृप्ती वाघ | ३५
- १२ | विश्वास | सिद्धु भोर | ३६
- १३ | लिहावं म्हणते...! | प्रतिक्षा हिंगे | ३६
- १४ | माझे कुटुंब माझी जबाबदारी | भावना ढेरंगे |
३७
- १५ | अधुरे शब्द | नम्रता शेटे | ३८
- १६ | यशोदेचा कान्हा | रोहिणी कारंडे | ३८
- १७ | शेतकरी आंदोलन | निकिता भोर | ३९
- १८ | ते क्षण | रोहिणी कारंडे | ४०
- १९ | लॉकडाऊनमधील महिलांवर झालेला अत्याचार
| प्रतीक सुतार | ४१
- २० | कोविड १९ चे अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम |
प्रिती बोकड | ४४
- २१ | कातरवेळी आठवणी | रोहिणी कारंडे | ४५
- २२ | कळले नाही | प्रतिक्षा हिंगे | ४६
- २३ | मृत्युंजय | साईराज वाघ | ४७
- २४ | मंदार नाईक कोण ? | ऋतुजा धुमाळ | ४९
- २५ | कष्टाची भाकर | रोहिणी कारंडे | ५०
- २६ | लेक... | आकांक्षा गांजले | ५०
- २७ | प्रयत्नांती परमेश्वर | निकिता भोर | ५१
- २८ | टी. व्ही. ची दुनिया | अनुजा पडवळ | ५२
- २९ | मॉडर्न गीता | दिव्या थोरात | ५३
- ३० | मी कसा झालो : आत्मस्वरूपाचा अविष्कार |
सविता कोकणे | ५५
- ३१ | देशभक्त | वैशाली भैय्ये | ५७
- ३२ | नारी में | वैष्णवी भालेराव | ५७
- ३३ | व्हायरस : विज्ञानवादी कांदबरी |
अश्विनी चवरे | ५८
- ३४ | अर्थ | प्रतिक्षा हिंगे | ५९
- ३५ | कळत नकळत... | साक्षी पारेख | ६०

शिक्षण हेच अन् कर्म समाजसेवा धर्म

पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील : शैक्षणिक कार्य रोहिणी करंडे

महाराष्ट्र हा दगडधोंड्यांचा देश, अंजन कांचन कडेकपाऱ्यांचा देश, भले रत्नांच्या खाणी या मातीत नसतील पण पृथ्वी मोलाची लाख नवरत्न या मातीने जगाला दिली. त्याच रत्नांतील एक रत्न म्हणजे “कर्मवीर भाऊराव पाटील.” बहुजनांच्या मुलांमध्ये शिक्षण प्रसार करणारा देवमाणूस कर्मवीर भाऊराव पाटील. आताचे सगळे “शिक्षण सम्राट” आहेत का? खऱ्या अर्थाने “शिक्षणमहर्षी” असणारे कर्मवीर भाऊराव पाटील. एकवेळ जन्मदात्या बापाचे नाव बदलीन पण वसतिगृहाला दिलेलं “शिवाजी महाराजांचं नाव नाही बदलणार, असं छातीठोकपणे सांगणारे कर्मवीर भाऊराव पाटील.”

ग्रामीण भागातील शिक्षणाची गरज १०० वर्षांपूर्वीच ओळखणारा शिक्षणमहर्षी. ग्रामीण शिक्षण चळवळीचे जनक म्हणजेच कर्मवीर भाऊराव पाटील. लोकशाहीचा मूळगाभा लोकशिक्षण हे आहे आणि हे लोकशिक्षण समाजाला विकासाकडे नेते हे कर्मवीरांना ज्ञात होतं म्हणून अनवाणी पायांनी वणवण करून अवघा महाराष्ट्र पिंजून काढून शिक्षणाची गंगा बहुजनांच्या झोपडी झोपडीत आणि

झोपडीतल्या खोपडीत नेणारे कर्मवीर भाऊराव पाटील होते. ज्या महाराष्ट्राच्या पवित्र मातीत कर्मवीरांसारखा” शिक्षणमहर्षी जन्माला आला त्याच महाराष्ट्राच्या मातीत आजच्या “शिक्षणसम्राटांनी” शिक्षणव्यवस्थेचे चित्र काय निर्माण केलयं. तर “शिक्षणाचा संबंध पदव्यांशी, पदव्यांचा संबंध नोकरीशी, नोकरीचा संबंध चाकरीशी, चाकरीचा संबंध छोकरीशी, या छोकरीचा संबंध भाकरीशी आणि भाकरीचा संबंध परत नोकरीशी” अशी अवस्था करून ठेवलीय. त्यामुळे कर्मवीरांसारख्या शिक्षणमहर्षी असणाऱ्या माणसाचं व्यक्तिमत्त्व तरुणांना माहीत होणं काळाची गरज बनली आहे.

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे बालपण

२२ सप्टेंबर १८८७ रोजी भाऊराव पाटील यांचा जन्म कोल्हापूर जिल्ह्यातील कुंभोज या गावी झाला. त्यांचे वडील पायगोंडा पाटील हे रोड कारकून होते. भाऊरावांचे प्राथमिक शिक्षण विटे, दहिवडी अशा वडिलांच्या बदलीच्या ठिकाणी झाले. १९०२ ते १९०७ या वर्षी ते कोल्हापूरच्या राजाराम हायस्कूलमध्ये शिकले. शाळेच्या पहिल्या दिवशी

त्यांचे बाह्य रुप पाहून विद्यार्थी त्यांच्यावर हसले. शालेय अभ्यासक्रमात ते मागे असले तरी ते कुस्ती, पोहणे, मल्लखांब या क्रीडाप्रकारांत पटाईत होते. ते इंग्रजी सहावी म्हणजे आताची दहावी शिकले. १० वी नापास असणाऱ्या या विद्यार्थ्याने ज्ञानाची गंगा खेड्यापाड्यापर्यंत नेली. कोल्हापूरात असताना भाऊराव कोल्हापूर येथील दिगंबर जैन बोर्डिंगमध्ये राहत असत. ही बोर्डिंग १९०५ मध्ये राजर्षी शाहूंनी सुरू केली. १९०८ मध्ये मिस क्लार्क होस्टेल या अस्पृश्य मुलीच्या वसतिगृहाच्या उद्घाटन कार्यक्रमास गेले म्हणून त्यांनी दुसऱ्यांदा स्नान करावे हा आदेश न पाळल्यामुळे त्यांना वसतिगृहातून काढून टाकले गेले. शाहू महाराजांच्या वाड्यावर आले व राजवाड्यातील विद्यार्थी कक्षात त्यांची राहण्याची व्यवस्था केली.

कोल्हापूरात शिक्षण घेत असतानाच त्यांच्या जीवनावर महात्मा फुले, शाहू महाराज, महात्मा गांधी यांच्या जीवनाचा खूप प्रभाव पडला. या महान लोकांमुळेच भाऊरावांच्या मनात समाजसेवेचे शुद्ध बीज अंकुरित झाले. शिक्षण हाच सर्व सुधारणांचा पाया आहे अशी त्यांची खात्री पटली. शिक्षणाच्या अभावामुळेच आपली पीछेहाट झाली आहे. याची त्यांना अगदी तरुण वयातच जाणीव झाली. त्यामुळेच त्यांनी १९०९ मध्ये काही मित्रांच्या सहकार्याने वाळवे तालुक्यातील दूधगाव येथे “दूधगाव विद्यार्थी आश्रम” ही संस्था काढली व भाऊरावांच्या शैक्षणिक कार्यास प्रारंभ झाला. काले या सातारा जिल्ह्यातील गावी १९१९ मध्ये सत्यशोधक परिषदेचे अधिवेशन भरले होते. ग्रामीण जनतेच्या शिक्षणासाठी शिक्षण संस्था स्थापन करावी अशी विनंती भाऊरावांनी केली आणि ती मान्यही झाली. दिन, दलित, बहुजन मुलांना शिक्षण दिले पाहिजे असा विचार त्यांनी मांडला.

शेतकरी म्हणजेच रयत. रयतेला शिक्षण देणारी संस्था म्हणूनच या संस्थेला “रयत शिक्षण संस्था” असे नाव देण्यात आले. अशा तऱ्हेने ४ ऑक्टोबर १९१९ रोजी “रयत शिक्षण संस्था” स्थापन झाली. श्रम, स्वावलंबन व समता या तत्वांवर त्यांच्या शैक्षणिक कार्याचा वटवृक्ष आधारलेला होता. “ज्याच्या हाताला घट्टा व चट्टा नाही तो स्वावलंबी

विद्यार्थी नाही” असे भाऊराव म्हणत असत. शिक्षणामध्ये शारीरिक श्रमाची प्रतिष्ठा प्रस्थापित करण्याचा यशस्वी प्रयत्न भाऊरावांनी केला. विद्यार्थ्यांनी शिक्षण घेत असतानाच काम केलं पाहिजे व त्यातून शिक्षणाचा खर्च भागवला पाहिजे असे ते बोलत असत. संस्थेचा दैनंदिन कारभार पाहता यावा म्हणून त्यांनी किलोस्कर कारखान्यातील कामाचा राजीनामा दिला. वसतिगृहातील विद्यार्थ्यांना भोजन, पुस्तके, वह्या, पाटी हा खर्च भागवण्यासाठी लोकांचा सहभाग व आस्था निर्माण केली. लोकसहभागातून संस्थेचा खर्च भागवला जाई. दूधगाव, काले, नेर्ले या ३ ठिकाणी प्रथम जी वसतिगृह स्थापन केली होती त्यांचा खर्च भागवण्यासाठी प्रसंगी त्यांनी आपली पत्नी लक्ष्मी यांचे मंगळसूत्र देखील विकले होते.

१९१९ मध्ये रयत शिक्षण संस्थेची स्थापना जरी झाली असली तरी आपल्या कार्यास व्यापक रुप देण्यासाठी १९२४ मध्ये भाऊरावांनी सातारा येथे सर्व धर्मांच्या, पंथाच्या व जातीच्या विद्यार्थ्यांसाठी एक वसतिगृह काढले. १९२७ साली महात्मा गांधींनी या वसतिगृहाला भेट दिली. सर्व जाती धर्मातील विद्यार्थी एकत्र राहतात हे पाहून गांधीजींना खुप आनंद झाला होता. भाऊरावांच्या पत्नीनेही आपले सर्व जीवन वसतिगृहाच्या कामातच देण्याचे ठरवले. पुढे तर त्यांच्या पत्नीने आपले सर्व जीवनच संस्थेसाठी व्यतीत केले.

१९३२ मध्ये कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी “युनियन बोर्डिंग हाऊस” या नावाने वसतिगृह पुणे येथे फर्ग्युसन टेकडीच्या मागे असलेल्या वडार वस्तीजवळ झोपड्या बांधून सुरू केले. ४ एप्रिल १९३३ रोजी बडोद्याचे संस्थानिक सयाजीराव गायकवाड हे सातारा येथे आले तेव्हा त्यांनी शाहू बोर्डिंगला भेट दिली. महाराजांनी विद्यार्थ्यांची विचारपूस केली. तिथल्या भाकरी व पिठले याचा आस्वाद देखील घेतला ते स्वतः शिक्षणाचे चाहते होते. त्यांनी भाऊरावांना ४००० रुपयांचा चेक दिला व त्यातून बहुजन समाजाला महागडे इंग्रजी शिक्षण मोफत मिळावे अशी इच्छा प्रकट केली. १९३५ मध्ये सिल्व्हर ज्युबली रुरल ट्रेनिंग कॉलेज त्यांनी सातारा येथे सुरू केले. “म. फुले अध्यापक विद्यालय” असे त्या विद्यालयाचे नाव होते. १९४० मध्ये

रयत शिक्षण संस्थेच्या वतीने पहिले माध्यमिक विद्यालय महाराज सयाजीराव गायकवाड फ्री अँड रेसिडेन्शियल हायस्कूल सुरू झाले. त्यासाठी फलटणचे राजेसाहेब श्रीमंत मालोजीराजे निंबाळकर यांनी १० एकर जमीन, १ बंगला व रोख ५००० देणगी दिली होती.

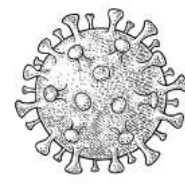
शाळेतील विद्यार्थ्यांना वसतिगृहात राहणे, शाळेची स्वच्छता करणे, जमाखर्च लिहिणे, शेतीत काम करणे ही कामे करावी लागत. तेथे सर्व शिक्षण मोफत होते. “कमवा व शिका” हा उपक्रम शाळेत राबवला जाई. रयत शिक्षण संस्थेची आज ३२० हायस्कूल, ४३ महाविद्यालये, ५७२ शाळा व वसतिगृहे आहेत. रयत शिक्षण संस्था, सातारा ही फक्त महाराष्ट्रातील किंवा भारतातील सर्वात मोठी शिक्षण संस्था आहे, असे नाही तर संपूर्ण आशिया खंडात एवढी मोठी शाखात्मक विस्तार असलेली संस्था नाही. आज सांगली, कोल्हापूर, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, सातारा, सोलापूर, रायगड, मुंबई, अहमदनगर, नाशिक, बीड या जिल्ह्यात संस्थेचा शाखाविस्तार झालेला आहे. गांधी हत्येनंतर सातारा येथे गांधीजींना श्रद्धांजली वाहण्यासाठी झालेल्या सभेत तत्कालीन मुख्यमंत्री बाळासाहेब खेर यांच्या विरोधात अपशब्द काढले म्हणून संस्थेचे अनुदान बंद करण्याचा निर्णय घेतला. अत्यंत परिश्रमाने वाढलेली रयत शिक्षण संस्था बंद पडण्याचा धोका उत्पन्न झाला. मुंबई प्रांताचे तेव्हाचे गव्हर्नर मोरारजी देसाई यांनी तर भाऊरावांचा उल्लेख एका सभेत “सैतान” असा केला. त्यांनी स्वतः तसेच शंकरराव मोरे, केशवराव जेधे, बापूजी साळुंखे आदींनी महाराष्ट्रात झंझावती दौरा करून संस्थेसाठी पैशाचा पाऊसच पडला.

भाऊरावांनी आपली बाजू जनतेपुढे मांडली. ५२ दिवसात ५३००० रुपये संस्थेला देणगी मिळाली. शेवटी २३ जानेवारी १९४९ रोजी सरकारने अनुदान चालू केले. भाऊरावांनी शिक्षणाविषयी पुरोगामी विचार मांडले. शिक्षण साध्य नसून साधन असे ते म्हणत असत. शिक्षणातून नवचैतन्य, नवमानव व नवसमाज निर्माण झाला पाहिजे. असा त्यांचा विचार होता. शिक्षण घ्या, शहाणे व्हा, पालकांचे दारिद्र्य आड येऊ देऊ नका, घाम गाळून शिका, समाजाच्या उपयोगासाठी शिका असे त्यांचे विचार होते. शिक्षण हे

माणसाच्या विकासाचे मूळ साधन आहे. शिक्षणामुळे माणूस बहुश्रुत होतो असे ते म्हणत. “स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद” हे रयत शिक्षण संस्थेचे बोधवाक्य होते. भाऊराव पाटील म्हणजे महाराष्ट्रातील रविंद्रनाथ टागोर होत. भाऊरावांची राहणी अत्यंत साधी होती.

१९१० पासून भाऊरावांनी खादीचे व्रत स्वीकारले व अखेरपर्यंत त्याचे पालन केले. त्यांचे वर्षाचे कपडे म्हणजे ४ नेहरू शर्ट, चार धोतरे, २ पंचे खांद्यावर घोंगडी, हातात काठी असे. भव्य देहयष्टी छातीत रुळनारी पांढरी शूभ्र दाढी, प्रभावी व्यक्तिमत्व, पहाडी आवाज, अमोघ वक्तृत्व ही त्यांची वैशिष्ट्य होती. पुण्यात उच्च शिक्षणासाठी ठेवलेल्या मुलांकरीता भाऊराव स्वयंपाकाचे साहित्य डोक्यावर घेऊन अनवाणी येत असे. स्वतः ते खेड्यापाड्यांत अनवाणी फिरून जातपात न पाहता हुशार अशी मुले शिकायला साताऱ्यात आणत असत. भारत सरकारने २६ जानेवारी १९५९ ला त्यांना “पद्मभूषण” ने सन्मानित केले. भाऊराव तेव्हा म्हटले होते. “मला जनता जनार्दनाने दिलेली ‘कर्मवीर’ ही पदवी त्याहून श्रेष्ठ आहे” ते आपल्या नावाखाली ‘रयतसेवक’ अशी पदवी लावत. शिक्षणाला एक नवी दृष्टी भाऊरावांनी दिली. श्रम करा व शिका, ‘स्वावलंबी शिक्षण’ हे त्यांच्या शिक्षणकार्यातील नवे तत्त्वज्ञान होते.

पुणे विद्यापीठाने डी. लिट. ही पदवी भाऊराव पाटील यांना गव्हर्नर श्री. प्रकाश यांच्या हस्ते दिली. ही पदवी देण्यासाठी ससून रुग्णालयात कुलगुरू रँगलर परांजपे व विद्यापीठ रजिस्ट्रार गेले होते. भाऊरावांनी अनेक मुले शिक्षणासाठी परदेशात पाठवली होती. परदेशात विद्याविभूषित होऊन आलेले विद्यार्थी परत संस्थेमध्येच काम करू लागले. ९ मे १९५९ रोजी भाऊराव पाटील यांचे निधन झाले. भाऊराव पाटलांनी रयत शिक्षण संस्थेच्या सर्व शाळा व महाविद्यालयांमध्ये ‘कमवा व शिका’ योजना चालू करून श्रमप्रतिष्ठेचे महत्त्व विद्यार्थ्यांना पटवून दिले. स्वावलंबी शिक्षण हा प्रयोग बहुदा देशात पहिलाच असावा. गेल्या १००-१५० वर्षात भाऊराव पाटील यांच्यासारखा लोकोत्तर पुरूष झाला नाही. यशवंतराव चव्हाण बोलतात “जनता शिक्षणाचा नवा पायंडा पाडून बहुजन समाजात

कोरोना अरे कोरोना

शिक्षणाने क्रांती घडवून आणणे हे त्यांचे धेय्य होते. सामर्थ्यवान व गुणवत्तेने युक्त अशी माणसे तयार करणे हे यांच्या कार्याचे रहस्य होते. ना. ग. गोरे यांच्या मते “कर्मवीर महाराष्ट्राला लाभलेले विश्वमित्र होते. शुन्यातून ब्रम्हांड निर्माण करण्याची करामत करून दाखवून भाऊरावांनी महाराष्ट्रातील ग्रामीण जनतेवर अनंत उपकार केले आहेत. ह्याच कर्मवीरांच्या महाराष्ट्रात आज शिक्षण क्षेत्राचा बाजार चाललाय असं चित्र दिसतयं. शिक्षणाचा व्यापार करणारे लोक महाराष्ट्रात आलेत. भाऊरावांचा महाराष्ट्र आज खाऊरावांचा झालाय असच सगळीकडे दिसत आहे. आज त्यामुळेच कर्मवीरांबद्दल म्हणावेसे वाटते.

आदर्शच तू लोकनायक धर्मसंस्कृतीचा
अग्रदूत तू समाजपुरूष ज्ञानक्रांतीचा
झोपडीत तू हसत लाविला विद्येचा दीप
बहुजन हसला बहुमनी जळता शतकांचे पाप
विद्येच्या या दीपस्तंभास त्रिवार वंदन.....

••

पाखरू

आकाशात झेपावणाऱ्या त्या पाखराप्रमाणं,
मनसोक्त उडायचं राहूनचं गेलं...
जमिनीवर कोसळणाऱ्या त्या पावसाप्रमाणं,
मनसोक्त बरसायचं राहूनचं गेलं...
फुलांभोवती भिरभिरणाऱ्या त्या फुलपाखरांप्रमाणं,
मनसोक्त बागडायचं राहूनचं गेलं...
वसंतात बहरणाऱ्या त्या गुलमोहराप्रमाणं,
मनसोक्त फुलायचं राहूनचं गेलं...
माणसाच्या या दुनियादारीच्या जगात मात्र,
जगायचच राहून गेलं...

नम्रता शेते
एम. एस. सी

••

कोरोना सांग ना रे मला मी तुझ्यावर
एक तरी कविता करू का?
जास्त नाही रे जमत पण थोडा ट्राय तरी मारू का?
रामायण, महाभारत सुरू झालं
दुर गेलेलं कुटुंब सारं एकत्र आलं
मन्च्युरियन, चायनिज, कच्छी दाबेली गेली उडत
घरी खातो आता पौष्टिक अन्न बर्गरने माझं नाही अडत
फुल, वेली, पक्षी, प्राणी सगळेच आहेत आनंदात?
पण देवा माणसचं का रे दुःखात
शिक, खोकला, तापातून जाणवतं तुझं रूप
कोरोना लसीची डोळे वाट बघतायेत खुप
सरकार ओरडून ओरडून सांगतयं घरीच थांबा
पण गरिबाच्या पोटाच्या आगीला
थांबवायचं कसं आता तुम्हीच सांगा?
वेळप्रसंगी पोलिस बांधवांनी उगारली असेल काठी
फक्त आणि फक्त मानवा आपल्याच हितासाठी
डॉक्टर, पोलीस, नर्स, शिपाई कर्मचारी सगळेच लागलेत
कामाला, पण यश येईना कुणाच्याच घामाला
गाव, शाळा, मंदिरं सगळं काही बंद झालं,
क्षणाक्षणाला नष्ट होणारं जीवन मात्र समोर आलं,
शिक्षक घेतायेत लेक्चर ऑनलाईन नी ऑफलाईन
रोज टिव्हीवर येतीय नवी हेडलाईन
चार्लिंग, लिंक ने होतीय माझ्या दिवसाची सुरुवात
झूम, गुगल, मीट ने तेज ज्ञानाचं पसरवू
अवघ्या या जगात सभा, संमेलनं, जत्रा नाही
कोरोना तुझं टेन्शन मात्र माझ्या मनात राही.
मान्य आहे मानवी स्वभाव झाला होता स्वार्थी
शहरे, गल्ली बोळे दुभंगली सारी धरती
कोरोना वणव्यासारखा पसरलास तू
चुकलं काय आमचं सांग ना रे तू
पाठ फिरवून गेला असता तरी चाललं असतं
मृत्यूचं हे तांडव उघड्या डोळ्यांनी पहावं लागल नसतं.

धनश्री गुंजाळ
१२ वी (वाणिज्य)

••

सावित्रीबाई फुले आणि सार्वत्रिक शिक्षण

मयुरी शिंदे

अकरावी अ (मराठी कॉमर्स)

स्त्री शिक्षणाचा भारतातला पहिला प्रयोग आपल्या शेतावरील आंब्याच्या झाडाखाली महात्मा फुले यांनी केला. सावित्रीबाई आणि सगुणाबाई ह्या दोघींना महात्मा फुले यांनी शिकविले. हुशार आणि जिज्ञासू सावित्री आणि सगुणाबाई यांनी एकामागोमाग एक धडे चांगल्या प्रकारे अवगत केले. महात्मा फुले यांनी विद्येचे महत्त्व ओळखून स्त्री - शिक्षणाला सर्वश्रेष्ठ स्थान दिले. पुरुषांपेक्षा स्त्रीच्या शिक्षणाला विशेष महत्त्व आहे हे त्यांनी अचूक ओळखले, म्हणूनच त्यांनी १८४८ मध्ये बुधवार पेठेतील भिड्यांच्या वाड्यात महाराष्ट्रातील पहिली मुलींची शाळा सुरू केली. स्त्रियांना शिक्षण दिल्याने अनर्थ ओढवतील अशी भटभिक्षुकांची शिकवण असल्यामुळे स्त्रियांनी शिकणे म्हणजे महापाप होय, असे मानले जाई. सुरवातीला महात्मा फुले स्वतः मुलींच्या शाळेवर शिक्षक म्हणून काम करत. स्त्री शिक्षणासारख्या पवित्र व धर्मप्रसारक कार्यास जोतीरावांना मदत देऊन अपमान करून घेण्यास दुसरा कोणता शिक्षक तयार होणार? जोतीराव यांच्या धर्मपत्नी सावित्रीबाई ह्या एक रत्नासारख्या होत्या आणि ह्या आपल्या धर्मपत्नीची जोतीरावांनी मुलींच्या शाळेवर शिक्षक म्हणून

नियुक्ती केली. त्यावेळेच्या प्रतिकूल वातावरणात एक फुल माळ्याच्या बाईने शिक्षिका म्हणून इतर मुलींना शिकवावे हे आश्चर्य होते. त्यामुळे सावित्रीबाईंना शिव्या, निंदानालस्ती सहन करावी लागली, नुसती निंदा करूनच त्या वेळचा समाज थांबला नाही तर सावित्रीबाई शाळेत जात असताना कित्येक धर्मशील ब्राम्हणांनी त्या बाईच्या अंगावर दगड व खडे फेकले. शेणाचा मारा केला गेला. परंतु सावित्रीबाई डगमगल्या नाहीत. ज्या समाजातील मुला-मुलींची आपण सेवा करतो ते एक देवकार्य असल्यामुळे सनातन्यांकडून होणाऱ्या छळाला त्यांनी जरासुद्धा भीक घातली नाही. सावित्रीबाई खरोखरच थोर विभूती होत्या.

सावित्रीबाई फुले यांचे वाचन, चिंतन, मनन सखोल होते. आपल्या कार्याबद्दल त्यांना आवड व कळकळ तर होतीच, पण आत्मविश्वास ही होता. अभिरुची आणि निर्णय शक्ती उच्च दर्जाची होती. अलौकिक गुणांनी संपन्न असलेल्या सावित्रीबाईंनी आपला ज्ञानयज्ञ यशस्वी केला आणि देशासमोर एक नवा आदर्श निर्माण केला. म्हणूनच मेजर कॅंडी साहेब तत्कालीन इंग्रज अधिकाऱ्यांनी सावित्रीबाईंच्या कार्याची प्रशंसा केली. मुलींना ज्ञान देण्याचे

कार्य सावित्रीबाईंनी कर्तव्यबुद्धीने, विलक्षण चिकाटीने व कठोरपणे पार पाडून आपली कीर्ती दिगंत केली. सावित्रीबाई यांच्या हातून एकोणिसाव्या शतकात अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीत शैक्षणिक व सामाजिक क्षेत्रात अलौकिक असे क्रांतिकार्य घडले त्यामुळे त्यांचे स्थान अनन्यसाधारण आहे. भारतीय व्यक्तींनी भारतीय मुलींसाठी काढलेली पहिली शाळा असून सावित्रीबाई या भारतातील पहिल्या भारतीय शिक्षिका होत. सावित्रीबाईंनी मुलींना केवळ शिकवलेच नाही तर त्यांना आईचे प्रेम देखील दिले. त्यांच्या गरजा समजून घेतल्या. त्यांना मायेची ऊब दिली. सावित्रीबाई या शिक्षणावर भाष्य करणाऱ्या तत्ववेत्ता होत्या. सावित्रीबाई ह्या केवळ सांगकाम्या शिक्षिका असत्या तर त्यावेळच्या त्यांच्या झालेल्या छळाला कंटाळून, घाबरून त्यांनी चूल आणि मूल पसंत केले असते. परंतु त्याही जोतीबांप्रमाणे जिद्दी, करारी आणि द्रष्ट्या होत्या. त्यांच्या ठिकाणीही जोतीबांप्रमाणेच अलौकिक असे गुण होते. म्हणून त्यांनी स्वतःचा संसार, मुलेबाळे, घरदार या ऐहिक सुखाला ठोकून आपल्या आदर्श पतीबरोबर जगाचा संसार पत्करला. हाल-अपेष्टा, निंदा-नालस्ती. शिव्याशाप, संकटे यांना सामोरे जाऊन ते कठोरपणे पचविले. जोतीबा ही सावित्रीची प्रेरणा आणि सावित्री ही जोतीबांची प्रेरणा, असे हे जगाच्या संसाराचे समीकरण होते.

सावित्रीबाईंचे असे मत होते की, शुद्र आणि अतिशुद्र यांचे कल्याण करावयाचे झाल्यास त्यांना प्रथम विद्येचा लाभ मिळवून दिला पाहिजे. सावित्रीबाई या जोतीरावांच्या अर्धांगी, तशा जोतीरावांच्या या क्रांतिकारी कार्याच्याही अर्धांगी होत्या. शेतकरी, शेतमजूर, दीनदुबळ्यांची मुले, स्त्री, समाज आणि शुद्र, अतिशुद्र यांच्या सेवेचे कार्य असो किंवा केशवपण, बालविवाह प्रतिबंध, विधवाविवाह, सतीची चाल, बालहत्या प्रतिबंधक गृह, शिक्षण, शेतकरी व शेती आदी समाज सुधारण्याचे विषय असतात. या सर्वच कार्यास सावित्रीबाईंचा अर्धा वाटा आहे. जोतीराव यांच्या प्रत्येक कार्यात त्या तन्मय होऊन सहभागी झाल्या.

सावित्रीबाई या हिंदुस्थानच्या इतिहासातील पहिल्या क्रांतिकारक कार्यकर्त्या होत्या. समाजात स्त्री-पुरुष समानता प्रस्थापित करण्यासाठी स्त्रीमुक्ती आंदोलनात सर्वस्व वाहून

घेणारे भारतीय इतिहासातले जोतीराव व सावित्रीबाई हे पहिले दांपत्य होय. शिक्षिका, लेखिका, कवयित्री, समाजसेविका अशा विविध भुमिकेतून सावित्रीबाईंनी समाजातील गोरगरीब, दुर्बल घटकांची सेवा करण्यात आपले सारं आयुष्य पणाला लावले. समाजातलं स्त्रीदास्यत्व मिटविण्यासाठी स्त्रियांनी शिकून सवरून स्वावलंबी बनावं म्हणजे त्यांना आपल्या खऱ्या शक्तीची ओळख होऊन पुरुषप्रधान समाजाची गुलामगिरी पत्करण्याची वेळ येणार नाही, असं ठाम मत त्यांनी स्त्रियांपुढे मांडले. सावित्रीबाई फुले या भारताच्या प्रथम महिला शिक्षिकाच नव्हे तर त्या एक उत्तम कवयित्री, अध्यापिका, समाजसेविका आणि पहिली विद्याग्रहण करणारी महिला देखील आहेत. या व्यतिरिक्त त्यांना महिलांच्या मुक्तिदाता देखील म्हटले जातं. त्यांनी आपले संपूर्ण आयुष्य महिलांना शिक्षित करण्याकरता आणि त्यांना त्यांचा हक्क मिळवून देण्याकरता खर्ची घातले. महिलांना शिक्षणाच्या प्रवाहात आणताना सावित्रीबाईंना अनेक संघर्षांना सामोरे जावे लागले परंतु त्यांनी हार मानली नाही आणि धैर्य खचू न देता संपूर्ण आत्मविश्वासाने संघर्षाला सामोरे गेल्या आणि यश मिळविलेच.

अनेक संघर्ष करत हा शिक्षण प्रसाराचा उपक्रम चालूच राहिला. घर सोडावे लागले. अनेक संघर्ष करत हा शिक्षण प्रसाराचा उपक्रम कधी थांबला नाही. ज्या काळात स्त्रीला समाजात मानाचे स्थान मिळत नव्हते, शिक्षणापासून आणि स्वातंत्र्यापासून दूर ठेवून स्त्रीला परावलंबी आणि परतंत्र ठेवले जात होते. पुढे मात्र सावित्रीबाईंना जोतीबा यांचा उदार दृष्टिकोन असल्याने स्वतःचे व्यक्तिमत्त्व घडविण्याची संधी प्राप्त झाली. शिक्षणाच्या प्रसारासाठी अन्य सामाजिक क्षेत्रांत ही काम करणे गरजेचे आहे, स्त्रियांचा आत्मविश्वास वाढवणे गरजेचे आहे. हे सावित्रीबाईंनी समजून घेतले. पण हे सर्व त्या पतीच्या पावलावर पाऊल टाकून अंधपणे करीत नव्हत्या, तर त्या कार्यावर त्यांची निष्ठा होती, म्हणून पतीनिधनानंतरही त्यांनी सत्यशोधक समाजाचे 'समता आंदोलन' पुढे चालू ठेवले. स्त्रीचे शिक्षण आणि तिचा उद्धार करण्यात आपले संपूर्ण जीवन समर्पित करून महात्मा जोतीराव फुले यांच्या समाजविकासाच्या कामात देखील सहकार्य करणाऱ्या सावित्रीबाई फुले.

पिंजरा

ते पिंजऱ्यातलं पाखरू,
पुन्हा एकदा भरारी घेऊ पाहत होते,
विसरून गेलेलं स्वप्न,
पुन्हा एकदा जपू पाहत होते,
आपल्या नाजूक चोचीने ते
तारा तोडण्याचा प्रयत्न करत त्या
पिंजऱ्यातून मुक्त होण्याचे, स्वप्न पाहत होते, पण
तो पिंजरा एवढ्या सहजरित्या तुटणार नव्हता,
कारण माणसाने त्याला “बंदिस्त” नावाचे
कुलूप घातले होते...
पण, विरहाची गाणी न गाता त्याला
गगनचुंबी भरारी घ्यायची आस आहे
त्याच्या मनाची शांत झालेली जाग
आज पुन्हा एकदा खवळली आहे,
हरवलेली दिशा आज त्याला गवसली आहे,
तो जगतो त्याच्या स्वप्नांसाठी,
कारण.... कारण तो तुझ्यासारखा
पळवाट काढणारा नाही,
कारण, तो तुझ्यासारखा चार पोपड्या भिंतीआड
लपणारा नाही.
कारण, तो तुझ्यासारखा भ्याड नाही....

प्रिती पोखरकर

एस. वाय. बी. एस्सी.

सावित्रीबाई फुले, भारतातील पहिल्या महिला शाळेची पहिली महिला शिक्षिका ही एक अग्रगण्य व्यक्ती आहे. प्रबळ जाती व्यवस्थेविरुद्ध त्यांनी निर्भयपणे लढा दिला आणि उपेक्षित लोकांच्या उन्नतीसाठी कार्य केले. त्यांनी सर्व महिलांच्या सन्मानाची मागणी केली. यासाठी पती जोतीराव फुले यांच्यासह आयुष्यभर काम केले. त्यांच्यासाठी मानवता, समानता, स्वातंत्र्य आणि न्याय ही तत्वे अत्यंत महत्त्वपूर्ण होती. ज्या काळात स्त्रिया केवळ वस्तू होती, तेव्हा त्यांनी एक स्पर्क पेटविला ज्यामुळे शिक्षणात समानता निर्माण झाली. त्यांनी स्त्रियांवर लादलेल्या भेदभाववादी सीमांच्या विरोधात जोरदारपणे भाष्य केले. भारतातील सामाजिक मुक्तीसाठी धर्मनिरपेक्ष शिक्षणावर त्यांचा भर हा त्यांच्या महत्त्वपूर्ण व्यक्तिमत्त्वाचा ठसा आहे. त्यांचे संघर्ष आणि कष्ट समजून घेऊन तिचे अधिक चांगले ज्ञान घेऊन आपण अशा जीवनाकडे पहात आहोत, ज्याने केवळ भारतातील शिक्षणाचा चेहराच बदलला नाही, तर मानवतेचा खऱ्या अर्थाने प्रबुद्ध केले.

त्यांचा संघर्ष आणि कहाणी ही आधुनिक भारतीय महिलांच्या सार्वजनिक जीवनाची सुरुवात चिन्हांकित करते. जोतीराव आणि सावित्रीबाईंनी मुलींना आणि मुलांना व्यावसायिक आणि व्यावहारिक शिक्षण देणे, त्यांना स्वतंत्र विचार करण्यास सक्षम बनविणे यावर भर दिला. त्यांचा असा विश्वास होता की, ज्या शाळांमध्ये मुले उपयुक्त व्यापार आणि हस्तकला शिकू शकतात आणि त्यांचे आयुष्य आरामात आणि स्वतंत्रपणे व्यवस्थापित करण्यास सक्षम असतील अशा औद्योगिक संस्थेशी जोडले जावे. त्यांनी असा आग्रह धरला की, ‘शिक्षणाने एखाद्या जीवनात योग्य-अयोग्य आणि सत्य-असत्य यांच्यात निवडण्याची क्षमता दिली पाहिजे.’ मुला-मुलींची सर्जनशीलता फुलू शकेल अशा जागा निर्माण करण्यासाठी त्यांनी विशेष प्रयत्न केले. त्या आपल्या काव्य रचनेत म्हणतात.

शूद्रांना सांगण्याजोगा । शिक्षण मार्ग हा ॥

शिक्षणाने मनुष्यत्व । पशुत्व हटते पहा ॥

सावित्रीच्या या महान कार्यास माझा सलाम.

••

••

कोरोना आणि बदलती शिक्षण पद्धती

प्राजक्ता बोकड

बारावी

कोरोना विषाणूची साथ हे दुसऱ्या महायुद्धानंतरचे जगासमोरचे मोठे संकट आहे. मानवी जीवनाच्या सर्वच बाजूंवर या संकटाने प्रभाव टाकला आहे. या रोगाला अजून प्रतिजैविके न सापडल्यामुळे रोग होऊ नये, म्हणून प्रतिबंधक उपाय योजणे एवढाच आता सर्वासमोर पर्याय आहे. म्हणून लॉकडाऊनचे धोरण अवलंबून हा रोग आटोक्यात आणण्याचा सर्व देशात प्रयत्न चालू आहे. या परिस्थितीतून निर्माण झालेल्या अनिश्चिततेमुळे जगभर भीतीचे वातावरण पसरले आहे. जागतिक व देशाच्या अर्थव्यवस्था लॉकडाऊनमुळे मंदी, बेरोजगाराच्या चक्रात अडकल्यामुळे डळमळीत होत आहेत. ठप्प झालेल्या अर्थव्यवस्थेमुळे हातावर पोट असणाऱ्या कष्टकऱ्यांचे तांडे शहराकडून गावाकडे निघाले आहेत व उपासमारीने मरायचे, की कोरोनामुळे या पेचात हा कष्टकरी वर्ग अडकला आहे. चीन-अमेरिका यांच्या आर्थिक सत्तासंघर्षाला 'जैविक युद्धाचे' स्वरूप येत आहे का? या भीतीने जग ग्रासले आहे. जागतिक सत्ता केंद्र युरोप-अमेरिका खंडाकडून आशिया खंडाकडे सरकत आहेत. लॉकडाऊनमुळे येणाऱ्या सक्तीच्या

रिकामेपणामुळे व एकटेपणामुळे कौटुंबिक-सामाजिक-मानसिक आरोग्याच्या समस्या निर्माण होऊ लागल्या आहेत. कोरोनाला रोखण्यासाठी अनेक देशांनी शिक्षणसंस्थासुद्धा बंद केल्या आहेत. 'युनोस्को' च्या अहवालानुसार एप्रिल २०२० मध्ये १८८ देशांत १५० कोटी विद्यार्थी घरी बसले आहेत. भारतात १५ लाख शाळा बंद आहेत. त्यामुळे २६ कोटी विद्यार्थी व ८९ लाख शिक्षक घरी बसले आहेत, तर उच्च शिक्षणात ५० हजार शिक्षणसंस्था बंद आहेत. व ३.७० कोटी विद्यार्थी आणि १५ लाख महाविद्यालयीन शिक्षक घरी बसले आहेत. ३० कोटी विद्यार्थ्यांना रिकामपणे घरी बसणे हा एक टाईमबॉम्ब आहे. सध्या कोरोनाची समस्या ही केवळ आरोग्याची समस्या आहे, असे मानले जात आहे, पण या संकटाला शैक्षणिक समस्यांची बाजू आहे, हे सुद्धा लक्षात घेणे आवश्यक आहे.

लोकांचे रिकामेपण, एकटेपण घालविण्यासाठी रामायण, महाभारतासारख्या मालिका दूरदर्शनवर दाखवून भूतकाळातल्या आभासी जगात जनतेला रमवून, वर्तमानातील समस्यांवर मात करता येणार नाही. 'युनोस्को'

ने शालाबाह्य झालेल्या विद्यार्थ्यांच्या समस्येवर तातडीने मार्ग काढण्याच्या सूचना आपल्या सभासद देशांना दिल्या आहेत. शिक्षणात आलेल्या या व्यत्ययाने मुलांना शिक्षण हक्कापासून वंचित रहावे लागत आहे, असे मत 'युनोस्को' ने नोंदविले आहे. दूरशिक्षण, माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर, युट्यूब, हॅंग आऊट, मल्टीमीडीया, मोबाईल फोन, ई-लायब्ररी, दूरदर्शन इ. माध्यमांतून अनेक देशांनी तातडीने मुलांचे शिक्षण खंडीत होऊ नये, म्हणून वरील प्रकारचे उपक्रम सुरू केले आहेत. भारतात मात्र परीक्षा रद्द करणे, परीक्षा पुढे ढकलणे, परीक्षा न घेता मुलांना पुढच्या वर्गात प्रवेश देणे एवढ्यापुरतेच निर्णय घेतले जात आहेत. परिस्थितीची अनिश्चितता लक्षात घेतली तर, भारतानेसुद्धा दीर्घ काळासाठी शैक्षणिक धोरण ठरविणे आवश्यक आहे. भारतात उच्च शिक्षणात मेडीसीन, इंजिनिअरिंग, कॉमर्स व मॅनेजमेंट यांसारख्या व्यावसायिक अभ्यासक्रमात माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर मोठ्या प्रमाणावर केला जातो. विद्यार्थी आर्थिकदृष्ट्या वरच्या स्तरातील असल्यामुळे प्रामुख्याने अभिजन वर्गाच्या लॅपटॉप, इंटरनेट इ. खर्च त्यांना परवडतो. त्यामुळे प्रामुख्याने अभिजन वर्गाच्या छोट्या गटांचा अभ्यास, ऑनलाईन चालू आहे. हाच अनुभव शालेय शिक्षणातही आहे. ज्या उच्च मध्यमवर्गीयांची मुले, सर्व सोयींनी युक्त अशा पंचतारांकित शाळेत जात आहेत. त्यांचेही ऑनलाईन शिक्षण चालू आहे. समस्या आहे, ती बहुसंख्य कष्टकरी, गरीब वर्गातील मुलांची, भटके विमुक्त, आदिवासी, ग्रामीण भागांतील सरकारी किंवा अनुदानित शाळेत जाणाऱ्या मुला-मुलींची!

माहिती तंत्रज्ञानामुळे शिक्षणाचा प्रसार, शिक्षणाचा विस्तार, शिक्षणाचा दर्जा, शिक्षणाची संधी वाढविण्यास भरपूर वाव आहे. 'ट्राय' च्या अहवालानुसार भारतात २०२० मध्ये इंटरनेट वापरणाऱ्यांची संख्या ६८.४५ कोटी आहे. मोबाईल फोन वापरणाऱ्यांची संख्या ४८.८२ कोटी आहे. तर इंटरनेटसह स्मार्टफोन वापरणाऱ्यांची संख्या ७६ कोटी आहे. हा माहिती तंत्रज्ञानाचा विस्तार झालेला दिसत असला तरी त्यात प्रचंड विषमता आहे. भारतात ५२ टक्के जनता इंटरनेटचा वापर करते. म्हणजे निम्मा भारत इंटरनेटच्या लाभापासून वंचित आहे. ग्रामीण भागात ३६ टक्के जनता व

शहरात ६४ टक्के जनता इंटरनेटचा वापर करते. ६७ टक्के पुरुष व ३८ टक्के स्त्रिया भारतात इंटरनेटचा वापर करतात. माहिती तंत्रज्ञान हे शहरी 'नॅशनल डिजिटल लायब्ररी', 'स्वयंम', शोधगंगा इ. सरकारी प्रकल्पांचा फायदा मर्यादित होत आहे. या प्रकल्पाच्या ऑनलाईन शिक्षणात कंप्युटरची किंमत, इंटरनेटचा खर्च, विजेचा पुरवठा इ. प्रमुख अडचणी आहेत. त्यामुळे ऑनलाईन शिक्षण ही चैन शहरातील सधनवर्गाला परवडते. अनेक अप्रगत देशातसुद्धा अशीच परिस्थिती आहे. म्हणून त्या देशांनी टी. व्ही माध्यमाचा वापर शाळा बंदच्या काळात जास्त करायला सुरुवात केली आहे. भारतात मात्र अशा कोणत्याही योजनेची साधी चर्चाही सुरू झालेली नाही. भारतात नऊशेहून अधिक चॅनेल्स आहेत व घरी बसलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी या चॅनेल्सचा वापर कसा करून घेता येईल, याबद्दल शिक्षण खात्याकडून काही पावले उचलली जाणे आवश्यक आहे. परदेशात शिक्षणासाठी गेलेले भारतीय विद्यार्थी व त्यांचे पालक यांच्यासमोर लॉकडाऊनमुळे अडचणींचे डोंगर उभे राहिलेले आहेत. अभ्यासक्रमाचे बिघडलेले वेळापत्रक, अर्थिक ताण, व्हिसाच्या मुदतीचे प्रश्न, नोकरी मिळण्याची अनिश्चितता, शिक्षणकर्जाच्या हप्त्यांचे दडपण इ. मुळे परदेशातील भारतीय विद्यार्थी दडपणाखाली आहेत. काही परदेशी विद्यापीठे या काळात पर्याय म्हणून चौथ्या औद्योगिक क्रांतीचे तंत्रज्ञान, कृत्रिम बुद्धिमत्ता, रोबोटिक याचा वापर करण्याचा प्रयत्न करत आहेत. पण, एकुण ७,५०,००० परदेशातील भारतीय विद्यार्थी संकटात आहेत. त्यांना मदत करण्यासाठी परराष्ट्र मंत्रालय, अर्थ मंत्रालय व मानव विकास मंत्रालयांनी एकत्रित योजना करणे ही काळाची गरज आहे.

५ एप्रिल रोजी मानव संसाधनमंत्री पोखरियाल यांनी असे आश्वासन दिले आहे की, विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक नुकसान या लॉकडाऊन काळात होणार नाही याची काळजी घेतली जाईल. पण, शैक्षणिक नुकसान म्हणजे परीक्षा पुढे ढकलणे नव्हे, तर विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासात खंड पडणार नाही, याची काळजी घेणे होय. कष्टकरी जनतेची मुले डोळ्यांसमोर ठेवून शाळा बंदच्या काळात या समाज घटकातील मुलांचे शिक्षण कसे अखंडपणे चालू राहील याची योजना केंद्र व राज्य सरकारने तातडीने करावी.

जीवन नाट्य

सौरभ पवळे

प्रथम वर्ष, वाणिज्य

‘जीवन’! जीवन म्हणजे एक नाटक आहे नाटक! काय झालं? आश्चर्य वाटलं का, जीवनाला नाटक म्हटल्याने? जरा तुम्हीच विचार करा, नाटकच आहे जीवन म्हणजे! आपण कोठे जन्माला आलो? पृथ्वीवर ना! हं! तर मग ही पृथ्वीच आपली रंगभूमी आणि आपले जीवन म्हणजे त्या रंगभूमीवरील नाटक! आता नाटक म्हणजे विविध प्रकारची सोंग, जिथे नजरेस पडतात हो सोंगच! नाटकात सोंगच चोखपणे वठविली जातात.

या नाटकात पात्र असतात. काही निश्चित तर काही अनिश्चित! पृथ्वीच्या रंगभूमीवर एकमेव घडणारे नाटक म्हणजे ‘जीवनाचे नाटक’ आणि हे नाटक प्रत्येक व्यक्तीनुसार बदलते. मात्र सार एकच असतो. या पात्रांच्या बाबतीत काही पात्रे निश्चित असतात. आई, वडील, भाऊ, बहीण, आजी, आजोबा व नातेवाईक! हे झाले निश्चित. मग अनिश्चित कोणते? अरे! परंतु निश्चित असलेली पात्र कमी जास्त होऊ शकतात. शेवटी या नाटकात काळपुरुषाला खुप महत्त्व आहे. मनुष्यप्राणी हा या काळपुरुषापासून नेहमीच तोंड लपवण्याचा निष्फळ आणि निरर्थक प्रयत्न

करत असतो, परंतु प्रत्येक मनुष्याची आणि काळपुरुषाची गाठभेट होणे निश्चित असते आणि हा काळपुरुष कधीही मनुष्याला मिठी मारतो. आपणही मनुष्यचं! आपल्या या नाटकातील पात्रे ठरविण्याचे कार्य काळपुरुष करतो. या नाटकात आपण स्वतः स्वतःच्या दृष्टीने एक मुख्य व स्वयंपूर्ण पात्र असतो. संपूर्ण नाट्य हे आपल्यावरच अवलंबून आहे. असे आपणास वाटते. ते खरे की खोटे? ते आपणच जाणतो आणि ते आपणच आपल्या बुद्धीची तपासणी करून ठरवायचे असते. या रंगमंचावर आत्तापर्यंत जितकी नाटके पार पडली, किती? असंख्य! कधीपासून मनुष्य उत्पत्तीपासून म्हणजे आदिमानवापासून अशी सर्व नाटके सातत्याने घडत असतात. नाटकात केवळ जीव असणारी पात्रे ठळक असतात. इतर सर्व पात्रे ही अनिश्चित व पुसट असतात, परंतु तरीसुद्धा प्रत्येकाच्या जीवन नाटकात या पात्रांचे महत्त्व प्रमाणात कमी-सरसता आढळते. हे महत्त्व प्रमाण मुख्य पात्रांवर अवलंबून असते.

परंतु जीवनाच्या या नाटकात जीवन म्हणजे काय? - जीवन म्हणजे सुंदर फुलांची बाग आहे. या बागेत

नानाविविध प्रकारची फुले उमलत असतात. यातील काही फुले सुगंधी असतात. तर काही फुले दुर्गंधीयुक्त असतात, काही सुंदर आकाराची तर काही वेडीवाकडी, काही फुले मनमोहून घेणारी तर काही निराशाजनक असतात. या जीवन फुलबागेत सुंदर, सुगंधी, मनमोहित करणारी फुले कमी प्रमाणात आढळतात. तर काही फुले वेडीवाकडी, कुरूप, दुर्गंधीयुक्त व निराशाजनक फुले भरपूर प्रमाणात आढळतात. परंतु कोणते फुल कोणासाठी सुगंधी तर कोणासाठी दुर्गंधीयुक्त ठरेल हे सांगता येणे कठीण! इतर बाबतीतही तसेच! ते काहीही असो, जीवन नाट्यात काही पात्रे निश्चित असतात म्हणे! असतात तर असतात, पण मला वाटते, या निश्चित पात्रांमुळेच जीवन नाट्यात उत्तम सोंगे वठविली जातात, परंतु ही सोंगे वठविली जातात ते काम एकाच व्यक्तीचे असते ना. म्हणजे ही सर्व सोंगे त्या एकाच व्यक्तीची असतात. जीवनाचे हे प्रचंड नाटक पार पाडण्यासाठी किमान किंवा कमाल पात्रांची आवश्यकता असते असे नाही. कारण हे नाट्य 'एकपात्री' आहे! पुन्हा आश्चर्य वाटलं? छे! आश्चर्य वाटण्यासारखे काय त्यात! आहे ते आहे. एकपात्री - एकपात्री म्हणजे एकट्याचीच बडबड नाही का? म्हणजे जीवन नाट्यात वेड्याची भूमिका महत्त्वाची आहे म्हणायचे. असो!...

जीवन नाट्यात महत्त्वाच्या बाबी म्हणजे वृत्ती, गुण, भावना! यांवर आधारित आहे जीवननाट्य! परंतु काही झाल तरीही हे नाट्य पूर्णतः सफल होत नाही. पुन्हा आश्चर्य वाटलं का तुम्हाला? वाटणारचं! नाहीच सफल होत हे जीवन नाट्य. हातात केवळ तलवार असून उपयोगाची नाही, तर ज्या हातात तलवार आहे त्या हातात सळसळणारं रक्त, मनगटात बळंही असणं आवश्यक आहे आणि ह्या टप्प्यावर काहीतरी गफलत होते. मनुष्य जन्माला येतो, तेथूनच त्याच्या जीवन नाटकाला प्रारंभ होतो. त्याच्या या नाट्याचे तीन भाग पडतात. बाल्य, तारुण्य व वृद्ध! या तीनही भागात सोंग वठविण्याचे कार्य आपण करत असतो. प्रत्येक व्यक्ती या तिन्ही भागांचा प्रवास करून जाईलच असे नाही. येथेही काळपुरुष आडकाठी करतो. काहींसाठी बाल्य, काहींसाठी बाल्य व तारुण्य, काहींसाठी बाल्य, तारुण्य

वृद्ध! तर काहींसाठी बाल्यही नाही. म्हणजे जन्मच नाही. कुणी कुणाच्या उदरी केव्हा जन्म घ्यायचा ते आपल्या हाती नाही. पृथ्वीच्या रंगमंचावर प्रवेश केल्यानंतर बाल्य नाट्यास प्रारंभ होतो. बाल्य अवस्था म्हणजे साधारण मौज-मज्जा! जगाशी काहीही सोयरं-सुतकं नसतं. स्वतःची एक वेगळीच जिंदगी असते. आई-वडिलांच्या मायेला पाझर फुटतो तो या बाल्यावस्थेतच आणि हा पाझर बाल्यावस्थेतील तुम्हा-आम्हाकडे पाहून फुटतो. त्यानंतर ही बाल्यावस्था सुरून ती तारुण्यात पदार्पण करते. 'तारुण्य'!

तारुण्य म्हणजे एक उन्मत्त अवस्था, अंगात वीजेसारखं सळसळणारं रक्त, इतरांवर वचक ठेवण्यासाठीची धडपड, विश्व काबीज करण्याची आशा, परंतु या नाट्य भागात एक वेगळीच भूमिका अतिमहत्त्वाची ठरविली जाते. ती म्हणजे स्त्री-पुरुषांच्या मिलनाची! का एवढी महत्त्वाची वाटते ही भूमिका? काय त्यामध्ये महत्त्वविशेषणापूर्ण! नाही, मला त्यामध्ये फारसं काही महत्त्वाचं वाटत नाही. परंतु आपणास हा योग्य सारासार विवेकी विचार पटणे अवघड आहे. तथापि तो अशक्य व कडू वाटत असेल. अरे तारुण्य म्हणजे प्रचंड आशांनी भारावलेलं जीवन स्वतःच्या नाभीतील कांचनमृग शोधण्याची अद्भूत अशी संधी! पराक्रम गाजविण्याची आणि शौर्य गाजविण्याची संधी! पृथ्वी हलविण्याचे सामर्थ्य आणि जीवन साफल्यचा मार्ग. वृद्धावस्था यशस्वी करण्यासाठी तारुण्यवस्थेतील रोमांचकारिता महत्त्वाची.

वृद्धावस्था! - म्हणजे भयानक अवस्था. मनुष्य जीवन हे एक फुल आहे. प्रथमतः कळी असते. त्यानंतर फुल कोमजून सुकून जाते. व गळून पडते. पहा! किती साम्य आहे मनुष्य जीवनात आणि फुलात! बाल्यावस्था, तारुण्यावस्था व नंतर वृद्धावस्था व त्यानंतर काळपुरुषाची भेट. सर्वांच्या जीवननाट्यात साम्यतापूर्ण असणारे सोंग म्हणजे मृत्यू. हे चोखपणे वठविले जाते, परंतु याचे भय सर्वाधिक असते. या वृद्धावस्थेत आपण बाल्य व तारुण्यावस्थेतील क्षणाक्षणांची उजळणी करतो. नकळत पुन्हा या अवस्था प्राप्त व्हाव्या अशी प्रबळ इच्छा आपल्या अंतःकरणात जागृत होते व मृत्यूचे भय निर्माण होते. या इच्छेपोटी ययाती राजाने स्वतःच्या पुत्राचे

तारुण्य घेतले व स्वतःचे वृद्धत्व आपल्या पुत्रास दिले. या तीनही अवस्थांचा संगम म्हणजेच या मनुष्यजीवनाचं नाट्य होय. पृथ्वीच्या रंगमंचावर जन्म झाल्यानंतर ज्याने त्याने हे नाट्य आपापल्या कुवतीनुसार पार पाडावे लागते. जीवन नाट्यात सकारात्मक बाबींची सांगड घातली तर हे नाट्य सहजतेने यशस्वी होते. प्रत्येकासाठी प्रत्येकाचे आयुष्य एक नाट्य ठरलेले असते. हे नाट्यस्वरूप माझ्या लेखनीतून मला उतरवता आले हे माझे सौभाग्य!

••

ज्ञान-अज्ञान

कधी कुणाच्या हाती वेळ आला...
तरी तास मिनिटे पाहता कशाला?
जाता तुम्ही कुल, गोत्रे बघाया...
कधी आला तो देव जाती लिहाया?
आहे का जन्म मरणे हाती कुणाच्या...
लिंबु सात मिर्च्या रोकती का यमाला?
निसर्गाची किमया असे का विटाळी...
अशुद्ध उदरी जन्म घेता कशाला?
भामटे चोर तुम्हा चमत्कारी वाटे...
का केला तो त्रागा शाळा शिकाया?
बुद्धी जीर्ण खोटी त्या डिश्या कशाला...
गेलास तू वाया जगी माणसाच्या?

प्रतिक्षा हिंगे

एम. एस्सी. दुसरे वर्ष

••

ऑनलाईन शिक्षण

कोरोनामुळे झाली सुरू
ऑनलाईन मुलांची शाळा,
पालकांबरोबर शिक्षक ही
वैतागून म्हणे अभ्यास कर बाळा...
झुम गुगल मीट सुरू झाले
मुले त्यात गुंतून गेले,
चालू बंद कसे करावे
यातच बरेच दिवस निघून गेले...
गृहपाठाची सवय मोडली
मोबाईलची रेंज सापडेना,
मुलांची झाली मज्जा
लिक ओपन होईना...
शाळेतला प्रत्यक्ष अभ्यास
ऑनलाईनने अप्रत्यक्ष झाला,
शिकण्यासाठी धडपडणारा जीव
कोरोना काळात निवांत झाला...
आधुनिक तंत्रज्ञानाचे फायदे
कोरोनाने सगळ्यांना दाखवले,
घरबसल्या शिकून सारे
देशाच्या विकासात वहावले...

ऋषीकेश शिंदे

एम. कॉम., दुसरे वर्ष

••

कोरोना तिसऱ्या वैश्विक महायुद्धाची नांदी?

प्राची फळे

तृतीय वर्ष वाणिज्य

इतिहासाच्या पानांवरून...

भविष्याच्या वाटांवरून...

युद्ध? महायुद्ध म्हणजे काय? युद्ध म्हटले की मोठ्या प्रमाणावर होणारा संहार, नुकसान, मानवी आणि वित्त हानी. पहिले महायुद्ध ग्रेटवार किंवा वॉर टू अँड ऑल वॉर्स हे इ.स. २८ जुलै १९१४ ते इ.स. ११ नोव्हेंबर १९१८ दरम्यान झालेले जागतिक महायुद्ध होते. हे युद्ध मुख्यतः युरोपातील दोस्त राष्ट्रे व केंद्रवर्ती सत्ता बल्गेरिया, ओस्मानी साम्राज्य यांच्या दरम्यान झाले. यात दोस्त राष्ट्रांचा विजय झाला. इतिहासातील सर्वात मोठ्या युद्धांपैकी एक अशा या युद्धात ७ कोटी सैनिकांनी भाग घेतला होता. यामध्ये ९ लाखांपेक्षा जास्त सैनिक व ७ लाख नागरिक ठार झाले. हा इतिहासातील सर्वात घातक संघर्षांपैकी एक होता. आणि त्यात सामील असलेल्या अनेक देशांमध्ये क्रांती किंवा मोठ्या राजकीय बदलांसाठी कारणीभूत झाला. युद्धापूर्वीच्या सुप्त संघर्षाचे पूर्ण निराकरण न झाल्याने या युद्धा अखेरीस एकवीस वर्षांनंतर झालेल्या दुसऱ्या महायुद्धाची बीजे रोवली गेली.

दुसरे महायुद्ध हे १९३९ ते १९४५ दरम्यान झालेले जागतिक युद्ध होते. हे युद्ध मुख्यतः युरोप व आशियातील दोस्त राष्ट्रे व अक्ष राष्ट्रे यांच्यामध्ये झाले. जवळ जवळ ७० देशांचे सैन्य यात सहभागी झाले होते. या युद्धात सहा कोटी पेक्षा जास्त जिवीत हानी झाली. मानवी इतिहासातील ही सर्वात मोठी जिवितहानी आहे. या युद्धात दोस्त राष्ट्रांचा विजय झाला. इतिहास का आठवतोय आपण हा? हे पहिले महायुद्ध, दुसरे महायुद्ध का बरं... कशासाठी? याचे कारण आहे तिसरे महायुद्ध. हो तिसरे महायुद्ध... जगात आता तिसरे महायुद्ध सुरू झाल्याचे संकेत दिसू लागले आहेत. कोरोनाSS कोरोनाSS कोरोना विषाणू हेच शब्द आज गेले काही दिवस जगाच्या पाठीवर ऐकू येत आहेत. 'कोरोना' नावाच्या विषाणू भोवती संपूर्ण जग केंद्रीत झाले आहे.

‘संकटावर असं तुटून पडायचं की, जिंकलो तरी इतिहास घडला पाहिजे, आणि हरलो तरी इतिहास घडला पाहिजे. -वीर बाजीप्रभू देशपांडे.

कोरोना नावाचा एक अदृश्य असा शत्रू समोरून चालत येत आहे. कोरोनाचं संकट हे संपूर्ण मानवतेपुढील

संकट आहे. हे वैश्विक महायुद्ध आहे. यामध्ये आपल्याला शत्रू दिसत नाही. अदृश्य शत्रूसोबत ही आपली लढाई आहे.

कोण आलं हुतं ... असं अदृश्य!

सामसुम वाटावं ... भयाणं असं दृश्य!

माणसाने स्वतःच्या सुखासाठी निसर्गाला ओरबडायला सुरुवात केलेली पण म्हणतात ना, जसे करावे तसे भरावे. आता माणसाची वेळ आलीय भरायची. निसर्गाने आपण त्याला जे जे दिले ते सर्व काही परत करायला सुरुवात झालीय.

पेटला हा वणवा पेटला...

पेटवत आला माणूस निसर्गाला

आज फासे पडले, तख्त पलटला

अन् मानवाच्या हुकूमशाहीस सुरूंग लागला...

निसर्गानं हा डाव साधला

एक नवीन विषाणू आला

पेटला हा वणवा पेटला...

आधी जगातील सर्वात घनदाट जंगल अ‍ॅमेझॉन फॉरेस्टला भीषण आग, त्यानंतर ऑस्ट्रेलियातील जंगलात भीषण आग, जपानचा भुकंप, जपानचं त्सुनामी वादळ, भारतातील एका बाजूला कोरडा दुष्काळ, तर महाराष्ट्र, केरळ, ओडिसा या राज्यांमध्ये आलेला महापूर. या अशा अनेक घटना एकानंतर एक घडत आहेत. यातून मोठ्या प्रमाणावर जनजीवन विस्कळीत होत चालले आहे. पृथ्वीचा विनाश जवळ आला आहे असं वाटतयं. या सगळ्यातून बाहेर येतच आहोत आपण तर आता एक नवीन संकट समोर येऊन ठाकलं आहे. ते म्हणजे कोरोना.. कोविड - १९ ही तिसऱ्या महायुद्धाची म्हणजेच वैश्विक, जगव्यापी महामारीची सुरुवातच म्हणायला लागेल. सध्या संपूर्ण जगावर कोरोना विषाणू या शत्रूने हल्ला केला आहे. यात लाखो लोकांचा मृत्यूदेखील झाला आहे. मृत शरिरांचे अंत्यसंस्कार करण्यासाठी जागा कमी पडू लागल्या आहेत. इतकी भीषण अवस्था या विषाणूमुळे जगाची झाली आहे. कोण आहे हा विषाणू? कोण आहे आपला हा अदृश्य शत्रू? कोण आहे कोरोना विषाणू?

कोरोना विषाणू हा विषाणूचा एक गट आहे. या विषाणूमुळे सस्तन प्राण्यांना आणि पक्ष्यांना विविध रोग होतात. यांत गार्यांना व डुकरांना होणाऱ्या श्वसन रोगाचा समावेश आहे. या विषाणूचा प्रसार मानवांमध्ये श्वसन संसर्गाने होतो. हे संसर्ग बऱ्याचदा सौम्य परंतु संभाव्यांना प्राणघातक असतात. या विषाणूचा मुख्य स्रोत वटवाघूळ आहे. या कोरोना विषाणूची सुरुवात चीनमधून झाली. आणि आता याचा उद्रेक चीन, वुहान, इटली, अमेरिका आणि भारत असा सर्व जगभर २०२० म्हणजे इतक्यातच सुरू झालेला आहे. जगाला विनाशाकडे नेणारं हे कोरोनाचं जैविक युद्ध आहे. काय आहे जैविक युद्धाचा आजपर्यंतचा इतिहास? माणसाचा इतिहास हाच मुळी युद्धांनी भरलेला आहे. प्राचीन काळापासून शत्रूचा विनाश करण्यासाठी वेगवेगळ्या क्लृप्त्या, वेगवेगळ्या शस्त्रांचा वापर केला गेलाय. एकवेळ शस्त्रांनी लढलेलं युद्ध परवडलं पण जैविक युद्ध कधीही घातक. या जैविक युद्धाला नेमकी कुठून सुरुवात झाली त्याचा शोध कुणी लावला? हे इतिहासाची पानं चाळल्यानंतर लक्षात येईल.

पाय विस्तवावर पडले...

सहजच वास्तव उलगडले!...

एका माहितीनुसार ब्रिटनने सर्वात आधी अमेरिकेविरुद्धातल्या युद्धात जैविक हत्याराचा वापर केल्याचे सांगण्यात येतं. वर्ष १७६३ रेड इंडियन्सविरुद्धात जैविक अस्त्र, वर्ष १९३२ जपानचा चीनवर जैविक हल्ला, वर्ष १९६८ विषप्रयोगामुळे ६ हजार मेंढऱ्यांचा अमेरिकेत मृत्यू झाला. ही जैविक युद्ध जगाला परवडणार नाहीत. हे माहित असूनही अनेक देशांनी या युद्धाला खतपाणी घातलंय. ज्याची फळे आजही लाखो निरपराध लोकांना भोगावी लागतायेत. कोरोना... कोविड १९ हे असंच एक वैश्विक, जैविक महायुद्ध आता सुरू झालंय. नकळत या जैविक युद्धाची सुरुवात चीनमधून झाली आणि जगभर पसरली. भारतामध्येही कोरोना विषाणू थैमान घालताना दिसत आहे. आपले राष्ट्रपती ए. पी. जे. अब्दूल कलाम सरांच एक स्वप्न होतं “व्हिजन २०२०” साली भारत महासत्ता होणार. परंतु आता या कोरोना विषाणूमुळे इथे तर

महायुद्ध सुरू व्हायची वेळ आली आहे.

शेवटी माणूस हा माणूसच असतो
तो कोणत्या जातीचा, धर्माचा, पक्षाचा

नसतो शेवटी माणूस असतो
फायद्या-तोट्याची काही बाकी

जमा करत तो चालतोय खरा
पण ही बाकी आज कवडीमोल

ठरतेय... काय उपयोग महालांचा?

काय उपयोग आहे पैसा असून?

एक विषाणू हातोहात जगणं संपवतोय

शहरांची गर्दी गावांकडे वळतेय.

इतरवेळी शहरी शहाणपणं

पाजळणारे आज शेवटी आपलं गाव

भलं बोलताना दिसताहेत.

अपेक्षा सामाजिक मुळाला धरून कराव्यात

कारण... अनिश्चित आहे जगणं...

अहो, अनिश्चितचं आहे जगणं...

गोस्वामी तुलसीदासांनी या महामारीचा मुख्य स्त्रोत म्हणजेच वटवाघुळांबद्दल त्यांच्या 'रामचरित मानस' या पुस्तकात लिहिले होते, ज्यामुळे लोक आज दुःखी आहेत. त्याचे कारण त्यांना त्यावेळीच उमगले होते.

“सब कै निंदा जे जड कर ही ।

तेचमगादूर होइ अवतरही ॥

“सुनहुतात अब मानस रोगा ।

चिन्ह ते दुःख पाव हिं सब लोगा ॥”

या महामारीच्या लक्षणांबद्दल ते पुढे लिहितात की, यामध्ये सर्दी आणि खोकला वाढेल, तसेच फुफ्फूसांनाही एक जखम होईल.

“मोह सकल व्याधिन्ह कर मूला ।

तिन्ह ते पुनि उपाजहिं बहु सूला ॥

काम बात कक लोभ अपारा ।

क्रोध पित्त नित छाती जारा ॥”

या पुढे ते लिहितात,

“एक व्याधी बस नर मरहिं ए असाधि बहु व्याधि ।

पीडही संतत जीव कहू सो किर्मि लहै समाधि ॥”

जेव्हा अशा एका रोगामुळे लोक मरायला लागतील, जेव्हा अनेक रोग येणार आहेत. अशात माणसाला कशी शांती मिळेल.

“नेम धर्म आचार तप ग्यान यज्ञ जप दान ।

भेषज पुनि कोटिन्ह नहि रोग जाहिं हरिजान ॥”

नियम, धर्म, आचरण, तप, ज्ञान, यज्ञ, जप, दान किंवा कोटी औषधे आहेत. परंतु या सगळ्याने हा रोग जाणार नाही. या सर्वांचा परिणाम काय होणार याबद्दल गोस्वामी पुढे लिहितात की,

एहि विधि सकल जीव जग रोगी ।

सोक हरष भय प्रीती बियोगी ॥

मानस रोग कछुक मै गाए ।

हहिं सब के लखि बिरलेन्ह पाए ॥

अशाप्रकारे संपूर्ण जग रोगाने ग्रासून जाईल, दुःख आनंद, भिती, प्रेम आणि आपल्या प्रियजनांचा विरह यामुळे दुःखी होत राहील. गोस्वामी तुलसीदासांनी हे त्यांच्या “रामचरित मानस” मध्ये केलेले वर्णन आपण आज सर्वजण प्रत्यक्ष अनुभवत आहोत. सामान्य माणूस, नेते, अभिनेते, गरीब-श्रीमंत, स्त्री-पुरुष, काळा-गोरा, हिंदू-मुस्लिम सर्वच जणांना याचा त्रास सहन करावा लागत आहे. या कोरोना विषाणूमुळे लोकांना आज सर्वकाही बंद करून, तोंड बांधून घरात बसण्याची वेळ आली आहे. लोकांचा मुक्तसंचार बंद झाला आहे.

करून दे ना वाट मोकळी...

जीव घुसमटायचे म्हणतो आहे.

तोंडावरती मास्क लावून...

श्वास घरातच उरतो आहे.

कुठवर आता सोसू या संसर्गाचा दंग

हात टेकून देवा... माणूस झाला अपंग...

अरे देवा... माणूस झालाय अपंग...

आज संपूर्ण जगाचं एकच लक्ष आहे, मिशन आहे आणि संघर्ष व संकल्प आहे. कोरोना या आपल्या शत्रूशी दोन हात करायचे आहेत आणि हे महायुद्ध आपल्याला सर्वांना जिंकायचं आहे. आज जग बंद झालं आहे. सगळीकडे सध्या कर्फ्यू, लॉकडाऊन, जमावबंदी लागू झालेली आहे.

माणसाचं सगळं आयुष्यचं एका जागी थांबलय. शहरं, गाव ओस पडायला लागलीयेत. कामधंदे बंद झालेत. आवक-जावक थांबलीये. काही ठिकाणी मोठी माणुसकी दिसतीये तर मयताला खांदा घायला कोणी येत नाही. तेव्हा माणुसकी हरवली की काय या विचारानं हुंदका फुटतोय. अन् हे सगळं होतयं ते एका विषाणूमुळे... कोरोनामुळे नकळत सुरू असलेल्या या तिसऱ्या महायुद्धाच्या अदृश्य शत्रूमुळे तुमचा आजचा संघर्ष तुमचे उद्याचे सामर्थ्य निर्माण करतो. म्हणूनच लढा आणि जिंका, आयुष्य बदला!

सलाम त्यांच्या कार्याला...

डॉक्टर, पोलीस, कर्मचारी, मायबाप

हेचं आमचे खरे देव...

मंदिरातील मूर्ती सुदीक म्हणती

मला तुझ्यापासून कुलूप बंद ठेव...!

आज आमचा देव लढतोय एका शत्रू संग

त्यांची 'कामरूपी मूर्ती' बघून झालोय आम्ही दंग

आमचा देव लढतोय म्हणून

टाळ्या, थाळ्या वाजविला

प्रयत्नांच्या शर्थीन आम्ही

एकपणाचा किल्ला धजविला

आम्ही फक्त 'मानवतावादी' हाच संदेश आज रुजविला...! या वैश्विक जैविक महायुद्धामध्ये कोरोना नावाच्या आपल्या अदृश्य शत्रूसमोर आपले लढवय्ये सैनिक म्हणजेच सर्व डॉक्टर्स, वैद्यकीय कर्मचारी, पोलिसवर्ग, सफाई कामगार, लोक प्रतिनिधी मोठ्या शौर्य-धैर्याने दोन हात करत आहेत. स्वतःचा जीव धोक्यात घालून आपला जीव वाचवण्यासाठी या वैश्विक महायुद्धात ते उतरलेत, याची जाणीव आपण ठेवली पाहिजे आणि हे युद्ध लढायला, जिंकायला सर्वोत्तोपरी मदत-सहकार्य करायला हवं

“एक विषाणू ...

जगाला शहाणपण शिकवतोय

एक विषाणू...

माणसांच्या बलाढ्य कल्पनांची कुशाग्र बुद्धीची मजा

बघतोय

एक विषाणू ...

एकीकडे ढसाढसा रडवतोय तर दुसरीकडे लपून लढायला लावतोय

एक विषाणू ...

साधेपणाने जगायचं कसं ते शिकवतोय

एक विषाणू ...”

शेवटी एकच सांगावसं वाटतयं, लवकरच...

तू एक दिवा, मी एक दिवा

उजळवू आसमंताला!

आहोत जिथे, आहोत जसे

हरवूया या अंधाराला...!

या कोरोनाच्या संसर्गाला...

घरीच रहा, सुरक्षित रहा...!

गर्दी टाळूया, कोरोनाला हरवूया...!

आपल्या या कोरोनाच्या महायुद्धाच्या चार ओळी

आपल्या सर्वांच्या शेतकरी राजासाठी...

लढाईमध्ये

“भाकरीच्या गोळामधली तुझी जिंदगाणी

वणवण तुझी रोज रोजची

आज शांत झाली...

वांझ तुझी माणुसकी कोरोना ने

जन्मा आली...

जात ढकलून मागे श्रीमंती लिलावात गेली,

चार दिसांची राजा गंमत तुझ्यावर हासू लागली,

कुणीच नाही वाल्या आणिक

कुणी कुणाचा नाही वाली.

जो तो येतो डाव मांडतो, भांड भांडतो,

सापशिडीचा डाव ह्यो, कुणी घेऊन जातो शिडी

जातो घेऊन साप...

राहिला की उपाशी भाकरीचा बाप माझा

शेतकरी बाप...

भाकरीच्या गोळामधली तुझी वांझोटी कहाणी...

तोंडावर हाय लोणी आणिक पाय अनवाणी...”

●●

क्षमा आणि अचेतन मन

तृप्ती वाघ

एम. कॉम, दुसरे वर्षे

क्षमा करणे म्हणजे एखाद्या गोष्टीसाठी काही देणे आहे. प्रेम, शांती, आनंद, बुद्धी आणि जीवनातील सर्व गोष्टी तोपर्यंत इतरांना द्या. जोपर्यंत आपल्या मनात अंश शिल्लक उरणार नाही. क्षमेची ही ॲसिड टेस्ट आहे. ईश्वर कोणासोबतही भेदभाव करीत नाही. ईश्वर जीवन आहे आणि हा जीवन सिद्धांत याक्षणी देखील आपल्या आत प्रवाहीत होत आहे. ईश्वर आपल्याद्वारा सद्भाव, सुंदरता, सुख आणि विपुलतेत व्यक्त होणं पसंत करतो. याला जीवनाची इच्छा किंवा जीवनाची प्रवृत्ती म्हटल्या जाते. आपण जर आपल्या या आंतरिक जीवन-प्रवाहाच्या विरोधात आपल्या मेंदूत अडथळा उत्पन्न केला, तर हा भावनात्मक अडथळा आपल्या अचेतन मनाला मोठ्याच द्विधेत टाकील आणि प्रत्येक प्रकारची नकारात्मक परिस्थिती उत्पन्न करील. ही स्थिती तर आपल्याच नकारात्मक आणि विध्वंसक विचाराचा परिणाम असतो, म्हणून आपली समस्या किंवा आजारासाठी ईश्वराला जबाबदार धरणे ही एक गंभीर चूक आहे. अनेकजण मानव जातीचे पाप, आजार आणि त्रासासाठी ईश्वरावर टीका करून किंवा आरोप करून जीवन

प्रवाहाच्या विरुद्ध सवय लावून मानसिक अडथळा उत्पन्न करतात. काहीजण आपले दुःख, वेदना, प्रिय व्यक्तीचा मृत्यू, वैयक्तिक दुःख आणि अपघातासाठी ईश्वरावर दोष देतात. ते ईश्वराला स्वतःच्या दुःखासाठी जबाबदार धरतात. जोपर्यंत मनुष्य ईश्वराच्या संदर्भात अशा प्रकारची नकारात्मक धारणा ठेवतो, तोपर्यंत त्याचं नकारात्मक अचेतन मन या गोष्टी साकार करीत राहील. ते हे समजत नाहीत की, ते स्वतःला सजा देत आहेत. ते सत्य पाहावे लागेल. स्वावलंबी व्हावे लागेल आणि कोणत्या तिज्हाईत व्यक्तीबद्दल किंवा शक्तीबद्दल निंदा, द्वेष आणि क्रोधाचा त्याग करावा लागेल. नसता ते निरोगी, सुखी किंवा रचनात्मक कार्यपद्धतीचे अग्रणी होणार नाहीत. ज्यावेळी आपल्या अनंत प्रेमपूर्ण ईश्वराची कल्पना करायला सुरुवात करू लागतात. जेव्हा ते विश्वास करू लागतात की, ईश्वर प्रेमपूर्ण पिता आहे, जो त्यांची काळजी घेतो, त्यांचं मार्गदर्शन करतो, त्यांना शक्ती देतो, तर ईश्वर किंवा जीवन सिद्धांताच्या संदर्भात हा विश्वास तसेच धारणा त्यांच्या अचेतन मनात उतरल्या जाईल आणि ते असंख्य पद्धतीने धन्य होतील.

जीवन सिद्धांतात क्षमा

महान लोकांचे म्हणणे आहे की जीवन सिद्धांतात क्षमेचा अमर्याद खजिना आहे. ज्यावेळी आपण आपले बोट कापतो, तर आपल्याला माफ करतो. व्यक्तीची अचेतन बुद्धिमत्ता तात्काळ बरी करण्याच्या कामाला लागतं. नव्या पेशी जखमेच्या वर पूल तयार करतात. तुम्हाला एखादा गंभीर आजार जरी झाला, तरी तो तुम्हाला क्षमा करतो. आणि आक्रमक विषाणूंना नष्ट करण्याच्या कामाला लागतो. हात जळाल्यानंतरही तो वेदना कमी करण्याचं काम करतो, तसेच आपल्याला नवीन त्वचा, पेशी आणि नसा देतो. जीवन कोणाच्याही विरोधात कसलेही वैर बाळगत नाही. ते नेहमी सर्वांना माफ करतं. जीवन आपल्याला आरोग्य, स्फूर्ती, सद्भाव आणि शांती प्रदान करते. अट एकच की आपण निसर्गाला समजून घेत सहकार्य करावे. नकारात्मक, नुकसान करणाऱ्या आठवणी, कटूता आणि दूर्भावना आपल्या आतील जीवन-सिद्धांताच्या स्वतंत्र प्रवाहाला रोखतं...

●●

विश्वास

आयुष्यात एक तरी मित्र खास असावा
पण तो मात्र कधी मतलबी नसावा
भलेही तो आपल्याशी भांडणारा असावा
पण आपल्यामागे आपले विचार मांडणारा असावा
आयुष्यात एक तरी मित्र असा असावा
ज्याला पाहून आपल्या मनाला मिळावा विसावा
तो कसाही दिसावा तो कुरूप असावा
पण तो नेहमी आपल्याशी प्रामाणिक असावा
असा एक तरी मित्र सर्वांच्या जवळ दिसावा
की ज्याला आपल्यावर पूर्ण विश्वास असावा.

सिद्ध भोर

●●

लिहावं म्हणते...!

कोरच पडलय आणल्यापासून
उचकून कधी बघावं म्हणते...!
लिहिलयं आयुष्य शब्दांत त्यानं
पलटून पानं वाचावं म्हणते...!

बरसून गेला पाऊस कधीच
आठवात तरी भिजावं म्हणते...!
चिखलात रुतून कधी तरी
कमळ होऊन फुलावं म्हणते...!

हसते बहुदा गोड गाली
खळी पुन्हा खुलावं म्हणते...!
एकटाच जागतो चंद्र रात्री
चांदणीही आज जागावं म्हणते...!

कितीदा खोडल्या ओळी तरी
मोहात पुन्हा मांडावं म्हणते...!
फाडली काही चुरगळली वही
आज, पुन्हा लिहावं म्हणते...!

प्रतिक्षा हिंगे

एम. एस्सी. दुसरे वर्ष

●●

माझे कुटुंब माझी जबाबदारी

भावना ढेरंगे

बारावी, वाणिज्य

“सोडवण्या कोरोनाचा विळखा,
आपली जबाबदारी ओळखा,
घ्या आरोग्याची खबरदारी,
आपल्या कुटुंबाची जबाबदारी!”

आज सर्वत्र कोरोनाचा प्रादुर्भाव वाढताना दिसत आहे. आपल्या देशात दिवसागणिक लाखोंनी (लाखाच्या आसपास) कोरोना रुग्णांची वाढ होत आहे. परिस्थिती अधिकाधिक चिंताजनक होत आहे आणि वेळ येऊन ठेपली आहे. स्वतःची व कुटुंबाची जबाबदारी घेण्याची, कोरोनाचा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी व जनजागृतीसाठी राज्य सरकारने ३५ सप्टेंबरपासून खास मोहिम सुरू केली आहे. ‘माझे कुटुंब माझी जबाबदारी.’

“राज्यसरकारने आणली मोहिम,
‘माझे कुटुंब, माझी जबाबदारी!’
जबाबदारीने वागून आपण,
दूर करुया, कोरोना महामारी.”

‘माझे कुटुंब, माझी जबाबदारी’ ही मोहिम पहिल्या टप्प्यात १५ सप्टेंबर ते १० ऑक्टोबर तर दुसऱ्या टप्प्यात

१२ ऑक्टोबर ते २४ ऑक्टोबर या कालावधीत राबवण्यात येणार आहे. एका महिन्याच्या कालावधीत नियुक्त केलेली टीम दोनवेळा प्रत्येक कुटुंबाला भेट देऊन आरोग्य विषयक चौकशी-तपासणी करणार आहे. ही मोहिम राज्यभरात ग्रामपंचायतीपासून ते महानगरपालिकेपर्यंत लोकप्रतिनिधी, स्वयंसेवी संस्था, कर्मचारी यांच्या सहकार्याने राबवण्यात येत आहे.

“मुखपट्टी’ हीच आपली लस,
‘अंतर’ हीच प्रतिकारशक्ती,
‘हात धुणे’ हेच औषध...”

‘माझे कुटुंब, माझी जबाबदारी’ ही मोहिम वैयक्तिक, कौटुंबिक तसेच सार्वजनिक जीवनात प्रतिबंधात्मक खबरदारी घेण्याबाबत अशी अत्यंत आवश्यक त्रिसुत्रीवर आधारित आहे. नागरिकांनी सुरक्षित अंतर ठेवणे, मास्कचा नियमित व योग्य वापर करणे आणि वारंवार हात स्वच्छ धुणे तसेच निर्जंतुकीकरणाचा योग्य वापर करणे. ‘माझे कुटुंब, माझी जबाबदारी’ ही मोहिम यशस्वी करण्यासाठी, कोरोना प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी आपल्या कुटुंबियांना जपण्यासाठी आपण

खालील गोष्टी नक्कीच करू शकतो. स्वतः व इतरांमध्ये कमीत कमी २ मीटर (६ फूट) अंतर ठेवणे, मास्कचा नियमित व योग्य वापर करणे, तोंड, नाक, डोळ्यांना सतत स्पर्श करण्याचे टाळणे, शुभेच्छा देण्यासाठी हात जोडून नमस्कार करणे, शारीरिक संपर्क टाळणे. वेळोवेळी आपले हात स्वच्छ धुणे, दररोज वापरात येणाऱ्या गोष्टी व पृष्ठभाग नियमितपणे निर्जंतूक करणे, अनावश्यक प्रवास टाळणे, गर्दीच्या ठिकाणी जाण्याचे टाळणे, तंबाखूजन्य पदार्थांचे सेवन टाळणे (न करणे). या गोष्टींचे पालन करून आपण कोरोना विरुद्धची लढाई जिंकूया.

“कुटुंबाला आपल्या आपण जपूया,
कोरोनाला दूर ठेवून कुटुंब सुरक्षित ठेऊया.”

••

अधुरे शब्द

काहूर मनाचे दाटून यावे,
तरीही कंठातूनी शब्द ना फुटावे
ना कधी असे ही घडावे
की शब्दच आठवेनासे व्हावे...
आठवले जरी शब्द मनाने,
बोलून कधीतरी व्यक्त व्हावे,
ना कधी असे ही घडावे
की शब्दच बोलेनासे व्हावे...
शब्दांनीही कधीतरी व्यक्त व्हावे
ना कधी असे ही घडावे
की शब्दच अधूरे राहून जावे
की शब्दच अधूरे राहून जावे...

नम्रता शेते

एम. एस्सी. ऑर्गेनिक केमेस्ट्री

••

यशोदेचा कान्हा

माझा सान तान्हुला असा
विसावतो हृदयाजवळ
माझ्या ममतेचा आधार
त्याला मायेची तळमळ...

कसा पडुडला खांद्यावर
त्याला वात्सल्याची ऊब
भक्कम मायेची सावली
त्याची जीवा लागे खूब

दुनियेला ठेवी एका ठायी
अशी ममतेची ही छाया
मज सुकून मिळे बाळा
ही मातेची विशाल माया....

मज वाटे असाच राहो
माझ्या मायेच्या छायेत
कधी दूर न जावो तू बाळा
दुनियेच्या मायाजालात....

मोठा जरी तू होशी
मज भासे माझा तान्हा
सदैव राही माझ्यासवे
जसा यशोदेचा तो कान्हा...

रोहिणी कारंडे

एम. कॉम., प्रथम वर्ष.

••

शेतकरी आंदोलन

निकिता भोर

बारावी, वाणिज्य

भारत हा कृषिप्रधान देश आहे. देशातील जवळपास ६५ % जनता शेती व्यावसायावर अवलंबून आहे. शेती भारतीय विकासाचा आर्थिक कणा आहे. प्राचीन आणि आधुनिक शेतीशास्त्राच्या बदलाचा परिणाम भारतीय शेतीवर पडला आहे. प्राचीन काळात शेती पारंपरिक पद्धतीने केली जात होती. तर आजची शेती तंत्रज्ञानाच्या बळावर केली जात आहे. पण यामधील १० % शेतकरी कुशल तंत्रज्ञानाचा वापर करून शेती करतात. पूर्वीचा शेतकरी अन्नधान्याच्या बाबतीत परिपूर्ण नव्हता. तरी तो कधीही आत्महत्या करीत नव्हता. पण आजचा शेतकरी खाजगीकरण, उदारीकरण, आणि जागतिकीकरण (खाऊजा) धोरणाने अल्पभुधारक व मध्यमवर्गीय शेतकऱ्यांचे मोठे नुकसान झाले. शेतीतून उत्पादन मिळत नाही. गगनाला भिडलेली खतांची किंमत, हवामान, कर्जबाजारीपणा यामुळे तो आत्महत्येसारखे कठोर पाऊल उचलतो. यावर सरकारने विचार करणे आवश्यक आहे. आज कोरोना महामारीच्या संक्रमणाने संपूर्ण जग त्रस्त झाले आहे. लॉकडाऊनच्या काळात फायदा घेऊन सरकारने नवे कृषी कायदे लागू केले. शेतकऱ्यांना अंधारात

ठेवून केलेले हे कायदे भांडवलदाराचे हित जोपासणारे आहे. असे शेतकरी संघटनेचे मत आहे. त्यासाठी देशात या कायद्यांविरुद्ध मोठे जन आंदोलन झाले आहे.

पंजाब, हरियाणा, महाराष्ट्र, उत्तरप्रदेश, बिहार, राजस्थान, तेलंगणा, तामिळनाडू अशा अनेक राज्यातील शेतकरी अन्यायकारी कृषी कायदे मागे घ्यावे यासाठी एकत्र आले आहे. ही अत्यंत क्रांतिकारी घटना म्हणावी लागेल. प्रधानमंत्री नेहमी म्हणतात, की हे कायदे शेतकऱ्यांच्या फायद्याचे आहेत. तर शेतकरी आंदोलने का करतात? हा प्रश्न निर्माण होतो. शेतकरी आंदोलन फक्त भारतातच नाही तर आंतरराष्ट्रीय पातळीवर पोहोचले आहे. दोन महिन्यांपासून आंदोलन सुरू असताना देखील सरकारने शेतकऱ्यांचे न ऐकल्याने सारे शेतकरी दिल्लीपर्यंत आले आहेत. दिल्लीत साऱ्या सीमा बंद करण्यात आल्या आहेत. शेतकरी आंदोलनाची तीव्रता लक्षात घेऊन आज सरकारने एक पाऊल मागे जरी घेतले तरी अभिलाषा चांगली नसल्याने ते या आंदोलनाला दडपण्याच्या प्रयत्नात आहे. शेतकरी बांधव या कायद्यांविरुद्ध शांतीपूर्ण लढा देत

आहेत. हे या आंदोलनाचे यश मानावे लागेल. शेतकरी हा या देशाचा कणा आहे. ज्या प्रमाणे सैनिक देशाचे रक्षण करतो त्याप्रमाणे देशातील बांधवांना अन्नधान्य देण्याचे काम शेतकरी करतो. म्हणून लाल बहादूर शास्त्री यांनी ‘जय जवान, जय किसान’ हा नारा दिला होता. शेतकरी संघटना आणि सरकार यांच्यामध्ये चर्चा होत आहे. पण ती चर्चा योग्य वळणावर येताना दिसत नाही. जर हे कायदे रद्द झाले नाही तर अभूतपूर्व आणिबाणी लावण्याची वेळ सरकारवर येऊ शकते. सरकारचे ध्येय धोरण गडगडू शकते. कोरोनाच्या भयंकर महामारीत सरकारने योग्य उपाययोजना करावी. देशात अनेक प्रश्न निर्माण होत असून मोठ्या प्रमाणावर उद्रेक होण्याची संधी सरकारने देऊ नये. बेरोजगारी, कामगार, आर्थिक महामंदी, स्त्री अत्याचार, विद्यार्थी प्रश्न, सामाजिक अत्याचार, यासारख्या अनेक समस्यांकडे दुर्लक्ष न करता संविधानात्मक लोकशाहीच्या मार्गाने कारभार करून ते कायदे मागे घ्यावे. यातच सरकारचे हित असल्याचे दिसून येते.

सरकारने आणलेले कृषी कायदे वरवर पाहता जरी शेतकऱ्यांच्या हिताचे दिसत असले तरी हे कायदे गुप्त स्वरूपात महामंडळाच्या लोकांच्या हिताचे आहेत. जर हे कायदे शेतकऱ्यांच्या हिताचे असते तर शासनाने शेतकऱ्यांचे मत जाणून घेतले असते. सरकारच्या दडपशाहीला न जुमानता तरूण, तरूणी, म्हातारी माणसे, लहान-मोठे. कलाकार, लेखक, कवी, विचारवंत यांनी या आंदोलनाला पाठिंबा दिला आहे. ही भारतीय संविधानाची एकात्मता दर्शविणारी ऐतिहासिक घटना आहे. या आंदोलनावर जो अन्यायपूर्वक मारा केला तो असंविधानिक आहे. काही शेतकरी बांधव या संघर्षात शहीद झाले. हे आपण विसरून चालणार नाही. जोपर्यंत या देशात संविधान आहे. तोपर्यंत भारतीय लोकांचा आवाज सरकार दाबू शकत नाही. जर हा आवाज दाबण्याचा प्रयत्न केला तर येणारी पिढी मात्र नक्कीच वाचा फोडल्याशिवाय राहणार नाही. त्यासाठी या शेतकरी आंदोलनाला माझ्याकडून लाख लाख शुभेच्छा आणि लवकरात लवकर हा प्रश्न सोडवावा अशी इच्छा व्यक्त करते. ‘जय जवान, जय किसान.’

ते क्षण

सुखद आठवणींना बहर येऊन
तेच हसरे क्षण जीवंत होतात
तेव्हा तुझ्या नी माझ्या प्रितीचे
अनामिक सूर छेडले जातात.

हळूच हृदयावर.....

दिवसाही स्वप्न पाहतात हे नयन
अन् प्रेमाने ओथंबलेल्या तुझ्या भावना
स्पर्श करून जातात मनास
आणि तेच प्रतिबिंब उमटतं
अलगद मनावर

तुझ्या प्रितीच्या अनंत डोहात
प्रेमरसाने भिजते मन
तेव्हा तुझ्या आठवणी घेऊन जातात
मला प्रेमाच्या शाश्वत स्वप्ननगरीत
कोठेतरी दूर...

रोहिणी कारंडे

एम. कॉम., प्रथम वर्ष.

लॉकडाऊनमधील महिलांवर झालेला अत्याचार

प्रतीक सुतार

एस. वाय. बी. ए.

अलीकडे समाजात अनेक वाईट घटना घडतात आणि त्या ऐकून किंवा वाचून मन सुन्न होते. जे काही घडतंय ते खरंच का घडतंय? असा प्रश्न निर्माण होतो. समाजात अनेक घटना घडत असतात मात्र त्याची तीव्रता सध्या खुप जाणवते, त्याचे कारण आहे कोरोना. २०१९ मध्ये चीन मधून वुहान येथून सुरू झालेल्या कोविड १९ या महामारीचा परिणाम जगातील अनेक देशांवर आणि जवळपास सर्वच घटकांवर झाल्याचे आज समोर दिसून आले आहे. या महामारीची भयावहता आणि त्याच्या बदलची भीती ही सगळीकडे दिसून आली. कोविड हा शारीरिक आरोग्यास तर घातक आहेच मात्र त्याचा मानसिक स्थितीवर, भावनांवर अतिशय वाईट परिणाम झाला. समाजात महिला या तर अतिशय संवेदनशील घटक आहेत. कोणाची घरे मोठी आहेत, कोणी कोत्या मनाचे आहे, तर कोणी मोठ्या मनाचे आहे. ज्या घरात आर्थिक सुबत्ता होती, त्यांना फार अडचणी जाणवल्या नाहीत. मात्र, ज्यांचे कामधंदे बुडाले, नोकऱ्या गेल्या यातून अनेक कुटुंबातून विसंवाद वाढले आणि याचा बळी ठरल्या घरातील स्त्रिया. महिलांना कुटुंबात दुपारी जी

मोकळीक होती, ती मिळनाशी झाली. कुटुंबात एकमेकांच्या चुका काढणे, उणेदुणे काढणे या गोष्टी भरपूर वेळ असल्याने सुरू झाल्या आणि यातून महिलांच्या अत्याचारामध्ये वाढ झालेली दिसून येते. केवळ भारतातच नाही तर फ्रांस ३० टक्के, स्पेन २० टक्के, इंग्लंड २५ टक्के, तुर्की १४ टक्के महिलांचा त्यांच्या जोडीदाराने खून केला तर सिंगापूर, ब्राझिल, चीनमध्ये महिला अत्याचारामध्ये वाढ झालेली दिसून आली.

ल्युसेट रिपोर्ट (२०२०) च्या सर्वेक्षणानुसार, कोविड १९ च्या काळात कोणत्याही देशात या महामारीचा लिंग आधारित झालेल्या परिणामाचा अभ्यास शासकीय आरोग्य संस्थांकडून झालेला नाही. प्लान इंटरनॅशनल (२०२०) च्या सर्वेक्षणानुसार, कोविडमुळे मानवी जगण्यात फार मोठे अडथळे निर्माण झालेले आहेत. पण त्याच बरोबर विवाहसंस्था, कुटुंबसंस्था यांनाही मानसिक आणि आर्थिक दडपणाखाली रहावे लागले. सामाजिक अलगाव किंवा अंतर राखण्याच्या आवश्यकतेमुळे महिलांच्या अत्याचारामध्ये, गैरवर्तनामध्ये किंवा त्यांच्या होणाऱ्या शोषणाकडे दुर्लक्ष

झाल्यामुळे वाढ झाली आहे. कोविड १९ च्या महामारीमुळे स्त्रिया आणि पुरुष यांचा त्यांच्या दैनंदिन कार्यात वेगवेगळ्या प्रकारे प्रभावित केले आहे आणि याचा अभ्यास लेखामध्ये करण्यात आलेला आहे.

जेव्हा एखाद्या संकटाबद्दल आपण बोलतो, तेव्हा आधीच वाढलेल्या असुरक्षिततेचा समुदायावर काय परिणाम होतो याचा विचार झाला पाहिजे. कोविडला प्रतिबंध म्हणून विलगीकरणाचा पर्याय स्वीकारण्यात आला, त्या काळात स्त्रियांवर जास्त प्रमाणात अत्याचार झालेला दिसून येतो. महिलांवरील अत्याचाराच्या सर्वात जास्त घटना भारतात उत्तर प्रदेशमध्ये घडल्या. शाळा, नोकरी, व्यवसाय, उद्योग बंद पडल्याने पुरुष आणि इतर सदस्य घरात असल्याने, त्यांच्या सततच्या नैराश्याचा परिणाम स्त्रीवरील अत्याचारामध्ये वाढ झाल्याचे दिसून येते.

उद्दिष्टे :

१. कोविड १९ चा लैंगिक परिणाम समजून घेणे.
२. व्यक्ती आणि समुदाय म्हणून स्त्रियांवर काय परिणाम झाला याचा अभ्यास करणे.
३. स्त्रियांना विविध प्रक्रियांमध्ये सामावून घेण्यासाठी आणि त्यांच्यावरील अत्याचाराचा उद्रेक रोखण्यासाठी उपाययोजना सुचविणे.

कोविड १९ च्या महासाथीत महिलांवर होणाऱ्या अत्याचारावर क्लेअर वेनहम व त्यांच्या काही सहकाऱ्यांनी संशोधनपर अहवाल सादर केला आहे. त्यात त्यांनी अनेक महत्वाच्या नोंदी केल्या आहेत. त्यांच्या मते प. आफ्रिकेत इबोला विषाणूची महासाथ पसरल्यानंतर शाळा बंद करण्यात आल्या होत्या. या निर्णयामुळे मुलींच्या शिक्षणावर त्यांच्या जगण्याच्या संधीवर विपरीत परिणाम झाला. अनेक मुलींना शाळा सोडावी लागली, अल्पवयीन मुलींमध्ये गर्भधारणांच्या घटना वाढलेल्या दिसून आल्या. त्याचबरोबर महिलांना घरगुती व लैंगिक हिंसाचारालाही सामोरे जावे लागले. या घटनाही वाढू लागल्या. मुलांकडे सतत लक्ष द्यावे लागत असल्याने अंतिमतः महिलांच्या अर्थार्जनावरही त्याचा परिणाम झाला. राष्ट्रीय महिला आयोगाने मार्च २०२० च्या पहिल्या आठवड्यात घरगुती हिंसाचारासंबंधी अहवाल

प्रसिद्ध केला आहे. त्यात महिलांच्या तक्रारीत दुपटीने वाढ झाल्याचं दिसून आलं. तक्रारींचा आकडा ११६ वरून २५७ वर पोहचल्याचं त्यात म्हटलंय. त्यातही अधोरेखित करावी अशी बाब म्हणजे लॉकडाऊनच्या पहिल्या दहा दिवसातच वाढलेल्या या केसेस आहेत. त्यात ६९ केसेस महिला हिंसाचाराच्या आहेत. गेल्या आठवड्यात संयुक्त राष्ट्रांच्या महासचिव अँटोनियो गुटेरेस यांनी देखील लॉकडाऊनच्या काळात महिलांवर होणाऱ्या घरगुती हिंसाचारावर चिंता व्यक्त केली. 'महिलांना जिथे सर्वाधिक सुरक्षित वाटायला हवं अशी जागा म्हणजे त्यांचं घर. पण, आपल्या स्वतःच्या घरातच सर्वाधिक असुरक्षित वातावरणाचा आणि भीतीचा सामना बहुतांश मुलींना आणि महिलांना करावा लागतो, हे आजचं कटू आणि विसंगत वास्तव आहे.' असं त्यांनी म्हटलंय. लॉकडाऊनमध्ये महिलांवर वाढलेला अत्याचार ही समस्या शब्दशः जागतिक आहे. कोरोनाने सर्वाधिक मानवी मृत्यू झालेल्या देशांपैकी एक असणाऱ्या इटलीतही महिला सुरक्षित राहिलेल्या नाहीत. इटली हा एक पुढारलेला समाज म्हणून ओळखला जातो. पण तिथेही महिलांना पुरुषांच्या अत्याचाराला सामोरं जावं लागतयं. यावर उपाय म्हणून आता इटली सरकारने एक अप लॉच केलंय, जिथे फक्त महिला मेसेज करून तक्रार नोंदवू शकतात. जो पुरुष घरातल्या महिलेवर हिंसाचार करेल त्याला घराबाहेर जावं लागेल आणि ती महिला आपल्या मुलांबरोबर घरी थांबेल, अशी व्यवस्थाच तिथल्या सरकारने केलीय. एका वर्षाच्या तुलनेत इटलीमधील स्ट्रेस कॉल २० टक्क्याने अधिक वाढले आहेत आणि व्हॉट्स अपवर महिलांकडून पाठविल्या जाणाऱ्या समस्यांच्या संदेशांत देखील २० टक्के वाढ झाली आहे, असं इटली सरकारने प्रसिद्ध केलंय. स्पेनमध्ये पोलिसांनी घरी अडकलेल्या महिलांसाठी व्हॉट्स अप सेवा सुरू केली आहे. नवरे घरी असताना त्यांच्या बाबतच्या तक्रारी फोन कॉल करण्याची आवश्यकता न पडता नोंदवता याव्यात, यासाठी महिलांकरिता असणारी ही सुविधा तयार करण्यात आली आहे. स्पेनच्या पोलिसांच्या म्हणण्यानुसार (समतेसाठी कार्यरत असणारे मंत्रालय) लॉकडाऊन सुरू झाल्यापासून त्यांच्या कामाची व्याप्ती, समुपदेशन आणि

स्त्री-पुरुष समतेच्या प्रश्नांच्या सल्लामसलतीत तब्बल २७० टक्क्यांनी वाढ झाली आहे. स्पेनमधीलच प्रसिद्ध अशा 'मुखवटा' मोहिमेप्रमाणेच घरगुती हिंसाचाराला बळी पडलेल्यांना मदत मागता यावी यासाठी आणि त्यांच्या शेजाऱ्यांना व अधिकाऱ्यांना सतर्क करण्यासाठी पिडितांच्या तळहातावर लाल ठिपका काढण्यास सांगितलं आहे.

मानवी हक्कांच्या अनुषंगाने विचार केला असता, कोरोनाच्या काळात हे पूर्ण उघड झाले आहे की, स्त्री-पुरुष समानता अजूनही पूर्ण अस्तित्वात आली नाही. पुरुषप्रधान मूल्ये, स्त्रियांचे आर्थिक परावलंबन, त्यांचे दुय्यम स्थान हे आजही चिंतेचे विषय आहेत. 'लॉकडाऊन संपेपर्यंत माझी दुसरीकडे कुठे तरी राहण्याची सोय करा कारण घरातील मारहाणीला मी कंटाळले आहे, पोलिसात तक्रार करून काही उपयोग नाही.' असा मेल एका स्त्रीने राष्ट्रीय महिला आयोगाच्या अध्यक्षा रेखा शर्मा यांना केला होता. राष्ट्रीय महिला आयोगाने मार्च २०२० च्या पहिल्या आठवड्यात महिला घरगुती अत्याचाराच्या संदर्भात एक अहवाल प्रसिद्ध केला, त्यामध्ये महिला अत्याचाराच्या आणि हिंसेच्या संदर्भात दुपटीने वाढ झाल्याचे दिसून आले आहे. एकूण २३,७२२ प्रकरणे या संदर्भात दाखल झाली. राज्यनिहाय त्याची आकडेवारी खालीलप्रमाणे आहे.

क्र.	राज्य	एकूण दाखल केसेस
१	उत्तरप्रदेश	११,८७२
२	दिल्ली	२,६३५
३	हरियाणा	१,२६६
४	महाराष्ट्र	१,१८८

आकडेवारी - राष्ट्रीय महिला आयोग २०२०

संयुक्त राष्ट्र संघटनेचे अँटीनिओ गुटेरेस यांनी देखील लॉकडाऊनच्या काळात महिलांवरील अत्याचारात वाढ होत असल्याबद्दल चिंता व्यक्त केली आहे.

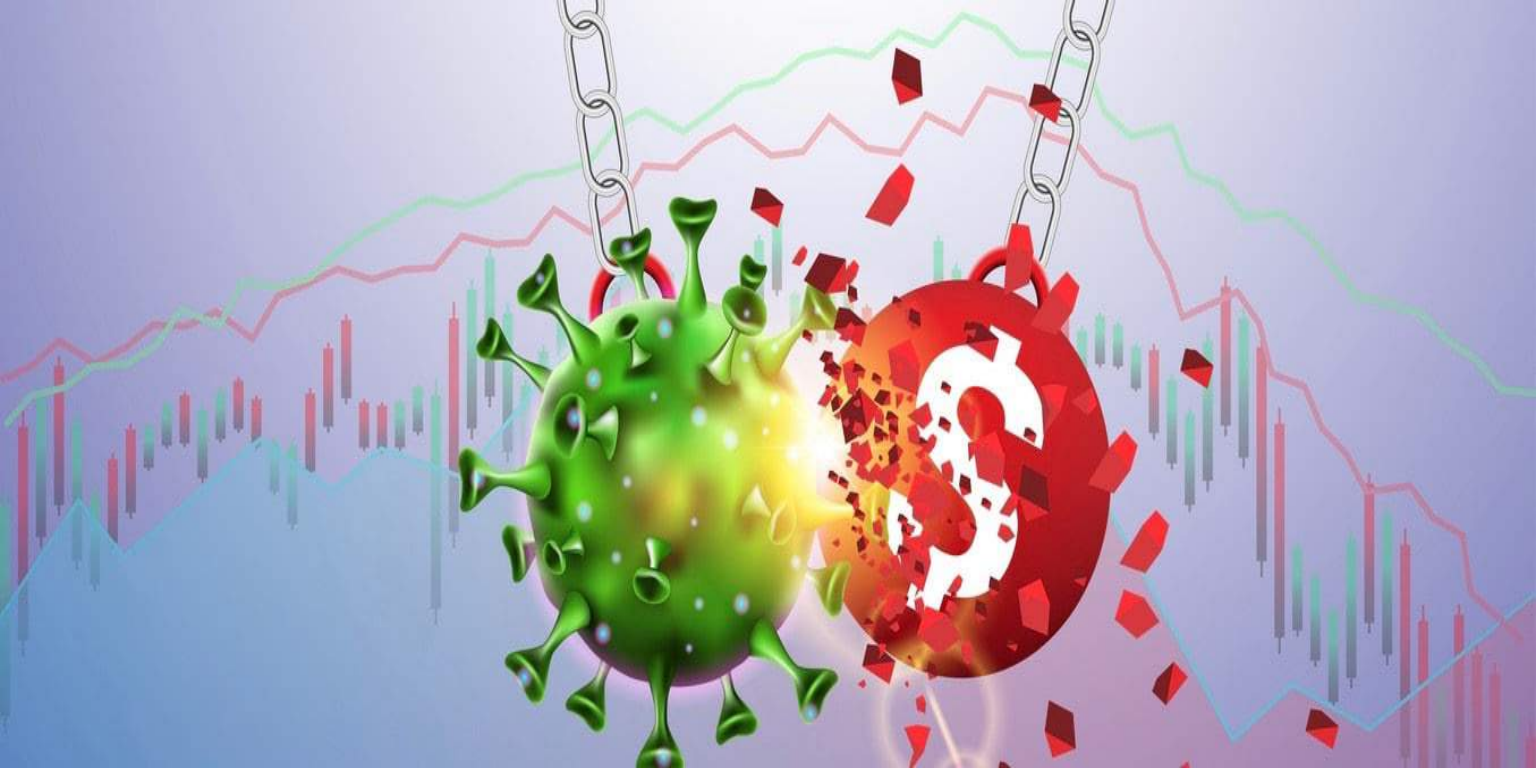
कोरोना महामारीच्या काळात भारताबरोबरच जगातील इतर देशांमध्ये देखील महिलांचा अनेक प्रकारे छळ झाला. कुटुंबातील सामाजिक, आर्थिक आणि सांस्कृतिक अस्थिरतेमुळे स्त्रिया आघातग्रस्त बनल्या आहेत. कोरोना

काळातील महिलांच्या अत्याचाराच्या संदर्भात अभ्यास केलेला आहे. या समस्या दूर करण्यासाठी खालील उपाययोजना सुचविणे आवश्यक वाटते. पोलिस खात्यामार्फत विशेष पथक तयार करून, केवळ अशाच केसेसवर काम करणे, स्त्रियांचा दर्जा उंचावण्यासाठी शासनामार्फत तिचे सक्षमीकरण करण्याचा प्रयत्न करणे, समाज रचनेत स्त्री-पुरुष समानतेची मानसिकता किंवा मनोभूमिका निर्माण करणे अत्यंत आवश्यक आहे, त्यांचे शिक्षण आणि आर्थिक स्वातंत्र्य या दोन महत्त्वाच्या गोष्टी घडल्या पाहिजेत. युनेस्को (UNESCO) च्या अंदाजानुसार जगभरातील १०७ देशांनी त्यांच्या संपूर्ण देशात शिक्षण संस्थांचे कामकाज बंद ठेवले आहे. जगभरातील ८६१.७ दशलक्ष विद्यार्थ्यांना आणि तरुणांना याचे परिणाम भोगावे लागत आहेत. कोव्हिड-१९ च्या प्रसारामुळे कदाचित पुढे शिक्षणातील लिंगभेद अधिक वाढू शकतो. शाळा बंद असल्याचे सर्वात तीव्र दुष्परिणाम हे मुलींच्या शिक्षणासंदर्भात दिसून येतात. उदाहरणार्थ - सिएरालिओनने हे निदर्शनास आणून दिले की, इबोलाच्या महामारीनंतर मुलींच्या शाळागळतीचे प्रमाण वाढले होते. याचाही विचार शासकीय पातळीवर होणे आवश्यक आहे.

१. कोविड १९ च्या काळात ज्या स्त्रियांवर अत्याचार होत आहे, त्याला तोंड देण्यासाठी अधिक संसाधनांची सोय करावी, पुरावा आधारित प्रक्रियांचा त्यात समावेश करावा.
२. महिलांना केंद्रस्थानी ठेवून धोरणात्मक बदल, समस्यांचे निराकरण आणि रोगमुक्ती या बाबींची पूर्तता करावी.

●●

कोविड १९ चे अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम

प्रिती बोकड

एस. वाय. बी. ए.

चीनने जिनोव्हामधील जागतिक आरोग्य संघटनेला ३१ डिसेंबर, २०२१ रोजी कोविड-१९ बदल सुचित केले होते. जगातील सर्वच अर्थव्यवस्थांप्रमाणेच भारतीय अर्थव्यवस्थेवरही कोविड-१९ चे गंभीर परिणाम होत असल्याचे जाणवले आहे. देशातील काही लोक व व्यवसाय संस्थांना भरपूर प्रमाणावर तोटा झाल्याचे दिसत आहे. भारताच्या समग्र अर्थशास्त्रावरही याचे गंभीर परिणाम दिसून आले आहेत. कोरोना व्हायरसच्या उद्रेकामुळे याचे अनेक भयंकर परिणाम सर्वच घटकावर जाणवले आहेत.

कोविड १९ मुळे शेअर बाजारात घसरण व गुंतवणुकदारांमध्ये अविश्वासाचे वातावरण निर्माण झाले आहे. सध्याच्या या कोविड परिस्थितीमध्ये अनेक नेत्यांनी आपली मते मांडली आहेत. भारतात बहुसंख्य लोक रोजंदारीवर काम करतात. एकंदरीत या कोविड-१९ च्या काळातील लॉकडाऊनचा गंभीर परिणाम भारताच्या अर्थव्यवस्थेवर झालेला आहे. कोविड-१९ च्या काळात ILO ने अडीच कोटी लोकांचे रोजगार जातील हे सुचित केले आहे. २०२० मध्ये भारताचा विकासदर ५.३ राहील असे

‘मुडीज’ या क्रेडिट रेटिंग संस्थेने भाकीत केले होते. २०२०-२१ या वर्षात भारताला अंदाजे ५ लाख कोटी रुपयांचा फटका बसणार आहे. सातत्याने विकासदरात घसरण होत असल्याने भारतातील अर्थव्यवस्था मंदीकडे वाटचाल करत आहे. पुढील आणखी काही महिने लॉकडाऊन असेच चालू राहिले तर भारताच्या अर्थव्यवस्थेत मंदी ओढावेल.

रिझर्व्ह बँकेचे गव्हर्नर शक्तिकांत दास यांनी रेपो रेट व रिव्हर्स रेपो रेट यामध्ये कपात करून उद्योग क्षेत्र आणि सर्वसामान्यांना दिलासा देण्याचा प्रयत्न केला होता. रेपो रेट ४.४ बेसिस वर तर रिव्हर्स रेपो रेट ४ टक्क्यांवर आणला होता. मुंबईतून देशात ५% जीडीपी निघतो. याचाच अर्थ एक दिवस जर मुंबई बंद असेल तर ५०० कोटी रुपयांचे नुकसान होते. वारंवार येणाऱ्या कोरोनाच्या लाटा व सततच्या वाढत्या लॉकडाऊनमुळे विकासात अडथळे निर्माण होत आहेत. याचा परिणाम देशाची अर्थव्यवस्था ढासळून मंदीकडे वाटचाल करू लागली आहे. कोरोनाच्या प्रादुर्भावामुळे प्रत्येक राज्य सरकारनी मुक्त संचारावर निर्बंध लावलेला आहे. या निर्बंधामुळे सर्वात मोठा परिणाम हा सेवा

क्षेत्रावर झाला आहे. भारतातील बहुसंख्य रोजगार संघटित क्षेत्रातील असल्याने कामाच्या अनुभवाने व अभावाने लाखो स्थलांतरित मजुरांना त्यांच्या कामकाजात बदल करून त्यांच्या मुळगावी परतावे लागले होते. पर्यटन रिटेल आणि हॉस्पिटॅलिटी क्षेत्रावरही नकारात्मक परिणाम झाले होते.

कंपन्यांना त्यांच्या कामकाजात मोठा बदल करावा लागला होता. कोरोनाच्या उद्रेकामुळे सोशल डिस्टॅन्सिंगच्या नियमाने 'वर्क फॉर्म होम' आणि 'वर्क फॉर्म एनिव्हेअर' चा प्रसार झाला होता. अनेक लोकांचे रोजगार नष्ट झालेत. कंपन्यांची विक्री मोठ्या प्रमाणावर झाल्याने आरोग्य व फॉर्मो क्षेत्रातील शेअर्सच्या किंमतीत मोठी वाढ झाल्याचे दिसून आले आहे. याचा परिणाम स्टोक होल्डर्सपैकी हेल्थ व होलविईंग क्षेत्रावर जास्त लक्ष केंद्रीत झाल्याचे दिसून येते. कोरोना व्हायरसचा उद्रेक झाल्याने सरकारी व मध्यवर्ती बँकांनी जागतिक मंदीच्या काळापेक्षाही मोठ्या प्रमाणावर आर्थिक पॅकेज जाहीर केले. भारतात सन २०२० मध्ये वित्त वर्षासाठी २ लाख कोटी रुपयांची गुंतवणूक केली.

अशाप्रकारे कोरोना विषाणूच्या वाढत्या प्रसारामुळे भारतातच नव्हे तर जगभरात विविध क्षेत्रांवर वाईट परिणाम झाल्याचे दिसून आले आहे. त्यामध्ये भारतीय अर्थव्यवस्थेचा विचार केला असता. शेती क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, सेवा क्षेत्र, बँकादर, रोजगार, स्थलांतर याचबरोबर सहकारी व खाजगी क्षेत्र यावरही कोविड-१९ चे परिणाम दिसून आलेले आहेत.

●●

कातरवेळी आठवणी

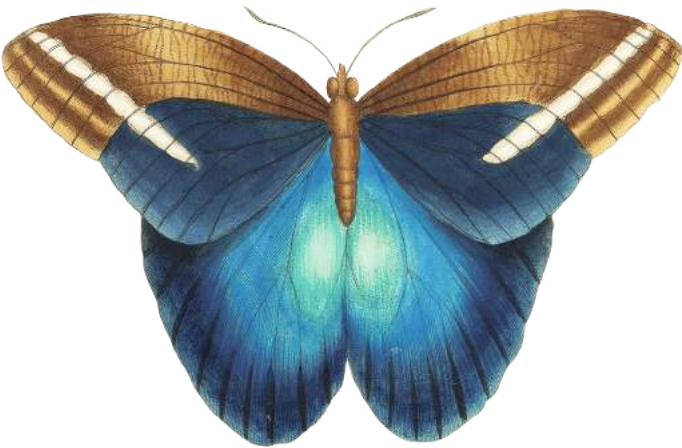
जरा अधिकच जोरात
वाऱ्याच्या वेगाहूनही
जास्तच वाहत आहेत...
संध्याकाळच्या मधूर
वातावरणाचा कदाचित...
जरा अधिकच प्रभाव
पडला त्यांच्यावर....
डोळ्यांच्या समोर फेर धरून
नाचायला लागल्यात
ही सांजवेळ मला छळायला लागली....
आठवणींच्या गोतावळ्यात
दुरदूर गुंतवून टाकत आहे
या गोतावळ्यातून
कदाचित... या जीवाची
सुटकाच नाही...
किती किती छळतात
त्या मधुर तुझ्या आठवणी
कदाचित मृत्युसवे
सरणावरच जाणार त्या आठवणी....
सुख दुःखाच्या क्षणाच्या
तुझ्या असण्याच्या, नसण्याच्याही
त्या कडुगोड आठवणी....
सांजवेळी अलगद
मनावर आणि मेंदूवरही

आपले अधिराज्य
प्रस्थापित करतात....
वास्तविकतेला थाराही नसतो
संध्याकाळचा गार वारा
तुझा स्पर्श जाणवून जातो...
तनमनाला शहारून जातो...
अजुनही... अजुनही... तुला आठवून
डोळ्यात आसवांचा सागर तरळतो
गालांवरून मग लोंढा घसरतो....
आठवणी असतात
नेहमी सोबती माझ्या पण
काही वेळापूरत्या
भारी पडतात मन मस्तिष्कावर..
आणि मग होतो जीव
वेडापिसा आठवणीत...
माहित आहे तू नाही येणार
तरीही तुझ्या वाटेवर
डोळे अंथरून वाट बघत आहे
माझे वेडे मन....
या सांजवेळी ... कातरवेळी...

रोहिणी कारंडे

एम. कॉम., प्रथम वर्ष.

●●

कळले नाही

थांबणे कधी जमलेच नाही
सांगणे कधी जमलेच नाही
मन चंचल आवरले खुप,
सावरणे कधी जमलेच नाही...

शब्द आले वाट्यात माझ्या,
मांडणे तरी जमलेच नाही,
रात्रभर उलटली पानं फक्त,
भरणे कधी जमलेच नाही...

ढींगभर भांडी, चारचाकी गाडी,
उंची साड्या, रहायला माडी,
जीवासाठी मानाचा हुंडा,
जिवलग काही घावलेच नाही...

सोडले सारे आपले दूर
आपले कुणी पावलेच नाही.
चेपले पाय, धुनी धुतली
कधी कुणाला पटलेच नाही...

डबाभर रॉकेल, एक काडी,
किंमत केली एवढीच जीवाची.
करपलेल्या देहावर रडले सगळेच,
न्याय लेकीला मिळालाच नाही...

उठता बसता सगळीच बंधने,
स्वातंत्र्यही नांदे परक्या हाती.
स्वावलंबी जीवनाला नसतो धोका,
हेच तर आम्हाला कळले नाही...

प्रतिक्षा हिंणे

एम. एस्सी. द्वितीय वर्ष.

●●

मृत्युंजय साईराज वाघ अकरावी, विज्ञान

जगातील सर्वात मोठं महाकाव्य म्हणजे महाभारत. महाभारतातील व्यक्तिरेखा मोजता मोजता भोवळ येते म्हणतात ते काही खोटे नाही. महाभारत म्हणजे प्रेम, लोभ, राजकारण, सत्ता, हिंसा, व्यभिचार, करुणा, दुःख, हट्ट असे जितके सारे वेगवेगळे मानवभाव असतील त्यांची सुरेख सांगड घातली आहे. या साऱ्या व्यक्तिरेखांच्या गोतावळ्यात उठून दिसते ती व्यक्ती म्हणजे कुंतीपुत्र, अंगराज, राधेय, सूर्यपुत्र कर्ण. कर्णाची कहाणी ऐकताना मला नेहमी तळ्यातील त्या बदकात हा राजहंस आयुष्यभर कसा राहू शकला हीच बाब बोचत राहते. वाटेवर चालताना लागलेली ठेच जितकं दुःख देते त्याहून अधिक दुःख तो दगड आपल्या आप्त स्वकियांकडून ठेवला होता याचे होते, ही जाणीव कर्णाचे जीवन सतत करून देते.

महाभारतातील सामान्यतः खलनायक म्हणून परिचित असलेल्या महावीर कर्णाच्या असामान्य व्यक्तिमत्त्वाचा मागोवा ही कादंबरी घेते. बऱ्याच कथा सर्वांनाच परिचित आहेत. नायक असूनही बहुतांशी सगळीकडे तो एक खलनायक भासतो. पण शिवाजी सावंत

लिखित 'मृत्युंजय' कादंबरी हाती घेतली आणि जणू कर्णाचे जीवन नव्याने माझ्या मनात उलगडले गेले. कर्णासारखा दानशूर या भूमीवर कधीच नव्हता हे वर रेखाटलेल्या चित्रावरून सिद्ध झालेच. अशा अनेक परिचित अपरिचित प्रसंगांशी आपली अगदी जवळून ओळख करून देते ही कादंबरी... मराठी साहित्यास शिवाजी सावंत यांकडून मिळालेली आणखी एक देणगी.

कुरुक्षेत्रावर सुरू असलेल्या कौरव-पांडवांच्या युद्धाचा तो सतरावा दिवस. वेळ जवळ जवळ सूर्यास्ताची. कौरव आणि पांडव या दोन्ही पक्षांतील योद्धे सारे स्तब्ध उभे. समोर जमिनीवर रक्तात न्हालेला महावीर कर्ण मृत्युच्या शेवटच्या घटका मोजत. इथे कर्ण मृत्युच्या दारात आणि आसपास सभोवताली पडला होता मृत सैनिकांचा रक्तबंबाळ झालेल्या प्रेतांचा खच. इथे कर्णाचा शेवट पहात उभ्या योद्ध्यांची मुग्ध शांतता आणि चहुकडे फक्त आकांत त्या सैनिकांच्या स्वकियांचा. कर्ण आपल्या मावळत्या पित्याला शेवटचा निरोप देत असतानाच त्याचे लक्ष वेधले गेले. एका पित्याच्या मदतीसाठी मारलेल्या हाकेकडे... एका

दीर्घ आकांताकडे... एका करुणामयी विनवणीकडे. “अरे या कुरुक्षेत्रावर कोणी आहे का मला मदत करणारा. युद्धात मुलगा मारला गेला माझा. त्याच्या अंतिम कार्यासाठी द्रव्य नाही माझ्याकडे. कोणी आहे का?” ही मदतीसाठी मारलेली हाक दानवीर कर्णाने ऐकली आणि त्याने त्या याचकास जवळ बोलावले. त्याला इच्छा विचारली तेव्हा खरेतर त्या याचकास देण्यासाठी त्या क्षणी कर्णाकडे काहीच द्रव्य नव्हते. पण तरीही कर्णाने आपला दानधर्म न त्यागता आपल्या मुलास जवळ बोलावले आणि त्या जखमी स्थितीतही तो म्हणाला, “पुत्रा, आयुष्यभर जे मजपाशी होते ते ते सर्व जेव्हा जेव्हा ज्याने मागितले मी त्यास दिले, पण आज हा याचक असाच रिकाम्या हाताने माझ्यापाशी येऊन परत जाणार हे कदापि शक्य नाही. तू एक काम कर, तो पडलेला जमिनीवरचा दगड घे आणि माझ्या तोंडात असलेले हे २ सोन्याचे दात पाड आणि या दुःखी पित्यास दे. त्याच्या मुलाचा अंतिम संस्कार करण्यासाठी ते त्याच्या कामा येतील.”

आपल्या यमसदनी निघालेल्या पित्यासोबत असे निर्धृण कृत्य करण्यास न धजावणाऱ्या पुत्रास पाहून शेवटी कर्णाने त्यास तशी आज्ञा केली. तेव्हा रडत रडतच दुःखी अंतःकरणाने त्या पुत्राने आपल्या पित्याची ती आज्ञा मानली आणि दगडाच्या घावांनी कर्णाचे तोंड रक्तबंबाळ केले. त्या रक्तवर्णात मोतीमाळेतून अचानक निखळून गळावे तसे २ चमचम करणारे सुवर्णदातही लालसर झाले होते. असे दान कसे द्यावे? हा विचार करत कर्णाने त्यांस आपल्या डोळ्यांपाशी नेले. त्या नयनकमलांतून वाहणाऱ्या अश्रूजलात न्हाऊन पवित्र झालेले रद रेशीम कापडाने पुसून घेत हे शेवटचे दान त्या याचकास सुपूर्द करत कर्णाने कायमचे डोळे मिटले.

या कादंबरीचे एक पाहताक्षणीच नजरेस येणारे खास वैशिष्ट्य म्हणजे ही इतर कादंबऱ्याप्रमाणे एकमुखी गोष्ट नाही. तर महाभारतातील विविध पात्रांच्या मुखातून पुस्तकाच्या प्रत्येक पानावर झरझर उतरणारा कर्णाचा जीवनपट आहे. कुंतीला मिळालेले असामान्य वरदान, त्यातूनच कर्णाचा झालेला असामान्य जन्म, दुर्योधनासोबत

जन्मास आलेले मित्रप्रेम, द्रौपदी वस्त्रहरण, कुरुक्षेत्रातील युद्ध या सर्वच गोष्टी वरवर प्रत्येकास माहीत आहेतच. पण या प्रत्येक गोष्टीत काही बारीक सारीक अशा कितीतरी गोष्टी दडलेल्या आहेत. ज्या पुस्तक हाती घेण्याआधी आपल्या विचारातही नसतात किंवा वर्षानुवर्षे आपण या प्रश्नांची उत्तरे शोधत आलो आहोत. पण जी अजूनही अनुत्तरीत आहेत. उदाहरणार्थ कुंतीला ही पुत्रप्राप्ती नक्की कशी झाली?, सारथ्याच्या घरी कर्णाचे बालपण कसे असेल?, शोण म्हणून असलेला राधेचा मुलगा या कर्णासोबत कसा वागत होता?, कर्णाची पत्नी वृषाली नक्की कशी होती?... त्यांच्यातील प्रितीचे क्षण कधी फुलले होते की, इंद्राला कवच कुंडल दान केल्यानंतर निस्तेज झालेल्या कर्णाप्रमाणे त्यांचे प्रेमजीवनही कोमेजलेले होते? सूर्याचा पुत्र असूनही त्याने धर्माच्या विरोधात अधर्मी दुर्योधनास नेहमी साथ का दिली? केवळ मैत्रीसाठी? द्रौपदी वस्त्रहरणात त्याने द्रौपदीचे रक्षण नक्की का केले नाही? अभिमन्यूला धर्माविरुद्ध मारणाऱ्यात कर्ण का सामील झाला? खरेच तो अधर्मी होता का? जर असे होते तर मग श्रीकृष्ण विरुद्ध पक्षात असतानाही त्याने या सुतपुत्राचा अंतिम संस्कार करण्यात रस का दाखवला? जसजसे आपण एकेक पान वाचत जाऊ तसतसा हा हळूहळू उलगडत जाणारा खुलासा आपल्याला जागीच खिळवून ठेवतो.

शिवाजी सावंत यांनी अगदी सुरेख लिहिलेल्या या कादंबरीचे अनेक चाहते आहेत. अनेकांना पुस्तकांची आवड निर्माण करण्यात या कादंबरीचा मोठा हात आहे. मराठी साहित्यात मैलाचा दगड असणाऱ्या या कादंबरीचे वाचन आपण नक्की करावे असे वाटते. फक्त डोळ्यांपुढे दिसणारी गोष्ट खरी नसते, त्याच्या पाठीमागे अनेक योजना, अनेक घटना नकळत आणि जाणून, समजून चालू असतात. हे कादंबऱ्यातून वाचताना एक नवा रोमांच मनात तयार करते. तसेच पुढे काय? ची हुरहुर तुम्हाला पुस्तक खाली ठेऊ देत नाही. दानवीर कर्णाची ही कहाणी आयुष्यातील अनेक रिकाम्या जागा भरून काढेल यात शंकाच नाही. निवलेले मन प्रसन्न होऊन डोलू लागते. अनेकांच्या विचारांना कलाटणी देणारी कादंबरीच म्हणावी लागेल.

मंदार नाईक कोण ?

ऋतुजा धुमाळ

अकरावी, वाणिज्य

(बाबा खोकत घरात येतात आणि मंदारला उठवत बाबा म्हणतात) “मंदार, मंदार उठा बेटा! नऊ वाजलेत उठा लवकर! मंदार असं कोणी झोपतं का?” (तितक्यात मंदारची बहीण येते) ती म्हणते की, “बाबा कशाला उठवताय त्याला. पहाटे ३ वाजेपर्यंत अभ्यास करत होता, दादाला नका उठवू.” बाबा म्हणतात, “म्हणून काय झालं? उद्या शेवटचा पेपर आहे. तो झाला रे झाला की काय झोपा काढायच्यात त्या काढा म्हणावं!” (भाभी मुन्ना आवाज देत) “मुन्ना ओ मुन्ना”, बाबा म्हणतात, “अरे! तुम्ही कधी आलात लाजो वहिनी?” “अभी ही आयी! ओ, मुन्ना उठे नही अभी तक.” बाबा म्हणतात, “हा बघा अजून ढगात झोपलाय ३ म्हणायच्या आत, उठ मंदार ईज गुड बॉय! मंदार १, मंदार २, साडे माडे तीन?” (मंदार जोरात ओरडत बाबा त्यांचा तोल सांभाळत) “अरे उठतोस का उठवतोस बापाला!” (मंदार स्वतःच्या डोळ्याला हात लाऊन गोंधळ उडत) मंदार म्हणतो, “कशाला उठवलंयं मला आणि तुम्ही कोण आहात?” (मंदारची बहीण समोर येऊन) “अरे दादा असं काय करतोस, मंदार म्हणतो तू कोण आहेस? (आणि मग

सगळ्यांकडे पाहून) कोण आहात तुम्ही? आणि मी कोण आहे?” (मंदार ची बहीण) “अरे, दादा तू मंदार नाईक अजून कोण?” “मी मंदार नाईक.” (मंदार आणि बाबा डॉक्टरकडे जातात.)

डॉक्टर : “मंदार इकडे बघ. सांग तुला मोठ होऊन काय बनायचंय. (मंदार गोंधळलेल्या अवस्थेत) शाहरुखखान, नाय सेलिब्रिटी, नाय चांगला माणूस, नाय. पण मी कोण?” (डॉक्टर आणि बाबा बाजूला जातात.) डॉक्टर बोलू लागतात की हा सगळं विसरलाय (बाबांना धक्का बसतो) थोड्या वेळानंतर (पोलिस येतात) आणि म्हणू लागतात हा पार्सपोर्ट मंदार नाईकचा आहे. (मंदारची बहीण खुष होऊन)” दादा बघ तुझा पासपोर्ट दोन दिवसात आला! आता तरी आठव. (बाबा मंदारला आवाज देत) “मंदार, मंदार, हे बघ बाळा, हे बघ तुझा फोटो, नाव छापलं. मंदार सुधाकर नाईक. वय वर्षे २०, तुझं गाव मुंबई.” (पासपोर्ट फेकून देत.) “आणि मी नाहीये मंदार नाईक किती वेळा सांगू? (सगळे जण समजावत) बाळा तूच मंदार नाईक आहे.” (पोलिसांची गन हातात घेऊन) (जोरजोरात सगळे

ओरडत मंदारनी गन डोक्यावर झाडली आणि तो खाली पडला) (थोड्या वेळाने नंतर उठून)” मी कोण ? मी नक्की तो का जो मोबाईलच्या ॲपच्या डीपी दिसतो?, का तो जो पाऊट करून सोशल साईटवर फोटो अपलोड करतो? अस कुठलं आयुष्य जगायचं मला, कुठलं आयुष्य मी जगू पाहतोय, नक्की करायचं तरी काय मला?, एकाच वेळी मला ऑनलाईन यायचं, मला पिक बघायचाय, मला गर्ल फ्रेंड पटवायचीय काय? काय? करायचंय मला, मंदार नाईक हरवलाय कुठं? हरवलाय तो नुसता माझ्यातलाच नाही तर तुमच्या सगळ्यांमधलासुद्धा, हरवलाय शोधा तुम्ही! तुम्ही शोधा, तुम्हीच ठरवा हा मंदार नाईक कोण आहे ?

●●

कष्टाची भाकर

जीवन क्षणभंगुर आहे

सुख कमी अन् दुःख जास्त

पण जगावे तर लागतेच ना

समजून ही वाट रास्त...

दुःख असल्याशिवाय खरं

सुखाची किंमत कळत नाही

जगताना चटके बसल्याखेरीज

कष्टाची भाकर मिळत नाही...

आयुष्यभर सुखापेक्षा

दुःखच सोबतीला असतं

अन् तेच जाणीव करून देतं

हे जीवन जगणं सोपं नसतं...

पण जगताना दुःखाचे काटे

जास्त अनुभवावे लागते

त्यामुळे जीवनात सुखाच्या

गोडीचे महत्त्व कळून चुकते...

का नकोय दुःख जीवनात

सुखच असले तर ठाम

पण आयुष्य हे सुखापेक्षा

दुःखच लक्षात ठेवतं कायम...

रोहिणी कारंडे

एम. कॉम., प्रथम वर्ष.

लेक...

स्वभावाने GREAT असते.

प्रेमाचे NET असते.

सुखाचे GATE असते.

प्रगतीचे AIRJET असते.

लेक ही लेकच असते.

भावाची CLOSE असते.

बापाचे ROSE असते.

आईची POSE असते.

अभिमानाचे NOSE असते.

लेक ही लेकच असते.

जगण्यातील SHIFT असते.

ईश्वराची GIFT असते.

मातृत्वाची LIFT असते.

सुखाची SWIFT असते.

लेक ही लेकच असते.

घराण्याची FAME असते.

मायेची GAME असते.

भविष्यातील DAME असते.

तुमची आमची SAME असते.

लेक ही लेकच असते.

आकांक्षा गांजले

प्रथम वर्ष वाणिज्य

●●

प्रयत्नांती परमेश्वर

निकिता भोर

अकरावी, वाणिज्य

एक गाव होते. त्या गावात एक गरीब कुटुंब राहत होते. त्या परिवारामध्ये आई, वडील आणि मुलगी होती, तिचे नाव संध्या होते. संध्या हुशार, प्रामाणिक आणि गुणी मुलगी होती. अभ्यासात एवढी हुशार होती की, कोणतीही गोष्ट तिच्या डोक्यात खूप लवकर जायची. म्हणजेच तिचा मेंदू खूप तेज होता. शाळेतून सर्वात हुशार. प्रश्न विचारल्याबरोबर उत्तर देणारी, अशी होती संध्या. पण तिचे आईवडील गरीब होते आणि ते शेतात मजुरी करून आपल्या परिवाराचा उदरनिर्वाह करत होते.

संध्या एकटी असल्यामुळे तिचे आईवडील खूप प्रेम करीत होते आणि संध्यासुद्धा आपल्या आईवडिलांच्या मेहनतीला जाणून होती. तिला माहित होते तिचे आई वडील तिच्यासाठी किती मेहनत करतात. म्हणून या गोष्टीची जाणीव असल्याने तिचे बरेचसे प्रश्न होते आणि तिला भविष्यात कलेक्टर बनायचे होते. तिला आपल्या आईवडील आणि गावाचे नाव मोठे करायचे होते.

तिच्या गावात फक्त १० वी पर्यंतच शाळा होती. पुढील शिक्षण घेण्यासाठी त्यांच्या गावापासून ८-९

किलोमीटर अंतरावर एक गाव होते. जेथे १२ वी पर्यंत शिकण्याची व्यवस्था होती. पण संध्याच्या मनात भीती होती की, तिला शिकण्यासाठी घरचे बाहेर पाठवतील का? कारण गावातील बरेच पालक आपल्या मुलीला शिक्षणासाठी बाहेर पाठवत नाहीत आणि त्या वयात त्यांचे लग्न लाऊन देत असत. म्हणून संध्याला या गोष्टीची भीती वाटत असे पण ती कोणाला सांगत नसे.

दिवसेंदिवस संध्याच्या मनातील भीती वाढत होती. पण म्हणतात ना संकटात आपल्याला मार्ग दाखवण्यासाठी देवसुद्धा आपली मदत करतो. त्याचप्रमाणे संध्याचे एक शिक्षक होते, ज्यांचे नाव रमेश होते. ते विद्यार्थ्यांना नेहमी चांगली शिक्षा देत असत आणि आयुष्यातील संकटांना तोंड कसे द्यायचे ते शिकवत होते. त्यांना गरीबीविषयी चांगली जाण होती. कारण त्यांनीसुद्धा गरीबी पाहिली होती. ते अशा शिक्षकांपैकी एक होते ज्यांची गोष्ट सर्व ऐकत असत. संध्या दहावीची परीक्षा उत्तीर्ण झाली होती. तेही चांगल्या मार्कांनी. संध्या शाळेतूनच नाही तर जिल्ह्यातून प्रथम आलेली होती. सगळीकडे तिचे कौतुक होत होते. पण तिच्या मनात तिच्या

पुढच्या शिक्षणाविषयी भीती होती. जेव्हा ती घरी आपल्या आईवडिलांना पुढील शिक्षणाविषयी विचारते, तेव्हा तिचे वडील पुढच्या शिक्षणासाठी नकार देतात. तिचे वडील बोलत असतात तेवढ्यात संध्याच्या शाळेतील शिक्षक संध्याचे अभिनंदन करायला तिच्या घरी येतात, तेव्हा गुरूजींना पाहून संध्या आपल्या आई वडिलांविषयी गुरूजींना सांगते. तेव्हा गुरूजी तिच्या आई वडिलांना सांगतात, “तुमची मुलगी खूप हुशार आहे. ती जिल्ह्यातून प्रथम आलेली आहे आणि तुम्ही आता तिला पुढील शिक्षणासाठी प्रोत्साहित करायला हवे. ती बारावीमध्ये प्रथम आली पाहिजे,” असे विचार रमेश गुरूजी मांडतात.

तेच गुरूजींना संध्याचे वडील उत्तर देतात, “आमची परिस्थिती गरीब आहे आणि संध्याच्या पुढील शिक्षणाचा खर्च आम्ही सोसू शकणार नाही.” त्यावर गुरूजी म्हणतात त्याची चिंता तुम्ही करू नका, संध्याच्या शिक्षणाचा खर्च मी घेतो. कारण माझे या जगात कोणीही नाही आणि मीही गरीबीला खूप जवळून पाहिले आहे. जीवनात मी या गोष्टींना जास्त महत्त्व देत नाही. कारण या गोष्टींविषयी जो विचार करत राहतो तो नेहमी गरीबच राहतो. मला फक्त एवढच समजते की, आपण फक्त चांगले कर्म करत राहायला हवे देव आपल्याला त्याचे फळ आवश्यक देतो.” गुरूजींचे हे विचार ऐकून संध्याच्या वडिलांना नवीन प्रेरणा मिळते आणि ते तिला पुढच्या शिक्षणासाठी बाहेरगावी जाण्यासाठी परवानगी देतात. खूप मेहनत करून ती कलेक्टर होते आणि आईवडिलांचे आणि गावाचे नाव मोठे करते.

●●

Happiness is not by chance,
but **by choice.**

Jim Rohn

टी. व्ही. ची दुनिया

क्षण-क्षण कुरतडणारा हा टी. व्ही.

नक्कीच बरबाद करेल ही भावी पिढी

एकवेळ काडीपेटी घरात नसेल

पण टी. व्ही. मात्र घरात असेल.

टी. व्ही. ने ताबा घेतला क्षणाक्षणांवर

टी. व्ही. ने ताबा घेतला मनामनांवर

आज चित्रपटातील गाणी खूपच हिट

तरुणांच्या डोक्यात बसली फिट

लहान मुले बघतात टी. व्ही. वर फाईट

मनात पेटवतात हिंसाचाराची ट्युबलाईट

टी.व्ही.वरील चित्र बघून, लहान मुले धरतात वेगळाच रस्ता

कारण त्यांच्या टी. व्ही.सोबत होतो ‘पवित्र रिश्ता’

टी. व्ही. मुळे करतात प्रत्येकजण फॅशन

जो तो समजतो स्वतःलाच हृतिक रोशन

कोणीही म्हणत नाही घरात टी. व्ही. नको,

प्रत्येकजण म्हणतो घरात टी. व्ही. असो.

टी. व्ही. म्हणजे ताबडतोब वाटोळे

त्यामुळेच घरात घडतात घोटाळे

टी.व्ही. मुळेच आली काळजीची विकृती

त्यामुळेच बिघडली भारतीय संस्कृती

म्हणूनच सांगते टी. व्ही. बघणे टाळा

म्हणजेच टी. व्ही. वर बसेल आळा...

अनुजा पडवळ

१२ वी, (वाणिज्य)

●●

मॉर्डन गीता

दिव्या थोरात

प्रथम वर्ष, विज्ञान

अर्जुन एक साधा-भोळा इयत्ता नववीमध्ये शिकणारा मुलगा. फारसा हुशारपण नाही आणि पुर्ण ढ-पण नाही. मध्यम बुद्ध्यांकाचा, शांत मुलगा. सकाळी उठणे आई-वडिलांना मदत करणे, शाळेत जाणे, वेळेवर घरी येणे त्याला इतकेच काम होते. पण अर्जुन विचार खूप करायचा, हवाच नसती तर?, जग निर्माण कसं झालं?, सूर्याला मोठी आग लागून संपूर्ण सृष्टीच जळून गेली तर?, जाती कोणी बनवल्या?, भेदभाव का?, ह्या प्रश्नांची उत्तरे त्याला कोणाजवळच नाहीभेटायची. एकदा त्याने आजीला विचारले, “आजी, जग कोणी बनवलं असेल?” आजी म्हणाली. “देवाने”, मग देवाने जग बनवताना किती चूका केल्यात बघं. त्याने माणूस सोडून सगळे प्राणी मुके बनवलेत, पाण्याची किती कमतरता आहे, देवाने समुद्र तर बनवला पण पाणी किती खारट बनवलंयं, हवा तर बनवली पण प्रदूषण पण बनवलंयं या सगळ्या चूका देवाने का केल्या? असतील?” आजी म्हणाली, “देवच जाणे बाबा”

दुसऱ्या दिवशी अर्जुन शाळेत जायला निघाला, रस्त्यात काही अंतरावर अचानकच वीज पडली तो धावतच तेथे गेला, काही नुकसान झालेल दिसत नाही. तितक्यात पुढून एक उंचपुरा, पांढरीशुभ्र कपडे परिधान केलेले एक गृहस्थ त्याला दिसले, ते म्हणाले, “पुत्र, आसपास जलपान करण्यासाठी काही जलस्त्रोत आहे का?” हे ऐकून अर्जुनाने ‘ऑ’ केलं. तो म्हणाला, “काय हवंय तुम्हाला.”, पुढचा व्यक्ती हसतच म्हणाला, “अरे बाळा पाणी प्यायला आसपास काही नदी, सरोवर आहे का?” अर्जुन म्हणाला, “तुम्ही नवीनच आलेले दिसता या शहरात, इथे नदी, सरोवर नाही. बिस्लेरीतून पाणी पितात. पुढे दुकान आहे तिथून घ्या.” “दुकानात पाणी विकत घेतात का? पण मी तर अनंत, अथांग अशी तलावं, सरोवरे, नदी-नाले पृथ्वीवर बनवले होते तरीही पाणी नाही.” “तुम्ही बनवले होते?, तुम्ही नक्की आहात कोण?, इथे काय करताय?, तुमचे आईवडिल कुठे आहेत?, तुमच्या सोबत कोणी नाही का?” इत्यादी प्रश्नांचा ढीग अर्जुनाने त्या व्यक्तीपुढे उभा केला. पुढून उत्तर आले

“मी या सृष्टीचा निर्माता, स्वयं परमेश्वर आहे.” हे ऐकून अर्जुन स्तब्ध उभा राहिला.

“मी पृथ्वीवर माझ्या प्राण्यांची, या झाडांची निर्मिती केली. त्यांनाच पहायला मी आज इथे आलो आहे. नारद मुनी बऱ्याच तक्रारी घेऊन येतायेत. पृथ्वीवर हे झालयं ते झालयं म्हणून म्हटलं एकदा पाहूनच यावं”

“नाहीतर काय?” अर्जुन संतापून म्हणाला, “काय जग बनवलय तुम्ही, किती गरिबी, बेरोजगारी, महागाई, अन्नाची कमतरता, पाण्याची कमतरता, जागेची कमतरता, वाढते तापमान, हवामानाचा बदल, प्राण्यांची कमी होणारी संख्या, वाढती गुन्हेगारी, बलात्कार, ॲसिड अटॅक, हेच नव्हे तर ओझोनचा थर पण कमी होत चाललाय या जगात चांगलं असं काही नाहीच.” “अरे बापरे!” देव आश्चर्यचकितच झाले.

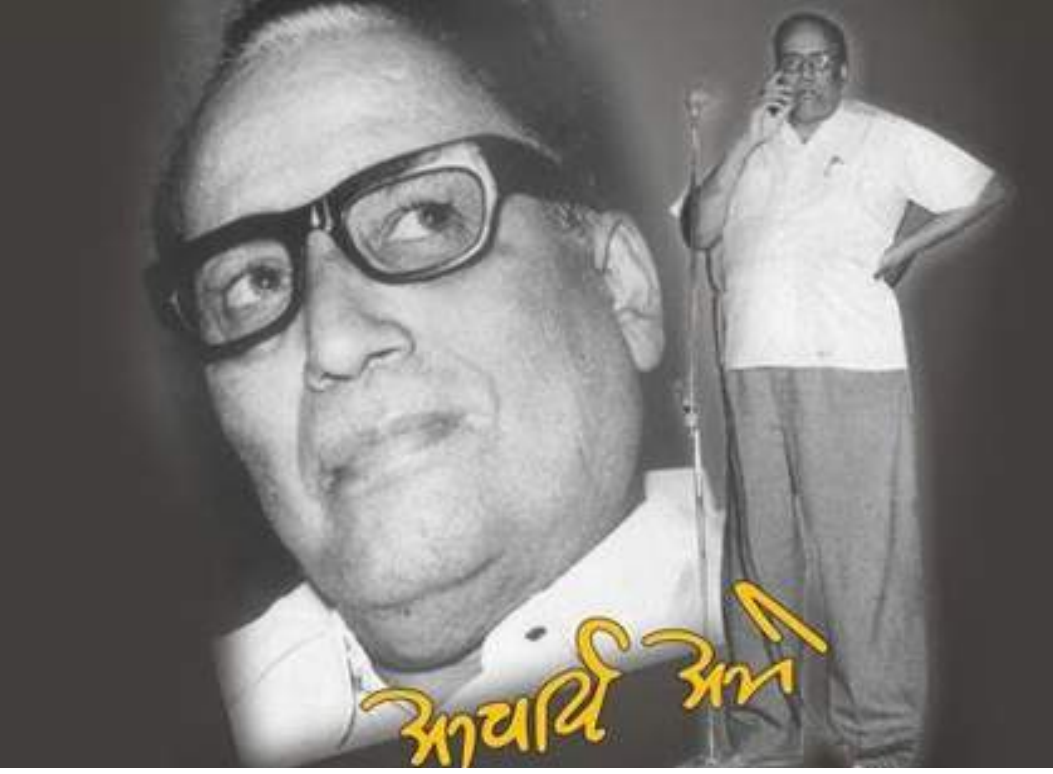
“मी हे सगळं नाही बनवलं रे बाबा! मी एक सुंदर आगीच्या गोळ्यापासून हे जग बनवलं पुरेसं पाणी, पुरेशी जागा, स्वच्छ मोकळी सुंदर हवा, अन्न, झाडे-फुले, फळे सर्वकाही चांगलच बनवलं. पण तुम्ही अतिहुशार माणसांनी प्रगतीच्या नावाखाली माझ्या सुंदर वसुंधरेची ही अवस्था केलीय. क्रमाने चालणारं ऋतुचक्र, पुरेसा पाऊस, ऊन-वारा आणि सगळं स्वच्छ आणि अगदी फुकट ह्या जगाची ही अवस्था करणारे तुम्ही!” मी बनवताना सर्वजण समान बनवले, पण माणसाने स्वतःला सर्वात बुद्धिमान म्हणवून घेतले आणि इतर प्राण्यांना मुकं बनवलं. स्वच्छ सुंदर पाण्याच्या स्रोतांमध्ये दुषित पाणी तुम्ही माणसांनी सोडले, वाघ, सिंह, हरिण, हत्ती अशा कित्येक पशुंची हत्या तुम्ही आजही होस म्हणून करता. मी सर्वांना समान बनवलं, पण जात-पात धर्म-देश हे सर्व तुम्ही माणसांनी बनवलं.”

“हे सगळं होऊनही कसं जगावं? कसं वागावं? काय करावं? काय करू नये? हे समजून सांगण्यासाठी रामायण, महाभारत देखील घडवलं पण माणूस सर्वात मूर्ख प्राणी आहे. तो हे समजूनच घेत नाही. अनंत सागरात नद्या-नाल्यांमध्ये दुषित पाणी सोडता, मोकळ्या आकाशामध्ये दुषित हवा सोडता आणि मग पाणी नाही,

हवेचे प्रदुषण अशा बोंबा मारता, बरं झालं प्रदुषण, मग हवा स्वच्छ करणारी झाडे तरी तुम्हीच कापली ना, यात माझा काय दोष? मी जगाला शिकवलं प्राणीमात्रांवर दया करा, अंधश्रद्धा बाळगू नका, पण तुम्ही. तुम्ही काय समजून घेतलं. स्वीडनसारख्या देशाचे उदाहरण घ्या. प्रदुषणमुक्त होण्यासाठी त्यांनी, पुनर्वापर सुरू केला. जपानचे उदाहरण घ्या. गुन्हेगारी तिथे नाही. लहान मुले एकटी फिरू शकतात. मी हे सर्व सांगितलं तर मला तुम्ही मंदिरात, मशिदीमध्ये, चर्चमध्ये डांबून ठेवलं. माझा वापर तुम्ही सरळ सरळ पैसे कमावण्यासाठी करू लागलात. साईबाबांच्या रुपात मी होतो, तेव्हा दिवा लावायला कुणी तेल घायला तयार नव्हतं आता मूर्तीला सोन्याचं मुकूट घालून काय फायदा?”

“पैशांची हाव तुम्हा माणसांना आहे मला नाही तरी मंदिरात दानपेटी का? मी त्या पैशांचं काय करणार? मी प्राणीमात्रांवर गाय, बकरी, कोंबडी सर्वांवर प्रेम करा, हे शिकवण्यासाठी कृष्णाचा अवतार घेतला आणि कित्येक लीला घडवून आणल्या आणि तुम्ही त्या मुक्या जीवांचा बळी माझ्याच पुढे चढवता. त्यांचा बळी घेऊन मला काय मिळणार?”

“देवा मला माफ कर!, मी चुकलो, माझे सर्व गैरसमज दूर झालेत. अंधश्रद्धा, जातभेद, बळी इ. कशावरही मी विश्वास ठेवणार नाही, शुद्ध शाकाहारी अन्नच खाईन. सर्व प्राणीमात्रांवर दया करेन. वृक्षलागवड, वृक्षसंगोपन करेन, पैसे मंदिराच्या दानपेटीत टाकण्यापेक्षा त्याचे अन्न एखाद्याच्या पोटात टाकेन. तू माझे डोळे उघडलेस देवा.” अर्जुन घाबरत, घाबरत हात जोडून बोलत होता आणि पुढील व्यक्ती जोराजोराने हसू लागली. “सॉरी अर्जुन! मी तुझ्याच शाळेत पंधरावीला शिकत आहे. उद्या माझे नाटक आहे. त्यात मी देवाचा रोल करतोय. मी तुला दोन-चार वेळा हे प्रश्न विचारताना ऐकलं. आज नेमका तू एकांतात सापडलास म्हणून म्हटलं चला थोडीशी प्रॅक्टीस करूयात.” असं म्हणत तो हसतच राहिला. पण अर्जुनाला मात्र त्याच्या सर्व प्रश्नांची उत्तरे मिळाली आणि कृष्णाने सांगितलेली गीता आज अर्जुनाला कळाली.

मी कसा झालो : आत्मस्वरुपाचा अविष्कार

सविता कोकणे

एम. ए. भाग १

मी कुठे झालो पासून तो मी कोण आहे पर्यंतची 'मी कसा झालो?', ही कहाणी आहे. चरित्र आत्मचरित्राच्या आवरणाखाली त्या त्या पैलूमधील सगळे घटक एकत्र करून, त्या विविध पैलूंची सूत्र असलेली एक साखळी असे कहाणीचे स्वरूप आहे. तिच्यात रंग आहे, ढंग आहे, 'मी कसा झालो?' चे लेखन मोकळेढाकळे आहे. आचार्य प्र. के. अत्रे यांनी आपल्या जीवनाकडे अत्यंत मोकळेपणाने पाहिले असून लोक भयाच्या पलीकडे उभे राहून स्वतःचे गुण, दोष, आवडी, निवडी, वृत्ती-रिती, छंद-फंद, मान-ताण वगैरे संबंधात उत्कटतेने लिहिले आहे.

अत्र्यांचे हे लिहिणे म्हणजे त्यांनी स्वखूशीने, राजीखूशीने, स्वदस्तूरीने दिलेला कबुली जबाबच आहे. पण निर्मळ अंतःकरणाचा तो उत्कट आरसा असल्याने मी कोण आहे? मधील सारे लेखन नितांतरम्य आहे, हृदय आहे. अत्रेनी 'मी कसा झालो?' मध्ये स्वतःविषयी लिहिले आहे. 'मी जीवनाचा यात्रेकरू आहे. माझ्या खांद्यावरची पताका

अजून खाली होत नाही.' आचार्यांच्या या जीवनविषयक तत्त्वज्ञानाला अनुसरूनच त्यांची जीवनशैली आणि त्यांची लेखनशैली प्रतीत होते. जीवनाविषयीचे विलक्षण कुतुहल त्यांना होते. ही जिज्ञासा, हे कुतुहल त्यांना सतत सजग ठेवण्यास कारणीभूत होत होते. ही जीवनजिज्ञासा अखेर जीवनविषयक चिंतनात परावर्तित झालेली दिसते आणि स्वाभाविकपणे आचार्यांच्या लेखनशैलीला नकळत चिंतनाची डुब प्राप्त होते.

आचार्य उमाळ्याने लिहितात, अंतःस्फूर्ती, आवेश, पोटतिडिक या भावनांनीयुक्त अशी त्यांची लेखनी शब्दधारा खवू लागते. तेव्हा दोन्ही काठांना कवळत खळाळत्या नदीचा प्रवाह फेसाळत वेगाने पुढे जातो. त्याची आठवण होते. सुभाषितांची जागोजागी पेरणी, सुंदर व प्रत्ययकारी शब्दांची फवारणी आणि वाक्प्रचार-म्हणींचा चपखल वापर हे अत्रे यांच्या लेखनशैलीचे वैशिष्ट्य जागोजागी आढळते.

अत्र्यांच्या जीवनातील एकूण घटना, एका सूत्रात

सूत्रमय होऊन येथे येत नाही. अर्थात तो पैलू कधी विडंबनकार, विनोदी लेखक, शिक्षक, नाटककार, वक्ता, चित्रपटकार, पत्रकार, समाजवादी एकत्रित करण्यात आला आहे. पण एकत्रित करण्याने तो एका सूत्रात आला आहे. एक सूत्रात बांधला गेला आहे असे नव्हे. आयुष्यात तो कधी मागे पुढे असा कसाही घडला आहे. त्या त्या विभागाखाली त्याचे संकलन तेवढे करण्यात आले आहे. त्यामुळे मी कसा झालो हे पहिल्यापासून अखेरपर्यंत डोळ्याखालून घातले पाहिजे असे नाही. कुठेही पुस्तक उघडणे, त्या त्या स्वतंत्र प्रकरणाजवळ उघडले म्हणजे झाले की मागचा पुढच्याचा संदर्भ असलाच पाहिजे असे नाही म्हणजे ‘मी कसा झालो?’ चे स्वरूप स्वतंत्र घटकांचे आहे. हे स्वतंत्र घटक अत्रे नामक एक प्रचंड माणसाच्या जीवनातील आहे. ही प्रकरणे एका बाजूने आत्मचरित्रपर निवेदने आहेत आणि दुसऱ्या बाजूने वस्तुस्थितीनिदर्शक असे ते निबंध आहेत लेख आहेत. अत्र्यांनी तर ह्या साऱ्या लेखनाला ‘भारूड’ म्हटले आहे. आचार्यांना जीवनाचा लोभ नाही पण ओढ आहे. चोहो बाजूने ते त्यांना धक्का मारताना दिसते. आणि त्या ऐकू आल्या म्हणजे शाळेतून सुटलेल्या पोराप्रमाणे त्यांचे सारे देहकण जीवनाकडे धावत सुटतात. अत्रे आपल्या जन्मस्थळाचं वर्णन करताना मोठी अलंकारिक भाषा वापरतात. त्यात कुठेही कृत्रिमता वा ओढाताण आढळत नाही. ते म्हणतात, ‘ब्रम्हदेवाच्या कमंडलुतून उगम पावलेल्या कऱ्हेच्या काठी मी जन्माला आलो आणि तिच्याच अंगाखांद्यावर जेजूरीच्या खंडोबाच्या भंडार्याने वाढलो. ऊशाला शिवाजी महाराजांचा पुरंदर किल्ला अष्टोप्रहर पहारा करी तर सोपानदेवांची भक्तिवीणा शेजारी सदैव वाजे. शक्तीचे आणि भक्तीचे पावनतीर्थ होते माझे सासवडगाव.’ जीवनाच्या आनंदामधूनच आचार्यांचे वाङ्मयाचे वेड निर्माण झाले आहे. वाङ्मयापेक्षा त्यांना काहीही प्रिय नाही. जीवनाची सेवा आचार्य वाङ्मयाने करताना दिसतात. ते उपदेशक नाहीत, उपासक आहेत. समाजातील अनेक दुःखांची त्यांना जाणीव आहे. त्यावर

फुंकर घालण्याचा त्यांनी सतत प्रयत्न केलेला दिसतो. अत्र्यांच्या लेखणीत प्रचंड सामर्थ्य होते. पूजा बांधताना तिला भक्तीचे भरते येई. पण टीका करताना घणाचे घाव घातले जात. कौतुक करताना ते पांडुरंगाला भक्तिभावाने भरविणारे नामदेव होत. तर टीका करताना त्यांच्या अंगात गझनीचा महंमद संचारे. पण एक गोष्ट निर्विवाद अत्र्यांना प्रमत्त प्रतिभा, कल्पनाविलासाचे परमेश्वरी वरदान होते. ते जेथे जेथे गेले तेथे तेथे त्यांनी आपल्या नावाची सुवर्णमुद्रा उमटवली एकाच ठिकाणी रेंगाळत राहणे हे अत्र्यांच्या स्वभावातच नव्हते. जे जे उत्तम उदात्त ते ते आत्मसात करण्याची त्यांची वृत्ती होती. अत्रे म्हणतात, “एखाद्या व्यवसायासाठी माझे जीवन नाही, माझे जीवन म्हणजेच एक व्यवसाय आहे. आपली चूक मान्य करणे ही खरी आत्मनिष्ठा आहे.” अत्रे आपली चूक मान्य करायला कधीही मागेपुढे पाहत नाहीत. त्यांना यश मिळाले किंवा अपयश मिळाले हा प्रश्न नाही. ज्या ज्या गोष्टीत ते पडतात त्यात ते पराकाष्ठेने समरस होऊ शकतात. ह्यातच त्यांचा मोठेपणा आहे. त्यांच्या चुका मोठ्या असल्या तरी कर्तृत्व ही मोठे आहे. यश आणि अपयश ह्यांची बेरीज म्हणजेच कलावंत.

आचार्यांच्या ‘मी कसा झालो?’ या पुस्तकात काव्यमयता, रसमयता जाणवते. त्यामुळे पालहळ आला तरी कंटाळवाणेपणा येत नाही. वक्तृत्वात आक्रमकता जाणवते. काही क्षणी बेपर्वाईही जाणवते. मात्र लगेच ते वाचकांना आपलेसे करून घेतात. पत्रकारीतेमुळे त्यांच्या लेखनात स्पष्टवक्तेपणा, परखडपणा आलेला आढळतो. विनोद आणि विचारांचं अतूट मिश्रण आहे. जीवनावर उदंड प्रेम असणारा लेखक असल्यामुळे निराशा कधीही जाणवत नाही. अत्रेनी मी असे केले, मी तसे केले असेच प्रत्येक वाक्यावाक्यात सांगितले आहे. एवढा ‘मी’ पणा त्यात भरला असताना देखील हा ग्रंथ वाचनीय का वाटतो? ह्याचे कारण पावित्र्याला आणि मांगल्याला शरण जाण्याची त्यांची प्रवृत्ती आहे. जनतेच्या हृदयाचा ठाव घेण्याचे सामर्थ्य अत्रेच्या

भाषेत आहे. अत्रेचा हा ग्रंथ म्हणजे त्यांच्या आत्मस्वरूपाचा अविष्कार होय. जखम करावी पण तिने शरीर फुटता कामा नये असे अत्रेच्या भाषेचे आणि वागण्याचे स्वरूप आहे. कित्येकांना आपण दुखावले ह्याची त्यांना जाणीव आहे.

जीवनाच्या अनेक क्षेत्रात अत्र्यांनी संचार केला. जिथे गेले तिथे अलौकिक पराक्रमच करून दाखवला. त्याप्रमाणे त्यांचे अपार कष्ट, अखंड मेहनत, अफाट व्यासंग, मार्मिक अवलोकन, नवनिर्मितीची हौस असे अनेक गुण असले तरी कधीही न थकणारी आंतरिक चैतन्यशक्ती हीच त्यांच्या पराक्रमाची खरी स्फुर्तिदेवता होती. याचा प्रत्यय 'मी कसा झालो' या आत्मचरित्रातून वाचकांना निश्चितपणे येतो.

••

देशभक्त

स्वातंत्र्याचा दिवस हा
जरी आता झाला जुना
तरीपण मनी माझ्या आत
जागवते ती देशभक्तीची भावना ॥१॥
मनाने आज धरला
ध्यास त्या स्वातंत्र्याचा
स्वातंत्र्याच्या ह्या नभात
उधळला चांदण्यांनी आनंदाचा ॥२॥
क्रांतीवीरांच्या कथा साऱ्या
खुणवू लागल्या ह्या नजरांना
पुन्हा जाणवू लागल्या
त्या साऱ्या खुणा ह्या आसवांना ॥३॥
झेंड्याला वंदन करूनी
गर्व आम्हा भारतीयांना
छातीत भरून घेतला
देशभक्तीच्या ह्या भावना ॥४॥

वैशाली भैर्ये

प्रथम वर्ष, वाणिज्य

••

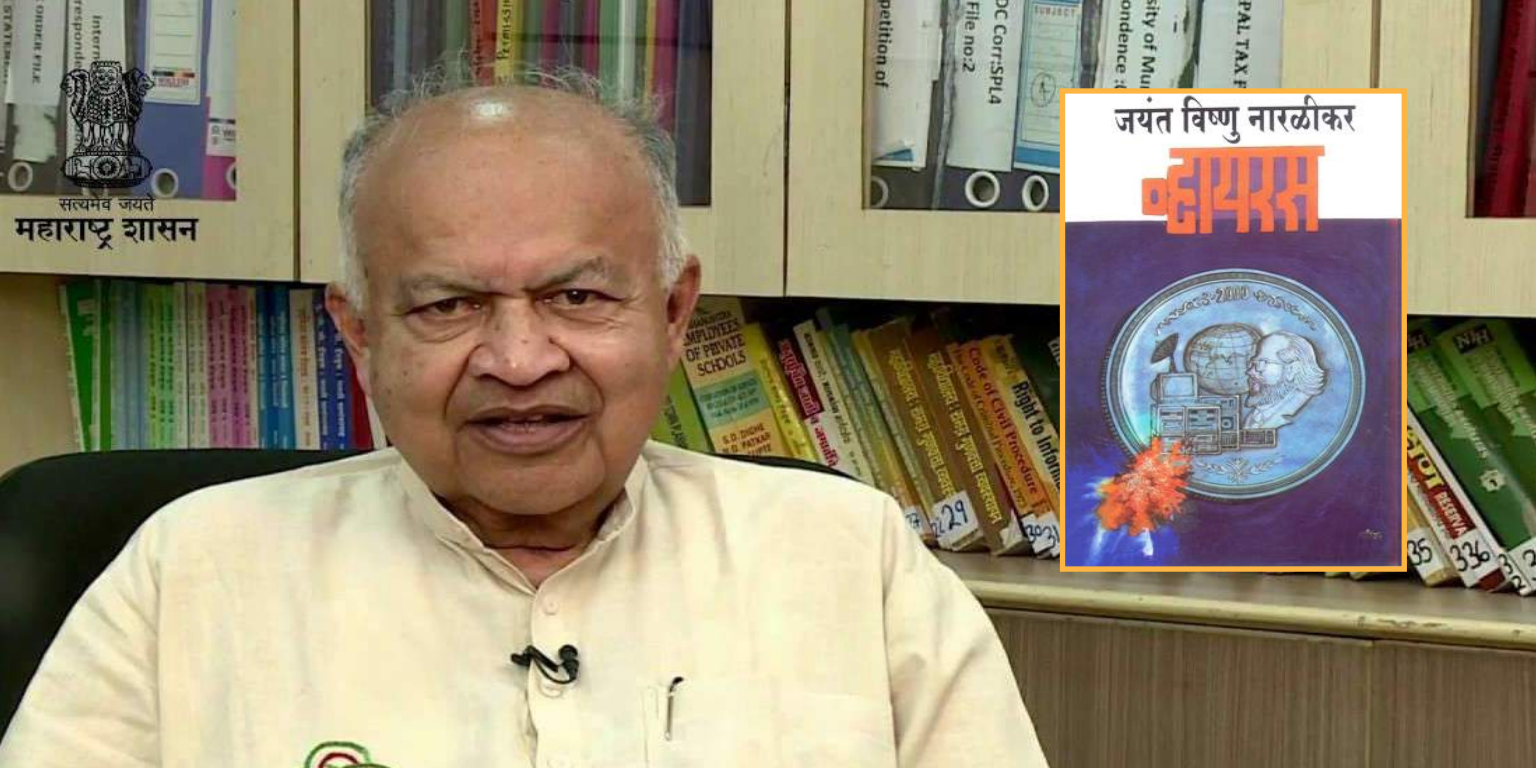
नारी में

रखती हूं मैं तुम्हे कोख में नौ महिने,
पिलाती हूं दुध, अपने वक्ष से, बनती हूं मैं माँ तुम्हारी,
तो क्यों तुम नंगा करते हो अपनी निगाहों से....
पुजते हो मुझे दुर्गा, काली, सरस्वती के रूप में,
तो क्यों नादाँ उम्र में मेरे जिस्म को छलनी करते हो....
मैं बहन हूं तुम्हारी, तुम्हारी बेटी हूं मैं
तुम्हारी पत्नी बनी मैं, तुमने किया मेरा उपभोग....
क्यों तुमने फिर मुझपर इतनी गलत नीयत रखी!...
देती हूं मैं जन्म तुम्हारे अंश को
हँसते हुए सहती हूं मौत के गोद को
फिर क्यों मुझे नापाक करते हो रात भर
मेरे कपडों को अपनी निगाहों से उधेड कर,
रखते हो नजर मेरे उभारों पर,
कभी कमर को देखते हो,
कभी सीने पर नजर गडाते हो,
मैं तुम्हारी हर नजर को कर देती हूं
नजरंदाज आखिर क्यों...
क्योंकी मेरी नीयत में नहीं है वह शियत तुम्हारी तरह,
जब तुमने नापाक कर दिया हर औरत को,
ना छोडा तुमने किसी नादाँ बच्ची को सुरक्षित.

वैष्णवी भालेराव

प्रथम वर्ष, वाणिज्य

••

व्हायरस : विज्ञानवादी कांदबरी

अश्विनी चवरे

एम. ए. भाग १

‘व्हायरस’ ही जयंत नारळीकरांची विज्ञान कादंबरी आहे. १३४ पृष्ठांची ही कादंबरी अनेक दृष्टीने लक्षणीय ठरली आहे. आजच्या विज्ञानयुगाला परग्रहावरील जीवसृष्टीच्या अस्तित्वाविषयी विलक्षण कुतुहल आहे. जीवसृष्टी अंतराळातील कुठल्या तरी ग्रहावर वाढत असावी आणि ती आपल्या इतकी किंवा आपल्यापेक्षा आधिक प्रगत असावी अशी एक शक्यता अनेक विज्ञानकथा लेखकांच्या मनात तरळत असते. ही कल्पना हे या कादंबरीचं मुख्य सुत्र. पृथ्वीवर ऑस्ट्रेलिया, भारत, इंग्लंड आदि देश महाकाय दुर्बिणींच्या साहाय्याने अवकाशाचा वेध घेत आहेत. भारतातील एका दुर्बिणीची डी-१४, अँटेना वेगळ्या तऱ्हेचे संदेश ग्रहण करते अशी शंका नारायण जगताप या वैज्ञानिकाला येते. या अँटेनाद्वारे येणारे संदेश आणि आकृत्या विचित्र असतात टेपवर उमटणाऱ्या या चिन्हांमुळे व्हायरसचा प्रादुर्भाव यंत्रणेला झालेला आहे असा संशय जगतापला येतो आणि यामागे कुठल्या तरी देशाची खोडसाळ यंत्रणा कार्य करित असावी या संशयानं तपासाची सुत्र हलू

लागतात. दिल्लीत पंतप्रधानांची गुप्त बैठक, वैज्ञानिकांशी चर्चा, पुढील योजना, ऑस्ट्रेलिया, फ्रान्स, दक्षिण आफ्रिका, पाकिस्तान, अमेरिका इ. देशातील वैज्ञानिकांशी संपर्क, चर्चा, परमिंदर नावाच्या डबल एजेंटकडून मिळवलेली माहिती, शास्त्रज्ञांमधील आपापसातील स्पर्धा, मान, अपमान श्रेष्ठ-कनिष्ठभाव, डावपेच असा सर्व पट या कादंबरीत मांडला जातो आणि यातूनच कादंबरीचे कथानक पुढे सरकत जाते. शेवटी बर्नार्ड ताऱ्याभोवती फिरणाऱ्या ग्रहावरून पृथ्वीवरील सर्व संगणकीय यंत्रणा बिघडवण्यासाठी कॉम्प्युटर प्रोग्रॅम पाठवला जात आहे आणि या प्रोग्रॅममधून व्हायरस जाणून बुजून पाठवला जात आहे अशा निष्कर्षाला हे वैज्ञानिक येतात.

व्हायरस म्हणजे रोगजंतू, प्राण्यांच्या शरीरातील जैविक प्रक्रियेत ढवळाढवळ करून त्याला आजारी पाडणारे जसे रोगजंतू असतात. तसेच संगणकाच्या तर्कशुद्ध प्रक्रियेत अडथळा आणणारे जंतुपण असतात. पण ते जंतू म्हणजे लहान मोठे कॉम्प्युटर प्रोग्रॅम असतात. संगणकाच्या

मुख्य प्रोग्रॅममध्ये घुसून त्याची दिशाभूल करण्याचं काम ते करतात. म्हणून त्यांना व्हायरस म्हणायचं. अशा एका व्हायरसनं घातलेल्या धुमाकुळाची आणि त्यामुळे पृथ्वीवर येऊ घातलेल्या संकटाची चाहूल नारायण जगताप, गोपालस्वामी सुब्रम्हण्यम, गॅरज माईले, विल्यम चॅंग आदी शास्त्रज्ञांना लागते आणि पृथ्वीवरील संगणकीय जाळ्यात अडथळा आणणारा हा व्हायरस नष्ट करण्यासाठी मग उपाययोजना केली जाते आणि बर्नार्ड ताऱ्याच्या दिशेने वेध घेणाऱ्या अँटेनांची जगभरात सर्वत्र दिशा बदलून या ताऱ्याकडून कोणताही प्रोग्रॅम पृथ्वीकडे येऊ न देण्याची खबरदारी घेतली जाते. परमिंदरच्या फाईलमधील टिपणातून नारायणला अगदी शेवटच्या क्षणी कळते की व्हायरसचा अखेरचा तडाखा बर्नार्डवरून येणाऱ्या शेवटच्या संदेशातून बसणार आहे. तेव्हा तो धावपळ करून तो अखेरचा संदेश पृथ्वीवर पोहोचणारच नाही असा प्रयत्न करतो आणि त्याच्या प्रयत्नांना यश येते व पृथ्वीवर येऊ पाहणारे संकट टाळले जाते.

ही कथावस्तू फुलवताना नारळीकरांनी वापरलेले तंत्र रहस्यकथेच्या अंगाने जाणारे आहे. रहस्यमय पध्दतीने प्रसंगांची गुंफण वाढत जाणारं, गूढ, गतिमान हालचाली, शास्त्रज्ञांची धावपळ, गुप्तहेरांची मदत, डबल एजंट कशा पद्धतीने काम करतात ती झलक, उत्कंठा ताणण्याचा प्रयत्न, ई-मेलच्या साहय्याने संभाषण संदेशाची देवाण-घेवाण, पंतप्रधानांच्या भेटीगाठी, चिटणीस नावाच्या सर्वोच्च अधिकाऱ्यानं अत्यंत सावधगिरीनं नारायण जगतापला केलेले सहकार्य, महाकाय दुर्बिण संकुलातील संगणक तज्ञ जमशेट वाडियाचं बोलकं व्यक्तिमत्व हे सर्व आपल्यापुढे या कादंबरीतून साकार होतं. संदेह कथेच्या तंत्रांचा वापर करून ही कादंबरी साकार करण्यात नारळीकरांनी चांगलच यश मिळवलं आहे. त्याचबरोबर अत्यंत गतिमान पध्दतीने केलेली छोटीशी कथासूत्राची मांडणी हे या कादंबरीचे वैशिष्ट्ये म्हणायला हवे.

••

अर्थ

अशी उभी मी, त्या वळणावर,
वाट पाहणे, जिथे व्यर्थ आहे.
अस्तित्व नाही उत्तरांचे तिथे,
सवालांना माझ्या अर्थ आहे...

किती कपटी ह्या सावल्या,
भाजून पावलांचे जिने सार्थ आहे.
आयुष्याच्या युद्ध पटलावर,
मी एकच, माझा पार्थ आहे...

दिले अगदी मनाचे, सारे देवा,
मी नेहमीच तुला कृतार्थ आहे.
बाकी, झेंडू आणि अगरबत्त्या,
यात रे, माझाच स्वार्थ आहे...

जीवन कळणे शक्य अशक्य
मात्र जगण्याच्या प्रयत्नात आहे.
धर्मा आपटण्या दगडावर डोकी,
तो देव, तर एकमेकांत आहे...

आळंदी पंढरीत नाही विठोबा,
लिहीते हाच एक परमार्थ आहे.
तरीही भेटावं तुज, अंती परमेश्वरा,
हीच प्रार्थना तुज शरणार्थ आहे...

प्रतिक्षा हिंणे

एम. एस्सी., द्वितीय वर्ष.

••

कळत नकळत...

कळत नकळत आयुष्यात खूप काही घडत असतं
कधी मन स्वछंदी हसत असते
तर कधी हळूच कोपऱ्यात रुसून बसते
कळत नकळत...

नाजूक कळी उमलते तिचे फुल होते,
पाकळ्या विरून जातात,
सुगंध दरवळतो आसमंतात
आकाशातल्या ताऱ्याला मुठीत घेण्याची आस असते
आयुष्य असेच असते,
टिमटिमणाऱ्या ताऱ्यांगत,
चंद्र असे पर्यंत दिसते, सूर्य आल्यावर विरते.
कळत नकळत...

आयुष्य हे क्षणभंगुर असते,
क्षणात इथे तर क्षणात तिथे असते,
हे हसत जगायचे असते.
सुख दुःखाच्या खेळीत माणुस विरून जातो,

जाता जाता खूप काही करून जातो,
जगाच्या इतिहासात पाऊलखुणा सोडून जातो.
कळत नकळत...

घडणाऱ्या या गोष्टी अश्याच घडत जातात,
का, कसे, कुठे हे शब्द इथेच राहतात.
कितीही प्रगती झाली तरी,
श्वासाला मर्यादा असते, यालाच आयुष्य म्हणतात.
आयुष्यातल्या वळणावर खूप काही घडत असतं
घडणारं घडत असतं पण आपण जोहरी बनायचं असतं
योग्य तेच पदरी पाडायचं असतं.
कळत नकळत...

उन्मत्त झालेला तारा तप्त होऊन कोसळतो,
त्याला उल्कापात म्हणतात.
जन्मलेल्या श्वासापासून अखेरच्या श्वासापर्यंत,
धगधगणाऱ्या या दिव्याला 'आयुष्य' म्हणतात.

साक्षी पारेख
बारावी विज्ञान

स्वातंत्र्यदिन

प्रजासत्ताक दिन

दि. १५ ऑगस्ट २०२० मार्गदर्शन करताना
प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे

मानवंदना दि. २६ जानेवारी २०२१ मार्गदर्शन करताना
प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे

स्वातंत्र्यदिनानिमित्त वृक्षारोपन

प्रतिज्ञा

प्रतिज्ञा म्हणताना विद्यार्थी व शिक्षक

वृक्षारोपन कार्यक्रम

ज्ञानशक्ती विकासवाहिनी संस्था, मंचर व महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित
केशर आंबा लागवड प्रकल्प.

महाराष्ट्र राज्याचे गृहमंत्री मा. ना. दिलीपराव वळसे पाटील वृक्षारोपण करताना
सोबत इतर मान्यवर

केशर आंबा लागवड प्रकल्पाची माहिती देताना
प्राचार्य डॉ. के.जी. कानडे

केशर आंबा लागवड प्रकल्प मनोगत व्यक्त करताना
श्री. डी. के. वळसे

केशर आंबा प्रकल्प - वृक्षारोपण करताना मान्यवर

अर्थशास्त्र राष्ट्रीय चर्चासत्र

"Self Reliant India Reality, Opportunities and Challenges"

राष्ट्रीय चर्चासत्रात प्रास्ताविक करताना अर्थशास्त्र
विभागप्रमुख डॉ. सीमा चव्हाण

राष्ट्रीय चर्चासत्रात मनोगत व्यक्त करताना
महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. के. जी कानडे

पुस्तक प्रकाशन करताना मान्यवर

राष्ट्रीय चर्चासत्रात मार्गदर्शन करताना प्रमुख वक्ते
प्राचार्य डॉ. एस. जी. शिंदे

समारोप समारंभाचे प्रमुख पाहुणे डॉ. हंसराज थोरात
मार्गदर्शन करताना.

राष्ट्रीय चर्चासत्र आभार व्यक्त करताना
प्रा. प्रतिमा कदम

बी. व्होक विभागाच्या वतीने आयोजित बेकरी वर्कशॉप

उद्घाटन प्रसंगी मनोगत व्यक्त करताना
मा. प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे

विभागातील विद्यार्थ्यांनी बनवलेल्या विविध पदार्थांच्या
प्रदर्शनाची पाहणी करताना मान्यवर

समारोप समारंभाचे प्रास्ताविक करताना बी. व्होक विभागाचे
समन्वयक प्रा. व्ही. एस. कुमावत

प्रमुख पाहुणे मा. अभिमन्यू काळे (अन्न आणि औषध प्रशासन,
म. रा.) मार्गदर्शन करताना.

आपले अनुभव व्यक्त करताना विद्यार्थिनी

प्रदर्शनातील विजेत्या विद्यार्थ्यांचा सन्मान

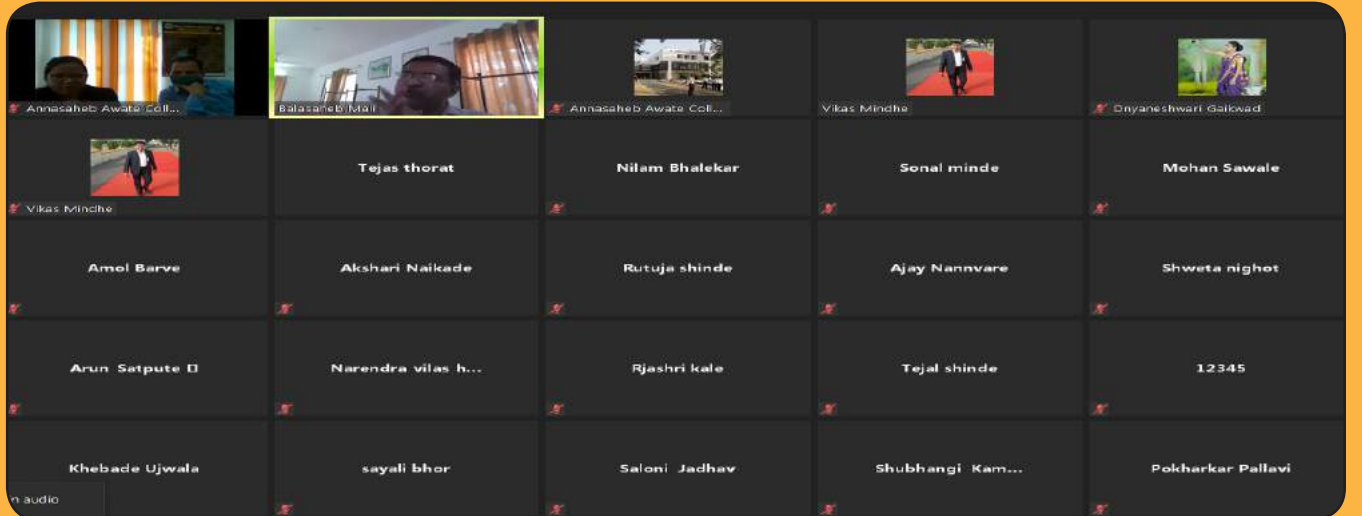

विविध उपक्रम

भूगोल विभाग जागतिक पर्यावरण दिनानिमित्त वृक्षारोपण

लोकसंख्या दिनानिमित्त एक दिवसीय ऑनलाईन कार्यशाळा - डॉ. एस. आर. चव्हाण

रक्तदान श्रेष्ठ दान

रक्तदान शिबीर उद्घाटन प्रसंगी रक्तदानाचे महत्व सांगताना प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे

शिबीरात सहभागींना मार्गदर्शन करताना मा. देवेंद्र शहा

रक्तदात्यांचा सन्मान

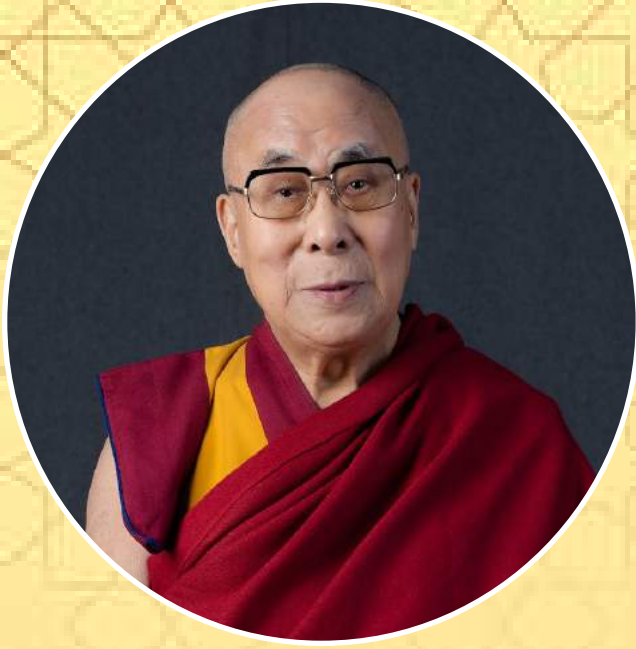
रक्तदान करताना महाविद्यालयातील प्राध्यापक

रक्तदान करताना महाविद्यालयातील विद्यार्थी

रक्तदान करताना महाविद्यालयातील प्राध्यापक

“Human beings are of such nature that they should have not only material facilities but spiritual sustenance as well. Without spiritual sustenance, it is difficult to get and maintain peace of mind”.

- Dalai Lama

इंग्रजी विभाग

प्रा. जी. सी. वाघ

अनुक्रमणिका

- 01 | **Annasaheb Awate A Veteran**
Educationist | Kajal Pachpute | 69
- 02 | **IKIGAI** | Rupail Thorat | 72
- 03 | **Functional Role of English Language**
| Najish Khan | 74
- 04 | **Antonio Gramsci and Hegemony** |
Vaishnavi Unde | 78
- 05 | **Brief Answers to The Big Question** |
Farin Shaikh | 81
- 06 | **Popular Festivals in India** | Kaniz
Inmadar | 84

मराठी कविता

- ०१ | भरलेलं आभाळ | नम्रता शेट | ७०
- ०२ | साधं सोपं जगावं | पायल एरंडे | ७०
- ०३ | जीवन | पायल एरंडे | ७१
- ०४ | माझे दैवत बाबा | निकिता भोर | ७१
- ०५ | पाऊस | कोमल धुमाळ | ७३

••

Annasaheb Awate A Veteran Educationist

Kajal Pachpute

T. Y. B. A

Rayat Shikshan Sanstha founded Annasaheb Awate College at Manchar in the northern region of Pune district in the memory of Annasaheb Awate in 1964. However, many of us belonging to young generations do not have much access to the name Annasaheb Awate, a man whose contribution in the field of education is significantly remarkable.

Annasaheb Awate was born at Mahalunge an interior periphery village in Pune district on 28th Jan 1909. His father was farmer and then settled fruit merchant in Bombay brought up Annasaheb in a mercantile atmosphere here, but provided him with a happy childhood. Being a Bombay native, Annasaheb was able to continue his education in reputed school. He passed matriculation examination at Elphinstone High school in Bombay.

After the completion of higher education there were a number of coveted Govt. jobs waiting Annasaheb which would

have given him a good start in his life besides, the accumulated wealth and estate by his father and that too in a city like Bombay would have provided him with better opportunities in the mercantile world of Bombay. But a struggling soul for social work no longer rest with such financial establishments. He made up his mind to return to his village place poor illiterate and ignorant people of his village provoked his restless soul and he thought then he must begin to work down to earth. As a sarpanch, he made attempts to improve the impoverished conditions of his villagers by constructing roads, establishing school and credit societies to supply adequate funds for agriculture and so on within a few years. Through his yeoman service he changed the face of his village.

The reignition of his unprecedented social service in different fields of activity was identified by offering him the membership of the Pune District local Board in 1938.

Obviously his committed nature to social cause and his firm conviction and belief in his work made him president of the board in 1940.

Realizing the importance and significance of education, he decided to devote most of his time to the cause of education. "The progress and development and society is impossible Annasaheb to render his spirited work in the field of education. within a couple of years, with his sincere and loyal efforts, he opened 379 voluntary schools. in the interior regions of Junnar and Ambegaon tehsils in Pune district. The promotion of education in these rural parts of region undoubtedly brought about desirable results. Along with educational institutions, he also established numerous co-operative societies as funding agencies for over-all development of the society. especially eyeing on the agriculture sector, The significant influence fields naturally provided him with an opportunity in politics. he became Consequently the president of congress committee of the Pune district. Annsaheb Awate had the privilege of being the first MLA from Ambegaon tehsil in the independent India.

Today, there are numerous educational institutions along with shivaji Marathashikshan sanstha at Junnar (East 1931) which work his substantial contribution in educational field. Rayat shikshan sanstha, satara as a tribute to this great educationist established a college in manchar in his name to enliven his memory. his sad demise on 20 th Nov. 1963, has not wiped out his unprecedented contribution in different, fields. his name is still cared in the memories of people in the form of these institutions.

भरलेलं आभाळ

भरुन आलं होतं पुन्हा
नव्याने आभाळ आज...
जणू बोलत होतं मलाही
होऊद्या मोकळं आज...
प्रयत्न होता त्याचाही
साऱ्यांपासून दुर राहण्याचा आज...
पण त्याचही त्याला कळलं नाही
झाले कधी अश्रू अनावर आज...
पाऊस पडून गेला होता
त्यालाही मोकळं वाटलं होतं आज...
कुणास ठाऊक किती दिवसांच दुःख
त्यांनीही व्यक्त केलं होतं आज...

नम्रता शेट
एम. एस्सी.

••

साधं सोपं जगावं

साधं सोपं जगावं
दिलखुलास हसावं
न लाजता रडावं
राग आला तर चिडावं
पण झालं गेलं वेळीच सोडावं
वळण येईल तेव्हा सावकाश वळावं
मोकळ्या रस्त्यावर मात्र सुसाट पळावं
हितचिंतकांना नेहमी आठवावं
मदतगारांना आयुष्यभर स्मरावं
खोट्या दिखाव्यांना नक्की टाळावं
स्वप्नांच्या पुर्ततेसाठी दिवस-रात्र झटावं
सुंदर जग बनवल्याबद्दल त्या परमेश्वराचे
आभार मात्र जरूर मानावं...

पायल एरंडे
बारावी, वाणिज्य

••

••

जीवन

जग तर खूप सुंदर आहे, पण
जितकं सुंदर तितकचं ते क्रूर आहे.
इथे फक्त दुसऱ्यांच्या सांगण्यानुसार
वागावं लागतं,

आपलं म्हणणं कोणी समजून घेईल
याचं वैशिष्ट्य शोधावं लागतं.

इथे वाईट वागताना अडवणूक होत नाही,
पण चांगलं वागताना नेहमी
फसवेगिरी होत असते.
इथे कोण कधी कोणाच्या कामी
येईल हे सांगता येत नाही.

आयुष्यात एखादी गोष्ट मिळविण्यासाठी
खूप धडपड करावी लागते पण,
आयुष्यात एखाद्या गोष्टीसाठी काहीतरी
गमवावं लागतं याची काळजी करावी लागते.
जीवन जितकं सुंदर आहे
तितकचं जीवन अवघड आहे!

पायल एरंडे
१२ वी, वाणिज्य

माझे दैवत बाबा

बाबा सांग ना रे,
असे का का केलंस तू
आम्हा सर्वांना खायला देऊन
उपाशी का राहिला रे तू
आमच्या प्रेमापोटी सारे जग,
का विसरला तू.
सांग ना रे बाबा असं का केलं तू
बाहेरून एवढा कठोर असला ना बाबा
तरी मला माहीत आहे तुझा प्रेमळ स्वभाव.
आमचे शिक्षण व्हावे म्हणून
रात्र-दिवस का राबला रे तू
सांग ना रे बाबा असं का केलं तू
बाबा, जेव्हा मी आजारी असायची
तेव्हा दवाखान्यात न्यायचा तू
पण तू आजारी पडल्यावर
दवाखान्यात का गेला नाही.
बाबा सर्वजण म्हणतात,
देव अस्तित्वात आहे
पण, बाबा आत्तापर्यंत मला काही देव दिसला नाही.
मी तुझ्यात आणि आईतच देव पाहते,
बाबा मी तुझी व्यथा, तळमळ समजू शकते.
म्हणूनच मी तुझ्यासारखी आदर्श, प्रेमळ
समजुतदार बनण्याचा प्रयत्न करील.

निकिता भोर
१२ वी, वाणिज्य

IKIGAI

Rupail Thorat

S. Y. B. A

I recently completed reading a very inspiring book IKIGAI. The Japanese to a long Happy Life. The book is authored by Hector Garcia and Francesco Miracle, In this article, I am going to talk about my learning from the book.

The book touches the various aspects of life which can help us achieve a long happy life. It is based on ancient, well practiced Japanese technique called-**IKIGAI**.

What you love
passion
what you are good at
mission
what the world needs
profession
what you can be paid for

If you Google the word, you will get various meaning like, A reason for being, encompassing joy, a sense of purpose and meaning and a feeling of well being. The word derives from iki, meaning life and kai, meaning the realization of hopes and expectations but the one I Liked the most is A

reason to Jump out of Bed each morning!

This book draws a lot of references from an island in Japan called Okinawa where there 24.5 inhabitants of age more than 100 for every 1, 00,000 People.

Blue Zones

Once you understand the meaning of the word IKIGAI, the book tries to explain the deep art or staying young while growing old. it gives the references of 5 blue zones in the world where residents of these places live longer than average and secrets of thire long life.

Little Stress is good for you

In next chapter, the book explains how stress, a lot sitting adds up to your age and makes reduce your life duration. Interestingly it also mentions very prominently that little stress is good for you since it keeps you going. I firmly believe-being conscious of your daily Routine can head to a better Life.

Discover the meaning of your life

In the subsequent chapters. it helps you

deep dive into discovering the meaning of your life. It is quite evident that the authors stress more on discovering the meaning of life rather than creating one for you.

Finding flow in everything that you do

This Part is my most favorite where the authors help you find the meaning of being in the flow. If you have discovered the meaning of your life, you need to completely immerse into the experience without being distracted by the surrounding and you attain the flow.

Practicing the techniques

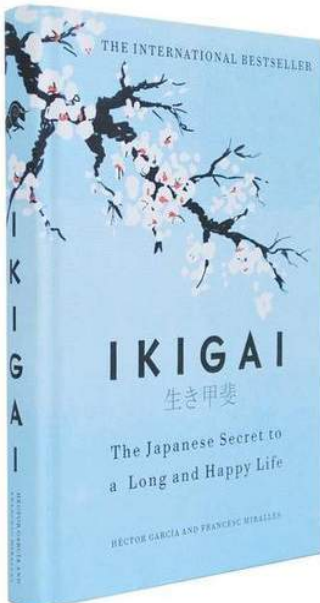
The last section talks about collection of various different techniques which help you keep your mind and body intact. It talks about.

- Meditation
- Yoga
- Surya Namaskara
- Radio Taiso
- Tai chi, etc.

Wabi Sabi

The book concludes after introducing to another Japanese Technique called wabi-sabi. This tact talks about finding beauty in imperfect incorrect things. Here flawed is preferred over perfection. Japanese believe that only imperfect, incomplete ephemeral things are beautiful because they resemble the nature.

••

पाऊस

पाऊस म्हणजे भरलेलं आकाश

पाऊस म्हणजे आनंद

पाऊस म्हणजे ओढ

पाऊस म्हणजे न विसरणारी आठवण

सगळी दुःख विसरायला लावणं

म्हणजे पाऊस...

पाऊस म्हणजे शेतकऱ्यांच्या

डोळ्याला लागलेली आस

निसर्गाने पांघरलेला हिरवा शालू

म्हणजे पाऊस...

पाऊस म्हणजे पानावरची दवं

पाऊस म्हणजे शेतकऱ्यांचा श्वास

पाऊस म्हणजे मनसोक्त भिजणं आणि

भिजताना बालपण जगणं

म्हणजे पाऊस...

पाऊस म्हणजेच अविस्मरणीय क्षण

म्हाताऱ्यांच्या मनातलं बालपण

आठवायला लावतो तो

म्हणजे पाऊस...

कोमल धुमाळ

११ वी वाणिज्य

••

Functional Role of English Language

Najish Khan

T. Y. B. A

Language is primarily used to communicate thought, ideas, feelings etc. Languages are important in the life of any nation. They are used for as social purposes, public administration, commerce, industry, education and a variety of such other social and cultural needs.

English in India has played an important role as a functional language for more than two hundred years. English was a foreign language (FL), in India, but more specifically in the last fifty or sixty years, it has become a second language (L2) for practical reasons and from the point of view of its functional utility for communication. more recently, the place of English in India is increasingly changing. The pressures of its functional utility are being felt in every field of activity whether it is administration, trade and industry, education

or health, or science and technology. That is why, one could observe that English in India is in the Process of acquiring the status of very important language of communication at higher levels. In almost all the Indian Universities and colleges English is taught as a compulsory subject, in all secondary schools English is taught as a compulsory subject from vth std. onwards" this is mainly because of the increasing importance of English as a Language of communication at different level and its functional utility, In Maharashtra, it is being introduced from first standard onwards.

Although the Medium of instruction in college and even universities has been shifted over to the regional languages, the importance of the English language can not be underestimated. however, the medium of instruction

in the faculties of law, medicine, engineering in the faculties of law, medicine, engineering technology, agriculture etc. continues to be English. The national institutes have started using the national language, that is, Hindi for their day-today transactions and all correspondences, still the use of English in these institutions will continue for a longer period of the time in future. Paradoxically enough enough, in south Indian belt, their is still much reluctance and unfavorable climate among the People to use Hindi language on the other hand. they tend to use English language for functional communication other than their regional languages. so, one could say that as far as Hindi as a national language is concerned, therefore, in this context, the importance of English language in India should be understood in the light of its functional utility.

In the states like Uttar Pradesh (UP) Hindi is L1 and English happens to be L2, whereas in states like Maharashtra, Gujarat, Karnataka Hindi is not L1 the regional language being L1 for example Marathi, Gujarati, Kannada being L1 respectively), Hindi acquires the status of L2 with exception of Karnataka. In Maharashtra, if Hindi has the status of L2 naturally English acquires the status of L3. Thus, there is no any uniformity as far as the place of Hindi is concerned in our country. It is in this context, We have to place English, and taking into consideration the growing functional utility of the English language English can serve as a 'Link-Language' in India.

The ELT situation in India has been rapidly changing, particularly in the past decades....many experts in the 1950's raised

a number of questions whether the teaching of the English in India was appropriate or not. even today, there are many debates, controversies and issues of often discussed elaborately in the academic world of our country, specifically about the ELT situation in India. The movements like "Angrezi-Hatao" (down with English) are organized in the education field. However, many educationalists have often agreed upon the point that English cannot be easily dispensed with as far as its functional utility is concerned in India.

The Medium of instruction in Maharashtra at secondary, higher secondary and even at undergraduate level is Marathi (LM) Naturally, English is taught as L3 that is a compulsory subject at pre-secondary level, English is taught as L3 that is as a compulsory subject at pre-secondary level, English is taughtvth std. onwards, whereas English is taught as L1 in English medium school in Maharashtra. obviously, the text-books prescribed for Marathi medium student and English medium student are different. The English medium text-books are higher level text-books whereas the Marathi medium text-books are lower-level text books. for plus-two classes, that is the junior college level, the text-books are uniform - level (uni-level) text-books.

On the whole, in Maharashtra it appears that there are many level of English text-books produced so as to suit the learning purpose of students at different level of attainment.

Why teach and learn English?

Taking into consideration the ELT situation in India and more specifically in

Maharashtra, we have to ask a question that's why teach/learn English first, we have to ask a question whether we really need English as tool of communication or as a medium of expression of literary and cultural values in India.

English in India is more than a foreign language (LF) and something less than a second language (L2). In other Words, English in India has many more users and many more uses than a LF has. similar, the communicative role that English had played in the past is being taken by Hindi and other regional languages. These factors are important when we take into consideration the teaching and learning of English in India. Even then, one cannot neglect the importance of English in India.

Learning and teaching of English has many more advantage in India, as English has an increasingly functional and communicative importance. what these advantage are? There are number of practical purposes for which we have to learn English, and we have to think of our needs systematically of learning English. Prof. V.K. Gokak in his book, English in India: Its present and future (1964) makes a brilliant attempt to answer these questions. He gives at least five important reasons of learning in India. We try to present his point of view as follow:

1. According to Prof. Gokak, English continues to be the language of all important trade and industry in the country for many years to come. We have not yet found a substitute language for English.

In the all Indian competitive Examinations, particularly the Indian Administrative service (IAS) Examinations,

the essay paper can optionally be answered in one of the fifteen Indian languages. similar, the regional universities have mostly switched over to the regional languages as the medium of instruction/examination in a few subjects. However, trade and industry which involve interstate and international contacts continue to use English as an effective tool communication Like wise, at higher level of administration, which involve inter-state relations, English may continue unit Hindi takes over.

2. English will be an important language in India as a language of knowledge. modern scientific and technological knowledge is largely available only in English. similarly in the faculties such as law, medicine, engineering, all literature and print material is available in English. Even the students learning in regional medium need to read books and journals in English, or these students will have to be provided books and journals in regional languages by ways of translation.

Books on science and technology can be translated in Indian language. Prof. V.V. Johan, in his book, The uses of English write It is superstitious that science and technology cannot be taught through the languages of India. Actually, there is nothing easier to transplant from one language into another than technology. No verbal subtitles or fine shades of meaning are involved. pure technological terms can be borrowed. The nontechnical language of higher learning would present the most serious difficulty.

IT is true, that there is not much difficulty in learning science and technology through the regional languages of India,

particularly at elementary and intermediate levels. However, research work in science and technology is generally published in English, Randolph Quirk in his book, use of English (Longman, 1968) in his book, The use of English has become a languages of scholarship. scholars of international reputation, whatever their mother tongue, they choose to write in English, since English happens to be world languages.

3. English keeps us in contact. with the latest thought in Europe in every field of life of life and culture, so it would be ridiculous to get away from English. The west has taken over the intellectual leadership of the world. Rejecting English as a second languages, according one of the leading linguists is like committing an intellectual suicide.

According L. G. Alexander, in his book, New concept of English (Longman, 1968) 65 percent of world's knowledge. is printed in English. In the report, English as a world languages (British council Report, 1968-69) it is written that English is the principal means of speeding ideas and values. 60 percent of radio and television programs are in English. A flood of newspapers, magazines and comics in English covers the book status of world's airports. Time and Times reach the ends of the earth. more educational materials English are available in English than in any other languages.

According to an American researcher,

1. 50,000 scientific and technical journals are published in English annually.
2. 1, 200,000 significant articles are published in English annually. Even in Russian (U.S.S.R) schools offer English from IVth

and V grade as a compulsory languages in the syllabus. Today more than 70 per cent of the world's mail is written and addressed in English and more than 60 percent of the world's radio programs are in English.

3. The report of the national commission, appointed by the government of Pakistan has recommended that English should be taught as a functional languages not far loosely defined cultural purposes but in order to serve a rapidly developing country's immediate practical needs. similarly, the Report of the Educational commission (1964-66), Ministry of Education, Government of India has emphasized the study of English for practical purposes. in most of the countries like Pakistan, shrilanka, Kenya and countries of south east Asia, as also in India there has been a demand for teaching English as a functional languages.
4. Knowledge of English is necessary today only for discarding English at a later stage. Translation can alone enrich the literatures in our languages.
5. The last Point that Prof. Gokak makes concerns least in this context that English is going to be helpful for to interpret India's thought and culture at the abroad. our budding diplomats, thinkers and interpreters in the international field have to study the compulsory as well as optional courses in English because they have to express themselves with elegance and grace in written and spoken English.

••

Antonio Gramsci

Theory of Hegemony

Antonio Gramsci and Hegemony

Vaishnavi Unde

S. Y. B. A

The idea of a 'third face of power', or 'invisible power' has its roots partly, in Marxist thinking about the pervasive power of ideology, values and beliefs in reproducing class relations and concealing contradictions (Heywood, 1994: 100). Marx recognised that economic exploitation was not the only driver behind capitalism, and that the system was reinforced by a dominance of ruling class ideas and values – leading to Engels's famous concern that 'false consciousness' would keep the working class from recognising and rejecting their oppression (Heywood, 1994: 85).

False consciousness, in relation to invisible power, is itself a 'theory of power' in the Marxist tradition. It is particularly evident in the thinking of Lenin, who 'argued that the power of 'bourgeois ideology' was such

that, left to its own devices, the proletariat would only be able to achieve 'trade union consciousness', the desire to improve their material conditions but within the capitalist system' (Heywood 1994: 85). A famous analogy is made to workers accepting crumbs that fall off the table (or indeed are handed out to keep them quiet) rather than claiming a rightful place at the table.

The Italian communist Antonio Gramsci, imprisoned for much of his life by Mussolini, took these idea further in his Prison Notebooks with his widely influential notions of 'hegemony' and the 'manufacture of consent' (Gramsci 1971). Gramsci saw the capitalist state as being made up of two overlapping spheres, a 'political society' (which rules through force) and a 'civil society' (which rules through consent). This is a different meaning

of civil society from the 'associational' view common today, which defines civil society as a 'sector' of voluntary organisations and NGOs. Gramsci saw civil society as the public sphere where trade unions and political parties gained concessions from the bourgeois state, and the sphere in which ideas and beliefs were shaped, where bourgeois 'hegemony' was reproduced in cultural life through the media, universities and religious institutions to 'manufacture consent' and legitimacy (Heywood 1994: 100-101).

The political and practical implications of Gramsci's ideas were far-reaching because he warned of the limited possibilities of direct revolutionary struggle for control of the means of production; this 'war of attack' could only succeed with a prior 'war of position' in the form of struggle over ideas and beliefs, to create a new hegemony (Gramsci 1971). This idea of a 'counter-hegemonic' struggle – advancing alternatives to dominant ideas of what is normal and legitimate – has had broad appeal in social and political movements. It has also contributed to the idea that 'knowledge' is a social construct that serves to legitimate social structures (Heywood 1994: 101).

In practical terms, Gramsci's insights about how power is constituted in the realm of ideas and knowledge – expressed through consent rather than force – have inspired the use of explicit strategies to contest hegemonic norms of legitimacy. Gramsci's ideas have influenced popular education practices, including the adult literacy and consciousness-raising methods of Paulo Freire in his *Pedagogy of the Oppressed* (1970), liberation theology, methods of participatory action

research (PAR), and many approaches to popular media, communication and cultural action.

The idea of power as 'hegemony' has also influenced debates about civil society. Critics of the way civil society is narrowly conceived in liberal democratic thought – reduced to an 'associational' domain in contrast to the state and market – have used Gramsci's definition to remind us that civil society can also be a public sphere of political struggle and contestation over ideas and norms. The goal of 'civil society strengthening' in development policy can thus be pursued either in a neo-liberal sense of building civic institutions to complement (or hold to account) states and markets, or in a Gramscian sense of building civic capacities to think differently, to challenge assumptions and norms, and to articulate new ideas and visions. Lukes' 'third face' of power ('invisible power' in the powercube) is much inspired by Gramsci's ideas about 'hegemony' and 'manufacture of consent' as the means by which the willing compliance of workers is secured in capitalist societies.

But there are differences in how Gramsci is interpreted. In the second edition of *Power: A Radical View* (2005) Lukes contrasts two meanings of hegemony: the first as an unconscious psychological process that is cultural and internalised, and the second a more conscious, wilful and coordinated strategy of domination. This distinction causes some confusion and tensions about what 'invisible power' is: whether it is a form of structure, of agency or some interplay of both.

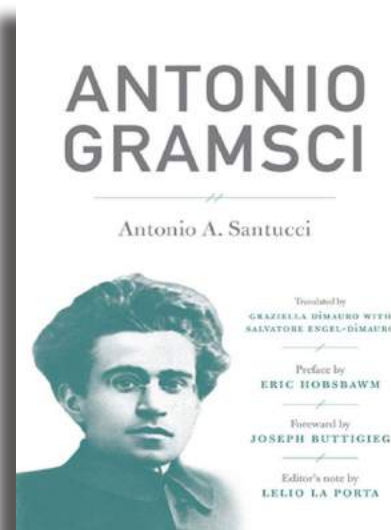
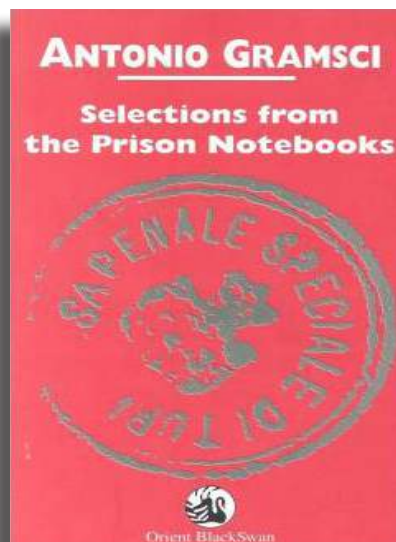
Steven Lukes admits he is essentially an analyst of 'power over' within a particular debate about who wins and who loses in political decision making, and why. In the 'third dimension' of power he recognises both ways that hegemony operates, but his main concern is with deliberate and wilful intent of the powerful to manipulate the thoughts and wants of the powerless. The 'third face' of power remains, for Lukes' particular purposes, a form of agency and domination – power held and wielded by those who have it over those who don't, albeit within norms that uphold this conduct. Lukes did not intend to produce a comprehensive theory of societal power, but this emphasis on agency and will has been the source of much criticism by those looking for a more comprehensive theory.

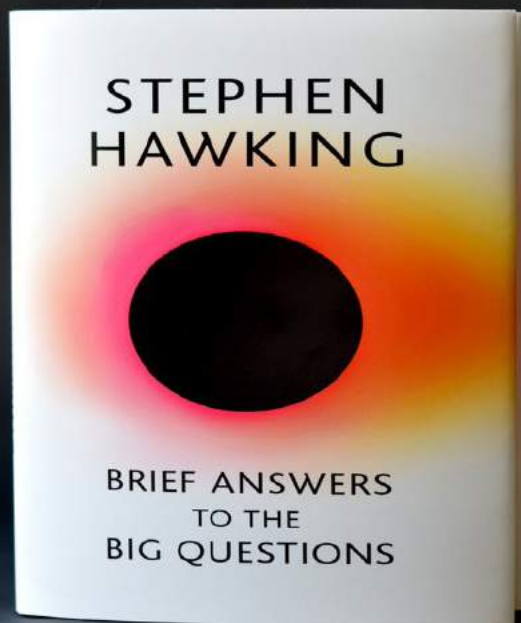
John Gaventa takes 'invisible power' somewhat further than Lukes with the idea of 'a third form of power, in which conflict is more invisible, through internalisation of powerlessness, or through dominating ideologies, values and forms of behaviour' (2006). In the powercube, 'invisible power' need not be limited to intentional acts of 'thought control' by the powerful, but can also be seen as self-reproducing social processes in which the thinking and behaviour of the powerful and powerless alike are conditioned by pervasive norms. 'Invisible power' in the powercube can therefore embrace both meanings of hegemony – its structure and agency – and points to the need for appropriate strategies for engaging with both forms of invisible or internalised power.

This third face of power is likewise treated by VeneKlasen and Miller (2002) as a

multidimensional barrier to effective citizen participation, requiring well-designed tactics for building self-awareness, self-esteem and 'power within' to challenge dominant norms such as gender and racial discrimination. Their practical methods are grounded in experiences of women's organising and empowerment, and recognises the direct links between gendered norms in society and the fragile condition of women's 'power within'. Invisible power in this sense bridges agency and structure.

••

Brief Answers to The Big Question

Farin Shaikh

S. Y. B. A

Takeaway 1 – Even someone as smart as Hawking doesn't have all the answers

One of the satisfying things about reading this book is knowing even some of the cleverest people in the world do not have all the answers.

Hawking answers ten separate questions, but in some of them, he does not know what the correct answer. He gives his best-educated guess.

We tend to think of scientists as being infallible and knowing everything, but it isn't the case. Science is constantly under revision and new discoveries are made all the time.

Much like the book 13 Things That Don't Make Sense states, there are a lot of confusing elements to science and sometimes, what appears to be obvious can actually be wrong.

Hawking's insights are profound and eye-opening but on some of the questions, his answers are a guess. His views on whether there is intelligent life in the universe is telling. He states that if there was intelligent life nearby to us, it would have visited us by now, so if there is intelligent life out there, it must be far away.

This makes sense when you think about it, but we have no way of knowing whether this is true or not.

This book is a testament to science. Hawking has offered up his views on questions, where he may be right and he may be wrong. That is the beauty of science until we have evidence which provides the answer one way or another, the debate will continue.

Takeaway 2 – If we do contact aliens, it may not end well

One of the big questions humanity

faces is whether we are the only intelligent life in the universe. We have yet to come into contact with an alien life form, despite radio signals indicating we may have.

As far as we know at this stage, we are alone in the universe. The possibility remains that we will come into contact with other intelligent life, but it may never happen.

What is interesting is Hawking's thoughts on what would happen if we did come into contact with another intelligent species.

He's not positive about the outcome!

This is the big unknown in making contact with intelligent life, we have no way of knowing whether they are friendly or not, until the moment that we make contact.

Hawking uses human history as a way of suggesting they may not be friendly. He likens an encounter with another intelligent lifeform as being similar to when the indigenous people in North and South America encountered the Spanish and Europeans.

They weren't exactly treated well and many thousands of people were slaughtered. Hawking believes this could be a possibility for us if we encountered aliens.

If we were to encounter aliens tomorrow, they would be much more technologically advanced than us. The furthest manned spaceflight has been to the moon and back. We could potentially accomplish interplanetary travel this century, but travelling to the rest of the solar system and interstellar travel is a long way off.

It's likely any species that contact us in the near future, would be much further down

this road than we are. If they are in any hostile, we are doomed.

We will not have the technology to fight them and Hawking believes it would echo the Hollywood blockbuster Independence Day rather than Close Encounters of The Third Kind.

Discovering we are not the only intelligent lifeform in the universe will be a momentous day for humanity, but it could also be one of the last moments of humanity if those lifeforms intentions are hostile.

Takeaway 3 – Hawking isn't positive about humanity's prospects

Much like his views on contacting other intelligent lifeforms, Hawking's views on whether humanity will survive on Earth are bleak too.

The simple answer to whether we will survive on Earth is of course, no. In the long run, the Earth will become uninhabitable when the Sun starts to age and expand. However, this is millions of years away.

The more pressing concerns are the threats we face now, of which there are many.

An asteroid strike would be catastrophic for humanity. If an asteroid, similar in size to the one which struck 65 million years ago and wiped out the dinosaurs, collided with Earth, we would be toast.

Thankfully, the likelihood of that eventuality is not high.

Unfortunately, there are many more threats which are more probable and just as destructive closer to home. Perhaps, the most pertinent is runaway climate change.

Hawking is scathing about the threat of climate change and what it may lead to. When

you read what he has to say on the matter, it hits home just how much danger we are in.

If global warming becomes self-sustaining, which it may already have done, then we are in big trouble. The melting of the polar ice caps will increase, which reduces the amount of sunlight reflected back into space, while the Amazon and other rainforests could be killed off.

Hawking's prognosis for what might happen is not great and he likens the end result to the conditions on Venus. That is a future that none of us wants!

Hawking states that he believes it's inevitable that a nuclear confrontation or environmental catastrophe will cripple the Earth in the next 1,000 years! That is a big statement and one that should focus minds on the issues we face.

He offers one crumb of comfort which is that he hopes we will have left the confines of the Earth by this point, but given the progress we have made since we put a man on the moon, a big leap will be needed to reach this point.

It's worrying that Hawking believes humanity is at risk, but it should also force us to consider how vulnerable we are and start making inroads into ensuring our survival instead of our mutual destruction at some point in the future.

Brief Answers to The Big Questions review

This Brief Answers to The Big Questions, summary takes a brief look at some of the issues that Hawking discusses in the book.

The book delves into many more problems that are among the most important of our times.

It's interesting to read Hawking's thoughts on these matters. He's undoubtedly one of the cleverest people to have ever lived and yet, he's able to explain ideas in this book with relative simplicity.

These are questions that plague many of us and hearing Hawking's thoughts on these matters is eye-opening.

What's striking about the book, as I mentioned in my third point, is that even someone of Hawking's stature doesn't have all the answers.

He's under no illusions that he can't answer some questions and can only offer his best educated guess.

It's important to appreciate this when reading the book. It's a lesson that we should be humble in the face of science, and despite how much we do know, there is a lot more that we don't.

Who should read Brief Answers to The Big Questions?

Anyone with an interest in science should read this book. The questions that Hawking discusses are pertinent and his ideas will be illuminating to many.

If you want to get a basic understanding of the important topics of the day, the book is a good read too. I came away a lot more knowledgeable than I was before.

••

Popular Festivals in India

Kaniz Inmadar

M. A.

Holi

Holi, often referred to as the "Festival of Colors", is one of the best known festivals outside of India. The festival is centered around the burning and destruction of the demoness Holika, which was made possible through unwavering devotion to Lord Vishnu. However, the really fun part involves people throwing colored powder on each other and squirting each other with water guns.

This is associated with Lord Krishna, a reincarnation of Lord Vishnu, who liked to play pranks on the village girls by drenching them in water and colors. Bhang (a paste made from cannabis plants) is also traditionally consumed during the celebrations. Holi is a very carefree festival that's great fun to participate in if you don't mind getting wet and dirty.

Ganesh Festival

Ganesh idol during Mumbai Ganesh festival. The spectacular 11-day Ganesh Chaturthi festival honors the birth of the beloved Hindu elephant-headed god, Lord Ganesha. The start of the festival sees huge, elaborately-crafted statues of Ganesh installed in homes and public podiums, which have been beautifully decorated. The statues are worshiped everyday throughout the festival. On the last day, they're paraded through the streets, accompanied by much singing and dancing, and then submerged in the ocean. The best place to experience it is in Mumbai.

Navaratri, Durga Puja and Dussehra Goddess Durga.

The nine nights of the Navaratri festival honor the mother goddess Durga in all her

incarnations. The tenth day, called Dussehra, celebrates the defeat of demon king Ravan by Lord Ram and monkey god Hanuman in northern India. It also coincides with Durga's victory over the evil buffalo demon Mahisha-sura. In eastern India, the festival is observed as Durga Puja. It's the biggest festival of the year in Kolkata. Huge statues of the Goddess Durga are made and immersed in the river there. In Delhi, nightly Ramlila plays are held around the Red Fort, recounting episodes from the life of Lord Ram.

Diwali : Traditional dance during Diwali in Rajasthan.

Diwali honors the victory of good over evil and brightness over darkness. It celebrates Lord Ram and his wife Sita returning to their kingdom of Ayodhya, following the defeat of Ravan and rescue of Sita on Dussehra. It's known as the "Festival of Lights" for all the fireworks, small clay lamps, and candles that are lit to guide their way. For Indian Hindu families, Diwali is the most anticipated festival of the year.

Onam in Kerala.

Onam is the biggest festival of the year in the South Indian state of Kerala. This lengthy harvest festival marks the homecoming of mythical King Mahabali, and it showcases the state's culture and heritage. People decorate the ground in front of their houses with flowers arranged in beautiful patterns to welcome the king. The festival is also celebrated with new clothes, feasts served on banana leaves, folk dance, games, and snake boat races.

Krishna Janmashtami (Govinda)

Human Pyramid trying to break dahi handi, Mumbai, Maharashtra, India Krishna Janmashtami, also known as Govinda, commemorates the birthday of Lord Krishna. An extremely fun part of the festival involves teams of guys climbing on each other to form a human pyramid to try and reach and break open clay pots filled with curd, which have been strung up high from buildings. This activity, called dahi handi, falls on the second day. It's best experienced in Mumbai.

Pushkar Camel Fair

Camel at the Pushkar Fair. An astonishing number of camels converge on the tiny desert town of Pushkar, in India's state of Rajasthan, for the Pushkar Camel Fair. The camels are dressed up, paraded, shaved, entered into beauty contests, raced, and of course traded. If you want to see the camel trading, make sure you arrive before the start of the festival because it gets underway and winds up early.

Temple Festivals in Kerala

Kerala has many temples that hold annual festivals in honor of the presiding local god or goddess. Each festival has a different set of legends and myths behind it, depending on the temple deity. However, most revolve around the presence of elephants to honor the deity. The large processions of elephants, resplendent in ornaments, are the main attraction at these festivals. The processions are accompanied by colorful floats, drummers and other musicians. Some processions feature towering effigies of horses and bulls.

The world without festivals will just become a jungle where we lead a monotonous life. Festivals in India are much larger than almost any occasion. We consider them the best part of the year and wait for them eagerly. People of all ages and economic conditions find their ways to enjoy with their families and worship the gods and goddesses. Festivals are the oldest rituals and traditions our countrymen follow to pay tribute to the almighty gods and goddesses. In fact, these celebrations are nothing but the symbols of peace and happiness. India is a diverse country with multiple religions and cultures conglomerated in a single form. This is why our festivals draw a unique picture for the rest of the world to follow as a brilliant example of harmony.

In India, we have three different types of festivals. The national festivals are those days when something remarkable happened that changed the course of history for our country. For instance, 26th January is celebrated as Republic Day. October 2 is Gandhi Jayanti, the birthday of Mahatma Gandhi, the father of the nation. These festivals are called gazette holidays declared years back. These days, every public and private office celebrates and declares holidays for the employees.

Independence Day is celebrated on August 15, 1947. On this day, we received independence from the colonial rule of the British Empire. We celebrate and pay tribute to the revolutionaries who led their lives to make us free from the shackles of British tyranny. Republic Day is celebrated gallantly in New Delhi, our capital. Our defence forces join hands to perform tricks and showcase their power to the public. These festivals are celebrated across

the country. The most prominent religious festivals that we celebrate are Dussehra, Diwali, Eid-Ul-Fitr, Christmas, Guru Nanak Jayanti, Holi, etc. Dussehra and Diwali are considered to be the prime religious festivals of India. The states celebrating these festivals get decorated like a new bride. New colourful dresses and tasty things to eat are the prime attractions for kids. During this time of the year, people of all ages and economic stature unite at a single place to worship the gods and goddesses.

Every Indian religious festival has a story behind it. These stories carry a message for all the common men. Most of the festivals convey the message of peace and the victory of good over evil. Every family prepares delectable preparations and invites guests, relatives and other family members. Families reunite, people enjoy for a few days and then get back with their monotonous lives. They again wait for another year eagerly for the religious festivals to arrive with the wish to see their loved ones again. Seasonal festivals generally focus on cultivation or other seasonal phenomena. For example, Onam in Kerala, Pongal in Tamil Nadu, Bihu in Assam, etc are the seasonal examples. India is an agricultural country and these festivals have immense importance in our history. These festivals generally depict the advent of new harvests. The farmers worship the Gods and Goddesses of agriculture and harvest wishing good yield for the next year. The amazing fact is that despite the cultural differences, the seasonal festivals related to harvests are celebrated at the same time of the year.

••

एन. सी. सी. विभाग

राष्ट्रीय छात्रसेना छात्र सैनिकांना प्रशिक्षण देताना अधिकारी

छात्रसैनिकांना शस्त्रांचे प्रात्याक्षिक देताना अधिकारी

छात्र सैनिकांना मार्गदर्शन करताना

उत्कृष्ट छात्र सैनिकांचा सन्मान

उत्कृष्ट छात्र सैनिकांचा सन्मान

राष्ट्रीय छात्रसेना विभागाच्या वतीने वृक्षारोपण

क्रीडा विभाग

राष्ट्रीय क्रीडा दिन-मेजर ध्यानचंद जयंती

शामदारबाबा डोंगरावर ट्रेक

ऑनलाईन पद्धतीने योग दिन साजरा

महाविद्यालयीन मुली कबड्डी प्रशिक्षण

जागतिक मानसिक आरोग्य दिनानिमित्त ऑनलाईन वेबिनारमध्ये मार्गदर्शन करताना डॉ. हमीद दाभोळकर

जागतिक आरोग्य दिनानिमित्त वैद्य योगेश काळे यांचा सन्मान

विविध उपक्रम

AISSMS कॉलेज ऑफ इंजिनिअरिंग व महाविद्यालयाच्या संयुक्त विद्यमाने 'व्हर्चुअल लॅक्स'
विषयावर आयोजित ऑनलाईन कार्यशाळा

इतिहास विभाग आयोजित ऑनलाईन वेबीनार

इतिहास विभाग आयोजित ऑनलाईन वेबीनारमध्ये
मार्गदर्शन करताना मा. डॉ. भुजंगराव बोबाडे

**“न्यायलंभी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद” - कर्मवीर
रयत शिक्षण संस्थेचे,
अण्णासाहेब आवटे कॉलेज,
मंचर, जि.पुणे**

इतिहास विभाग आयोजित, ऑनलाईन वेबीनार

विषय: स्थानिक इतिहास व वस्तुसंग्रहालयांची आवश्यकता

गुरुवार, दि. २६/११/२०२० रोजी सकाळी ११:३० वाजता

प्रमुख वक्ते : मा. प्रा. डॉ. भुजंगराव बोबाडे
(संचालक, पुणेभित्तिगार व वस्तुसंग्रहालय, दखन पुणेनवीय व सांस्कृतिक संशोधन संस्था, हैदराबाद)

अध्यक्ष : मा. प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे

व्याख्यानार्थी ऑनलाईन YouTube लिंक : YouTube चर जाऊन AAC MANCHAR Channel वर लाईव्ह द्याल.

Prof. Sanjaykumar Pokale

Bhujang Bobade

महिला तक्रार निवारण समिती व विद्यार्थीनी मंच आयोजित
‘ऑनलाईन सेफ्टी’ विषयावर मार्गदर्शन करताना
अॅड. वैशाली भागवत

विद्यार्थीनी मंच अंतर्गत ‘महिला सबलीकरण आणि व्यक्तिमत्त्व
विकास’ या विषयावर मार्गदर्शन करताना
डॉ. प्रतिभा जाधव

**INTERNATIONAL WOMEN'S DAY 2021
|| ONLINE SAFETY FOR WOMEN || PRIN...**

243 views

विविध उपक्रम

शिक्षकेत्तर सेवकांच्या कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना प्रबंधक मा. गायकवाड

'Carrier in paramedical Technology Webinar Organized by Department of Zoology.

‘उपवैद्यकीय तंत्रज्ञानात व्यावसायाच्या संधी’

COVID-19 LOCKDOWN ACTIVITY - ONLINE COMPETITIONS

1. Poster Competition
Poster should be made on below mentioned topic.
It can be hand made (A4 size) or made on powerpoint.

2. Essay Writing Competition
Essay should be written on below mentioned topic NOT exceeding 1500 words.

3. Poetry Writing Competition
Poem should be written on below mentioned topic.
Poem must have title and poem should NOT exceed 40 lines in length.

General Instructions:

- Topic: COVID-19 and its impact
- Eligibility: Students of UG/PG and Teachers of any stream
- Deadline for registration and submission is 3rd May 2020.
- For Essay and Poetry writing competitions font should be Times New Roman and size should be 12.
- Files should be sent in PDF format ONLY.
- Work should be original and should be devoid of plagiarism.

PDF files should be sent via e-mail to aaczooology@gmail.com

For further queries, feel free to contact
Ms. Hemangi G. (Assistant Professor, Dept. of Zoology)
Contact - 7021451719

Link for online registration - <https://forms.gle/8CL7b5x9fengZL4U9>

कर्मवीर जयंती निमित्त वक्तृत्व स्पर्धेतील विजेते स्पर्धक

स्थानिक व्यवस्थापन समितीची रसायनशास्त्र विभागास भेट

संविधान दिनाचे महत्त्व सांगताना प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे

स्थानिक व्यवस्थापन समितीची भेट

संविधान दिनानिमित्त मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे
मा. उल्हासदादा पवार

स्थानिक व्यवस्थापन समितीची बैठक

संविधान दिनानिमित्त मनोगत व्यक्त करताना कामगार नेते अॅड.
बाळासाहेब बाणखेले

कर्मवीर जयंती

विविध उपक्रम

कर्मवीर जयंतीनिमित्त अभिवादन करताना स्थानिक व्यवस्थापन समितीचे सदस्य व प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे

स्थानिक व्यवस्थापन समिती सदस्य मा. बाळासाहेब बेंडे
मनोगत व्यक्त करताना

मा. शरदरावजी पवार साहेब यांच्या ८० व्या वाढदिवसानिमित्त आयोजित ऑनलाईन राज्यस्तरीय वक्तृव्य स्पर्धेच्या उद्घाटन समारंभाचे प्रास्ताविक करताना मा. अॅड. राम कांडगे

उद्घाटन समारंभाचे उद्घाटक मा. अॅड. भगीरथ शिंदे
मार्गदर्शन करताना

पश्चिम विभाग, समन्वय समितीचे सदस्य मा. राजाराम बाणखेले
मनोगत व्यक्त करताना.

उद्घाटन समारंभाचे अध्यक्ष मा. चेतनदादा तुपे
मनोगत व्यक्त करताना.

मेरे माता पिता ने वो सब किया जो हर भारतीय माता पिता अपने बच्चों के लिए करते हैं उन्होंने अपने जीवन में मेरे लिए बहुत कुछ त्याग किया है और अपनी आय का ज्यादा से ज्यादा हिस्सा अपने बच्चों की शिक्षा और भविष्य सुनिश्चित करने के लिए खर्च किया है जिससे उनके बच्चे शिक्षित हो सकें.

- सुंदर पिचाई

अहवाल विभाग

अनुक्रमणिका

- ०१ | कला, सांस्कृतिक, वादविवाद मंडळ | ९५
- ०२ | विद्यार्थी विकास मंडळ | ९६
- ०३ | रोजगार कक्ष समिती | ९६
- ०४ | वाणिज्य मंडळ | ९७
- ०५ | मानसशास्त्रीय चाचण्या आणि समुपदेशन समिती | ९७
- ०६ | कॅम्पस सुपरव्हिजन | ९६
- ०७ | तक्रार निवारण समिती | ९८
- ०८ | स्पर्धा परीक्षा व करियर गाईडन्स केंद्र समिती | ९८
- ०९ | राष्ट्रीय सेवा योजना | ९८
- १० | Science Association Report | ९९
- ११ | Feedback Committee | १००
- १२ | Academic Calendar Committee | १००
- १३ | U. G. C. Planning and Development Committee | १००
- १४ | Mentor-Mentee Committee | १०१
- १५ | Examination Committee | १०१
- १६ | Time Table Committee | १०२
- १७ | Agro Forestry committee | १०२
- १९ | Canteen Committee | १०२
- २० | Teaching, Learning and Evaluation Committee | १०२
- २१ | Construction and Estate Committee | १०३
- २२ | IPR Committee | १०३
- २३ | Girls Student Forum Committee | १०३
- २४ | Botanical Garden And Campus Beautification Committee | १०४
- २५ | Entrepreneurship Development Centre | १०४
- २६ | Research Committee | १०५
- २७ | Planning Forum | १०६
- २८ | C-III Committee | १०६
- २९ | Virtual Laboratory Report | १०६

विभाग अहवाल

- ०१ | मराठी विभाग अहवाल | १०७
- ०२ | मानसशास्त्र विभाग | १०७
- ०३ | Department of English | १०८
- ०४ | Department of Geography | १०९
- ०५ | Department of History | १०९
- ०६ | Department of Economics | १०९
- ०७ | Department of Political Science | ११०
- ०८ | Department of Chemistry | १११
- ०९ | Department of Botany | ११३
- १० | Department of Electronic Science | ११४
- ११ | Department of Physics | ११४
- १२ | Department of Mathematics | ११५
- १३ | Department of Zoology | ११५
- १४ | Department of Biotechnology | ११६
- १५ | वाणिज्य विभाग अहवाल | ११६
- १६ | Department BBA (CA) | ११८
- १७ | Department of Library | ११८
- १८ | राष्ट्रीय छात्र सेना विभाग | ११९
- १९ | जिमखाना कमिटी अहवाल | १२०

मार्च/एप्रिल २०२० मध्ये झालेल्या परीक्षेत गुणानक्रमे
प्रथम आलेल्या विद्यार्थ्यांची यादी | १२१

रयत सेवक | १२२

अहवाल विभाग

१. कला, सांस्कृतिक, वादविवाद मंडळ

महाविद्यालयाचे युवास्पंदन जेथे अतिशय उत्साहाने सहभागी होते ते म्हणजे कला, सांस्कृतिक व वादविवाद मंडळ होय. यावर्षीही महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी वक्त्यांनी विविध स्पर्धांमध्ये सहभाग घेतला. कर्मवीर जयंती निमित्ताने विविध लेखन, आविष्कार स्पर्धा आयोजित केल्या होत्या, एकपानी निबंध स्पर्धा, चित्र स्पर्धा, व्हिडीओ क्लिप स्पर्धा आदी स्पर्धांचे आयोजन केले. विजेत्यांना रोख बक्षिसे तसेच ट्रॉफी व प्रमाणपत्र प्रदान करण्यात आले.

कला व सांस्कृतिक तसेच वाङ्मय मंडळ उद्घाटन दि. ३ ऑक्टोबर, २०२० रोजी विनोदी कवी व निवेदक बंडा जोशी यांच्या 'खळखळाट' या कार्यक्रमाने झाले. दि. १२ ऑक्टोबर, २०२० रोजी रयत शिक्षण संस्थेच्या १०१ व्या वर्धापन दिनानिमित्त ज्येष्ठ लेखक उत्तम कांबळे यांचे 'रयत शिक्षण संस्थेचे शैक्षणिक व सामाजिक क्षेत्रातील योगदान' या विषयावर ऑनलाईन व्याख्यान संपन्न झाले. अध्यक्षस्थानी डॉ. अनिल पाटील चेअरमन, रयत शिक्षण संस्था, सातारा हे होते.

दि. २५ नोव्हेंबर, २०२०, बुधवार रोजी सकाळी ११:३० वाजता महाराष्ट्राचे भाग्यविधाते मा. यशवंतराव चव्हाण यांचा ३६ वा स्मृतिदिन व ७१ व्या भारतीय संविधान दिनानिमित्त 'भारतीय राज्यघटना आणि यशवंतराव चव्हाण यांच्या विचारांची प्रस्तुतता' या विषयावर माजी आमदार व विचारवंत मा. उल्हासदादा पवार यांचे प्रत्यक्ष व्याख्यान नुतनीकरण झालेल्या कर्मवीर सभागृहात संपन्न झाले. कामगार नेते बाळासाहेब बाणखेले हे तसेच इतर मान्यवर उपस्थित होते.

लोकनेते शरदरावजी पवार यांच्या ८० व्या वाढदिवसानिमित्ताने संपूर्ण राज्यव्यापी वक्तृत्व स्पर्धा आयोजित करण्यात आली होती. तत्कालीन कामगार व न्यायमंत्री व गृहमंत्री मा. दिलीपरावजी वळसे पाटील यांच्या हस्ते भव्य करंडक स्पर्धकांना प्रदान करण्यात आला. स्पर्धेचे समन्वयक म्हणून प्रा. एस. पी. पवार आणि प्रा. कैलास एरंडे यांनी काम पाहिले. वरील संपूर्ण उपक्रमांना मा. प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे यांचे मार्गदर्शन लाभले.

दि. २७ फेब्रुवारी, २०२१ रोजी सांस्कृतिक मंडळ तसेच मराठी विभाग व विज्ञान मंडळ यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'मराठी भाषा गौरव दिन व विज्ञान दिन' समारंभ कार्यक्रम संपन्न झाला. मा. डॉ. दिनेश अमळनेरकर माजी महासंचालक सीमेट, पुणे व मा. प्रि. डॉ. मनोहर चासकर, अधिष्ठाता, विज्ञान व तंत्रज्ञान विद्याशाखा, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे हे प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते.

तसेच वर्षभरात महनीय व्यक्तींच्या जयंती व स्मृतीदिनी प्रतिमा ठेवून तसेच आवश्यक शासकीय सूचनांचे पालन करून आयोजन केले गेले.

प्रा. एस. पी. पवार

●●

२. विद्यार्थी विकास मंडळ

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये विद्यार्थी विकास मंडळ अंतर्गत वर्षभरातील कामकाज पूर्तता खालीलप्रमाणे:

- सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या परिपत्रकानुसार शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मध्ये घेतलेल्या देय अनुदानाचे विद्यापीठाला ऑनलाईन अहवाल सादर व पूर्तता -

कमवा व शिका योजना २,७०,०००/-

निर्भय कन्या अभियान कार्यशाळा १५,०००/

IPR Workshop - ४,०००/

- दि. १२/९/२०२० रोजी 'कोव्हीड- १९ चा वाढता प्रादुर्भाव: घ्यावयाची काळजी' या विषयावर वेबिनार संपन्न झाला. यामध्ये ११० विद्यार्थ्यांचा सहभाग
- दि. २१/९/२०२० (२५) व ४/१/२०२१ (३०) रोजी रक्तदान शिबीर संपन्न झाले.
- दि. २/११/२०२० रोजी 'दक्षता जनजागृती सप्ताह' ऑनलाईन आयोजित - १८ विद्यार्थ्यांचा सहभाग
- दि. ११/११/२०२० रोजी 'राष्ट्रीय शिक्षण दिवस' साजरा
- दि. १८/१२/२०२० रोजी 'अल्पसंख्यांक हक्क दिन' ऑनलाईन साजरा
- दि. २७/२/२०२१ मराठी भाषा गौरव दिन अहवाल

विद्यापीठाला ऑनलाईन सादर.

८. Anti Ragging अहवाल विद्यापीठाला ऑनलाईन सादर

९. शिवस्वराज्य दिन अहवाल सादर

१०. विद्यापीठाला सादर केलेले प्रस्ताव

कर्मवीर भाऊराव पाटील कमवा व शिका योजना

निर्भय कन्या अभियान कार्यशाळा

व्यक्तिमत्व विकास कार्यशाळा

आजादी का अमृत महोत्सव

प्रा. तानसेन रणदिवे

●●

३. रोजगार कक्ष समिती

रोजगार कक्ष समितीमार्फत महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना रोजगार प्राप्त व्हावा या अनुषंगाने मार्गदर्शन केले जाते. या अनुषंगाने सन २०२०-२०२१ मध्ये रोजगार कक्ष समितीमार्फत विविध ऑनलाईन कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

दिनांक ०८/०९/२०२० NIIT मुंबई व अण्णासाहेब आवटे कॉलेज, मंचर, पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'बँकिंग आणि वित्तीय संस्थामधील व्यवसाय संधी' या विषयावर एकदिवसीय वेबिनारचे आयोजन करण्यात आले होते. त्याचबरोबर २०/०३/२०२१ रोजी UPSC सिव्हिल सर्व्हिस परीक्षा २०२१ च्या पूर्व तयारीसाठी विद्यार्थ्यांना Common Entrance Test (CET) देण्यासाठी मार्गदर्शन करण्यात आले होते.

दिनांक १७/०५/२०२१ ते २७/०५/२०२१ रोजी महिंद्रा प्राईड क्लासरूम (नांदी फाउंडेशन) यांच्यामार्फत महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांसाठी नऊ दिवसीय ऑनलाईन प्रशिक्षणाचे आयोजन करण्यात आले होते. रोजगार कक्ष समितीचे वर्षभरातील उपक्रम राबविण्यासाठी महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. कानडे के. जी. यांचे बहुमोल असे मार्गदर्शन लाभले तसेच रोजगार कक्ष समितीमधील सर्व सदस्य व महाविद्यालयीन सेवकांचे सहकार्य लाभले.

प्रा. व्ही.बी.अडसरे

●●

४. वाणिज्य मंडळ

वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास व्हावा यासाठी त्यांना व्यावसायिक जगात घडणाऱ्या ठळक घटनांबाबत माहिती देणे व त्यांची सामाजिक अभिरुची जागृत करणे या उद्देशाने महाविद्यालयात वाणिज्य मंडळ कार्य करते.

वाणिज्य मंडळांतर्गत शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये खालील उपक्रम राबवण्यात आले.

१. वाणिज्य मंडळाचे उद्घाटन मा. डॉ. विनायक गंडाल वाणिज्य विभाग, कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, खोपोली यांच्या हस्ते शनिवार दि. १३ फेब्रुवारी, २०१९ रोजी पार पडले. या उद्घाटन प्रसंगी T.Y.B.Com या वर्गातील १२८ विद्यार्थी उपस्थित होते. या प्रसंगी त्यांना 'Income Tax' या विषयावर मार्गदर्शन केले.
२. दि. ३ मार्च, २०२१ रोजी वाणिज्य शाखेच्या T.Y.B.Com या वर्गाच्या विद्यार्थ्यांना 'Career Opportunities in Banking' या विषयावर मा. एन. पी. मंचाल (Bank Chief Manager, Bank of Maharashtra, Manchar) यांचे मार्गदर्शनपर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. सदर व्याख्यानास १११ विद्यार्थी उपस्थित होते.
३. वाणिज्य विभागाच्या वतीने F.Y.B.Com, S.Y.B.Com, T.Y.B.Com या वर्गात शिकत असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या पालकांचा ऑनलाईन पालक-मेळावा पहिल्या सत्रामध्ये वर्गानुसार मा. प्राचार्य साहेबांच्या अध्यक्षतेखाली पूर्ण करण्यात आला.
४. वाणिज्य विभागातील F.Y.B.Com, S.Y.B.Com, T.Y.B.Com आणि M.Com या वर्गातील विद्यार्थ्यांची google form Umao online सराव परीक्षा घेण्यात आल्या.
५. वाणिज्य विभागातील सर्व विद्यार्थ्यांचे ऑनलाईन पद्धतीने परीक्षा फॉर्म आणि परीक्षा फी कशा पद्धतीने भरावेत याविषयी वाणिज्य विभागातील सर्व सहकारी प्राध्यापकांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

विविध उपक्रम राबविताना मा. प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे यांचे बहुमोल सहकार्य मिळाले तसेच वाणिज्य विभागप्रमुख आणि वाणिज्य मंडळाचे सदस्य या सर्वांचे सहकार्य मिळाले.

डॉ. एस. एस. उघडे

●●

५. मानसशास्त्रीय चाचण्या आणि समुपदेशन समिती

अण्णासाहेब आवटे महाविद्यालयात मानसशास्त्रीय चाचण्या आणि समुपदेशन समितीद्वारे विद्यार्थ्यांमध्ये मानसशास्त्रीय घटकाविषयी जाणिव जागृती व्हावी या अनुषंगाने मानसशास्त्रीय चाचण्याविषयी माहिती देण्यात आली. तसेच मानसशास्त्रीय चाचण्या आणि समुपदेशन समिती अंतर्गत महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना येणाऱ्या वैयक्तिक, सामाजिक, शैक्षणिक, कौटुंबिक, शारीरिक व मानसिक समस्याविषयी समुपदेशन केले जाते.

कोविड-१९ विषाणूच्या प्रादुर्भावामुळे अनेक विद्यार्थी चिंता, ताण-तणाव, भीती, नैराश्य यासारख्या मानसिक समस्यांने ग्रस्त असलेले दिसून आले या अनुषंगाने मानसशास्त्र विभागामार्फत एक दिवसीय वेबिनारचे आयोजन करण्यात आले होते. या वेबिनारसाठी मानसोपचार तज्ज्ञ मा. डॉ. हमीद दाभोळकर यांनी 'मनाचे आरोग्य कसे जपावे?' या विषयावर मार्गदर्शन केले.

मानसशास्त्रीय चाचण्या आणि समुपदेशन समितीचे वर्षभरातील उपक्रम राबविण्यासाठी महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. कानडे के. जी. यांचे बहुमोल असे मार्गदर्शन लाभले. तसेच मानसशास्त्रीय चाचण्या आणि समुपदेशन समितीमधील सदस्य यांचे सहकार्य लाभले.

प्रा. व्ही. बी. अडसरे

●●

६. कॅम्पस सुपरव्हिजन

कॅम्पस सुपरव्हिजन समितीच्या माध्यमातून महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांमध्ये शिस्त निर्माण व्हावी. या अनुषंगाने ही समिती कार्यरत असते. परंतु सन २०२०-२०२१ मध्ये कोविड-१९ विषाणू संसर्गामुळे विद्यार्थी

महाविद्यालयात उपस्थित नसल्याने या समितीचे प्रत्यक्ष कार्य झालेले नाही.

प्रा. व्ही. बी. अडसरे

●●

७. तक्रार निवारण समिती

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२०२१ मध्ये तक्रार निवारण समितीकडे महाविद्यालयातील कोणतीही तक्रार आली नाही. एकंदरीत महाविद्यालयातील शैक्षणिक वातावरण चांगले असल्याकारणामुळे विद्यार्थ्यांना कोणतीही अडचण येत नाही.

महाविद्यालयातील प्राध्यापकांकडून शिस्तीचे पालन करण्यासंदर्भात दररोज व्हरांडा सुपरव्हिजन करून बेशिस्त विद्यार्थ्यांना योग्य ती समज दिली जाते. तसेच विद्यार्थ्यांना येणाऱ्या अडचणी संदर्भात वेळोवेळी योग्य ते मार्गदर्शन केले जाते.

डॉ. एस. पी. पानसरे

●●

८. स्पर्धा परीक्षा व करियर गाईडन्स केंद्र समिती

स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्रामार्फत राज्यसेवा परीक्षा, बँकिंग परीक्षा आणि व पोलीस भरतीपूर्व प्रशिक्षण या स्पर्धात्मक परीक्षेसंदर्भात मार्गदर्शन केले जाते. स्पर्धा परीक्षेसाठी नियमित तासिका घेतल्या जातात. मैदानी सरावासाठी प्रशिक्षित क्रीडा प्रशिक्षक मार्गदर्शन करतात. तसेच विद्यार्थ्यांमध्ये स्पर्धा परीक्षेविषयी प्रेरणा निर्माण व्हावी, या अनुषंगाने विविध व्याख्यानांचे आयोजन करण्यात आले होते.

सन २०२०-२०२१ मध्ये स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्रामार्फत दिनांक ०३/०३/२०२१ मा. मंचाल एन. पी. (व्यवस्थापक- बँक ऑफ महाराष्ट्र, मंचर) यांचे 'बँकिंग क्षेत्रातील व्यवसाय संधी' या विषयावर ऑनलाईन व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते. तसेच २०.०३.२०२१ रोजी UPSC सिव्हिल सर्व्हिस परीक्षा २०२१ च्या पूर्व तयारीसाठी ९ विद्यार्थ्यांनी Common Entrance Test

(CET) दिली होती. तसेच दिनांक २५/०६/२०२१ ते ०८/०७/२०२१ एस. एम. जोशी कॉलेज, हडपसर, पुणे मार्फत विद्यार्थिनींसाठी १० दिवसीय ऑनलाईन स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन शिबीर आयोजित केले होते. त्यासाठी स्पर्धा परीक्षा केंद्रातील महाविद्यालयातील विद्यार्थिनींना सहभागी होण्यासाठी मार्गदर्शन करण्यात आले.

स्पर्धा परीक्षा करियर गाईडन्स समितीचे वर्षभरातील उपक्रम राबविण्यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. कानडे के. जी. यांचे बहुमोल असे मार्गदर्शन लाभले. तसेच स्पर्धा व करियर गाईडन्स केंद्र समितीमधील सर्व सदस्य व महाविद्यालयीन सेवकांचे सहकार्य लाभले.

प्रा. व्ही. बी. अडसरे

●●

९. राष्ट्रीय सेवा योजना

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये कोविड-१९ चा वाढता प्रादुर्भाव असल्यामुळे रक्ताचा मोठा तुटवडा जाणवू लागला. त्या अनुषंगाने महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजना व विद्यार्थी संघ यांच्या संयुक्त विद्यमाने डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील जयंती सप्ताहानिमित्त दि. २१/९/२०२० रोजी रक्तदान शिबिराच्या उद्घाटन प्रसंगी 'पराग उद्योग समुहा'चे प्रमुख पाहुणे म्हणून मा. देवेंद्रभाई शहा हे उपस्थित होते. देशात कोविड-१९ च्या वाढत्या प्रादुर्भावामुळे रक्ताचा तुटवडा जाणवू लागला. त्यामुळे विद्यार्थ्यांनी जास्तीत जास्त संख्येने रक्तदान करावे असे आवाहन केले. तसेच या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे यांनी रक्त संकलन करण्याकामी महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची भूमिका किती महत्वाची आहे. यासंदर्भात मार्गदर्शन केले. सदर शिबिरामध्ये एकूण २५ विद्यार्थ्यांनी रक्तदान व प्लाज्मा दान केले. तसेच रक्तदात्यांना वाफ घेण्याच्या किटचे वाटप करण्यात आले. प्रास्ताविक राष्ट्रीय सेवा योजना कार्यक्रम अधिकारी प्रा. संजयकुमार पोकळे, तर प्रा. डॉ. सुनील पानसरे यांनी आभार मानले.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये कोविड-१९ चा वाढता प्रादुर्भाव असल्यामुळे रक्ताचा मोठा तुटवडा जाणवू

लागला त्या अनुषंगाने महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजना व विद्यार्थी विकास मंडळ यांच्या संयुक्त विद्यमाने लोकनेते शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांचा वाढदिवस आणि सावित्रीबाई फुले जयंतीचे औचित्य साधून दि. ४/१/२०२१ रोजी महाविद्यालयात रक्तदान शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते. या रक्तदान शिबिराच्या उद्घाटन प्रसंगी महात्मा गांधी विद्यालयाचे प्राचार्य मा. उत्तम आवारी हे प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते. सदर शिबिरामध्ये एकूण ३० विद्यार्थ्यांनी रक्तदान केले. यावेळी पुणे येथील जहांगीर हॉस्पिटलची रक्तपेढी यांनी रक्तसंकलनाचे काम केले.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये कोविड-१९ चा प्रादुर्भाव बघता विद्यार्थ्यांमध्ये जाणीव जागृती होण्याच्या उद्देशाने राष्ट्रीय सेवा योजना व विद्यार्थी विकास मंडळ यांच्या संयुक्त विद्यमाने दि. १२ नोव्हेंबर, २०२० रोजी 'कोविड-१९ चा वाढता प्रादुर्भाव व घ्यावयाची काळजी' या विषयावर ऑनलाईन वेबिनार आयोजित करण्यात आले. या वेबिनारचे प्रमुख वक्ते म्हणून दै. सकाळ वृत्तपत्राचे ज्येष्ठ पत्रकार मा. डी. के. वळसे पाटील होते. यांनी कोविड-१९ चा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी कोणकोणती काळजी घ्यावी, यामध्ये आहार, व्यायाम, योगासने याचे सखोल मार्गदर्शन केले. त्याचबरोबर कोविड-१९ चा प्रादुर्भाव झाल्यास दुसऱ्याला प्रसार होऊ नये म्हणून नियमित मास्क वापरणे, सॅनिटायझरचा वापर करणे, हात स्वच्छ धुणे, Social Distance राखणे, याचे महत्त्व पटवून दिले.

या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे होते. त्यांनी वरील नियमांचे पालन केल्यास आपण व आपले कुटुंब सुरक्षित राहील यावर विश्वास व्यक्त केला. प्रास्ताविक विद्यार्थी विकास अधिकारी प्रा. तानसेन रणदिवे, सूत्रसंचालन प्रा. संजयकुमार पोकळे तर प्रा. डॉ. नामदेव आडमुठे यांनी आभार मानले. कार्यक्रमाचे नियोजन प्रा. सपना उगले यांनी पाहिले. सदर ऑनलाईन वेबिनारमध्ये ५२ प्राध्यापक तर ११० विद्यार्थी सहभागी झाले. या सर्व कमिटीच्या कामकाजासाठी महाविद्यालयाचे आदरणीय प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे यांनी अनमोल मार्गदर्शन केले. तसेच महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य, कार्यालयीन अधीक्षक व

सर्व कमिटी सदस्यांचे सहकार्य लाभले.

प्रा. संजयकुमार पोकळे

●●

१०. Science Association Report

Under the guidance of Prin. Dr. K.G. Kanade, Science Association Committee has implemented the following activities during the year 2020-21.

1. The inauguration of Science Association in first term was held at 24th Oct 2020 at 11.00am by the auspicious hand of Dr. Harsharaj Sayaji Jadhav, Associate Professor, Dept. of Energy and Technology, Myongji University, Republic of Korea. He had guided systematically the students on "Abroad Opportunities for Research Career". Principal Dr. K.G. Kanade was President for this program. In his speech he shared his research experience at South Korea to bring the interest among the students about the research. This program was conducted on online platform through Zoom meet. Total 147 students had taken benefit from this program. Prof. Mahakal S.C. introduced the guest. As a chairman Prof. Yewale J.E. introduced the program in the context of Covid-19 pandemic situation. Prof. Mhaske V.P. proposed vote of thanks.
2. In the second term we have celebrated the Science day in the college under the science association committee through Zoom meet on 27th Feb 2021. Dr. Dinesh Amalnerkar, Scientist and Former Director General, C-MET, Pune was the Chief Guest and Principal Dr. K.G. Kanade was president for this program. Dr. Dinesh Amalnerkar Sir guided in detail about the biography of Sir C.V. Raman and motivated the students through various examples. Principal Dr. K.G. Kanade introduced the guest and illustrated pivotal role of science in day to day life. Students gave the overwhelming response

in this program and asked the difficulties in the lab session Total 235 students were present via online mode. Vice-Principal Dr. Nikumbh A.B. proposed vote of thanks.

All committee members were actively participated and co-operated to conduct these activities.

Prof. J. E. Yewale

११. Feedback Committee

Feedback committee of the college was framed for the academic year 2020-2021 with following objectives.

- To enhance and sustain the academic quality of the college.
- To identify our strengths and weakness.
- To take corrective majors for better performance.
- To lead ourselves towards excellence.

Committee Members

1. Prin. Dr. K. G. Kanade : Advisor
2. Dr. S. B. Misal : Chairman
3. Prof. Ms. S.D. Khatal : Chairman
4. Prof. R. P. Muthe : Member
5. Dr. P.B. Kadam : Member
6. Prof. A. M. Dange : Member
7. Prof. M.D. Rokade. : Member
8. All Heads of Departments as a Member

In the academic year 2020-2021, due to the pandemic situation of Covid 19, all the teaching was carried out by online method. The work of feedback committee was distributed among the committee members to collect the feedback on student's satisfactory survey, Parent feedback and feedback of students on online teaching. The Google form for the online teaching feedback was prepared with the help of committee members and it was made available on the WhatsApp group of different faculty students as well as college website. The class teachers and subject teachers were informed about the feedback form through notification and requested them to see

that students will fill the concerned forms within time. The analysis report of the feedback was made by the committee members and the same is submitted to IQAC for further necessary action.

In academic year 2021-2022 the committee decided to provide the faculty wise online teaching feedback forms on the college website.

Dr. S. B. Misal

१२. Academic Calendar Committee

1. Following persons are the members of the committee :
 - a. Prof. R. S. Naik.
 - b. Prof. B. K. Sangale.
 - c. Prof. S. B. Misal.
 - d. Prof. D. D. Ingawale.
2. For preparation of academic calendar departmental planning was collected from every department of the college.
3. Using departmental plans final academic calendar was prepared. The calendar was revised according to the suggestions from Hon. Pri. Dr. K. G. Kanade and IQAC Chairman Prof. Ganesh Wagh.
4. The academic calendar consisted of various activities such as webinars, guest lectures, Online competitions, etc.
5. The copies of the calendar handed over to IQAC chairman and respective departments.
6. The copy of academic calendar and respective files with documents were handed over to the chairman of same committee for the academic year 2021-22, Dr. R. S. Nimbalkar.

Prof. R. S. Naik

१३. U.G.C Planning and Development Committee

Under the guidance of Prin. Dr. Kanade, UGC Planning and Development Committee monitored following schemes in the academic

year 2020-21

1. As per UGC (WRO) Letter, the utilization of IQAC grant was submitted NOC Letter was received.
2. The utilization of UGC (COC) has been prepared and ready to send.

All committee members actively participated and cooperated to conduct these activities.

Prof. S. V. Jade

१४. Mentor-Mentee Committee

The committee worked under the valuable guidance of the principal. Three meetings of mentor-Mentee committee were conducted during the academic year 2020-2021. This year due to pandemic situation mentor mentee forms were not distributed to all college students. The Sr. College about 2100 numbers students were distributed to the concerned faculty. The average distribution of Mentor-Mentee ratio for arts, Science, and Commerce students are approximately 17 to 20 students, 30 to 35 students respectively. The appropriate information instruction are given with the aims, objectives and work plan of the committee in year 2020-2021. All mentor teachers review was taken with reference to the students personnel information which includes online attendance, internal marks and regularity. This year mentor teacher has been taken students feedback and necessary action by online mode. All faculty and mentor teachers worked very satisfactory and as per the guideline provided them as per the Student's requirements and suggestions mentor teacher made planning guide to help them. The Principal of the college took review of the first term mentor-mentee work and valuable suggestion were given on the problems faced by the mentors. The maximum care was taken to fulfil the requirement received from mentee students regarding their basic

learning needs. The Principal and the chairman of mentor mentee committee have been delivered valuable guidance to the all mentor teacher. The outcome of the scheme helps students to improve their skills, attitudes, and resources necessary to succeed both in the college environment as well as to pursue productive and satisfying lives, respect for diversity and a commitment to students. To provide positive role models to all first year students in the institute so that they make best use of their time in the next 4-5 years' in the institute in order to achieve their goals. It has been advised to each mentor teacher to prepare their mentor mentee report till 31st March 2021 and should be submitted to the chairman of committee.

Dr. A. A. Kale

१५. Examination Committee

In academic year 2020-21 all internal and University examinations were conducted as per schedule. All examinations are strictly conducted according to university norms. To avoid any malpractice internal vigilance squad formed for physical checking before starting internal and 2013 pattern for FY. Offline examination in each paper.

College conducted continuous evaluation system for students to give better performance in the examination. College conducted 01 online and 01 offline Midterm exams, 2 online Unit tests on college website. In first and second semester every department has given 2 assignments of each subject for all classes under the guidance of Examination committee. As per University circular, all faculty has conducted online practical exams.

Doing the responsibilities of examination work Hon. Prin. Dr. K.G. Kanade and all committee members he given me moral and technical support.

Prof. B. K. Sangale

१६. Time Table Committee

Under this committee the schedule of the first and second sessions of the Department of Arts, Commerce and Science was prepared and regular attendance was taken from each teacher.

The schedule work was Planned as follows:-

1. Arts Faculty - Supekar V. P.
2. Commerce Faculty - Dr. Ughade S. S.
3. Science Faculty - Dr. Admuth N. B.

Dr. V. P. Supekar

● ●

१७. Agro Forestry committee

- **June** : Land prepared for plantation of fruit and forest plants .Tenders to sale the fruits of Tamarindus indica (Chinchi). Custard apple (Sitaphat). Coconut and Phyllanthus emblica (Avala)
- **July** : Pruning of fruit and forest plants. Plantation of fruit and forest plants - Mango, Coconut and other plants. Given fertilizers and compost to crop
- **August** : Regular weeding and watering to orchards.
- **September** : Regular weeding and watering to crops and orchards Insects and pest management
- **October** : Cutting of unwanted plants or branches. Regular weeding and watering to orchards
- **November** : Regular weeding and watering to crops and orchards. Harvesting and sale of fruits.
- **December** : Management of orchards. Insects and pest management. Harvesting and sale of fruits.
- **January** : Removal of unwanted plants or branches. Regular weeding and watering to orchards. Harvesting and sale of fruits.
- **February** : Regular weeding and watering to crops and orchards.
- **March** : Regular weeding and watering to crops and orchards. Management of orchards.

- **April** : Regular weeding and watering to crops and orchards.

Dr. S. N. Bolbhat

● ●

१८. Student Health Centre Committee

अण्णासाहेब आवटे महाविद्यालयामध्ये विद्यार्थी आरोग्य केंद्र समिती कार्यरत आहे. परंतु सन २०२०-२०२१ मध्ये कोविड-१९ विषाणूच्या संसर्गामुळे महाविद्यालयात विद्यार्थी येऊ न शकल्याने विद्यार्थ्यांची आरोग्य तपासणी करण्यात आलेली नाही.

डॉ. एस. एस. उघडे

● ●

१९. Canteen Committee

अण्णासाहेब आवटे महाविद्यालयामध्ये कॅन्टीन कमिटी कार्यरत आहे. परंतु सन २०२०-२०२१ मध्ये कोविड-१९ विषाणूच्या संसर्गामुळे महाविद्यालयातील कॅन्टीन बंद ठेवण्यात आल्यामुळे वर्षभरात कोणत्याही प्रकारचे खाद्यपदार्थ विद्यार्थ्यांसाठी उपलब्ध करून दिले नाही अथवा कोणत्याही प्रकारची बैठक आयोजित करण्यात आली नाही. तसेच महाविद्यालय आणि कॅन्टीन यामध्ये कोणताही सामंजस्य करार झालेला नाही.

डॉ. एस. एस. उघडे

● ●

२०. Teaching, Learning and Evaluation Committee

Under the guidance of Dr. K. G. Kanade, Teaching, Learning and Evaluation Committee has organized the following activities in the academic year 2020-21

1. Due to COVID-19 situation, the online teaching methodology has been implemented effectively.
2. Monitored the teaching plan, teaching methodology, ICT usages and lesson notes through meetings with all HOD.

3. Implemented mentor-mentee scheme.
4. Each department of all the college has conducted add-on / short term courses.
5. Conducted unit test, mid-term test, oral, home assignments etc. methods for continuous evaluation of students.
6. Assessment of teaching, learning and evaluation process by feedback mechanism.

All committee members were actively participated and cooperated to conduct these activities.

Prof. S. V. Jade

२१. Construction and Estate Committee

It is my immense pleasure to submit the annual report of my committee during the academic year 2020-2021. During this year our committee has completed the very important work of counter survey of land owned by the college with the help of Bhumi Abhilekha office of Ambegaon Taheshil, which work was pending since last 30 to 40 years. Now the boundaries of our property were fixed and now we are working on the compound of same area.

During the same year our college authorities have taken some important decisions regarding academic and infrastructural development of college and which was satisfactorily completed.

1. Renovation of Karmveer Auditorium
2. Construction of Recording Studio which is unique in northern pune District and rural area affiliated to SPPU and that studio is most useful for Teaching Learning Process of staff and students during Covid-19 pandemic situations
3. For safety measures, construction of compound behind college canteen is completed.
4. Well-equipped computer Lab and class room for B.Voc Accounting and taxation is constructed.
5. For the Department of Chemistry, Chemical Store is constructed,

6. Renovation work of Guest house is completed.
7. The compound behind the main building is completed.

Prof. Vilas Fasale

२२. IPR Committee

This committee was framed to satisfy following basic aims and objectives.

1. To inspire the students for development of innovative ideas in different fields.
2. The innovative invention can be used to start any sort of project/ pilot entrepreneurship.
3. The innovative ideas can be patented.

The committee conducts three meetings with all the members. The committee also takes into consideration/ suggestion given by the Hon. Principal and IQAC chairman of the institution.

In the first meeting the tentative planning was scheduled and decides to conduct two sessions for UG and PG students.

The second meeting was held to organize a webinar and two resource persons guided the students and faculty on "Scope and Opportunities of Entrepreneurship, Innovation and IPR".

The second webinar was conducted by Mr. Prabhu and Dr. Salman Shaikh on 9th January 2021.

This webinar was found useful to the students. The students suggested for having the free sessions to collect the innovative ideas with respect to specific theme. Hon. Principal also suggested for conducting similar sessions in due course of time.

Dr. R.V. Hangarge

२३. Girls Student Forum Committee

1. The committee organized online webinar on "Women Empowerment and Personality Development" (3rd Nov. 2020) Dr. Pratibha Jadhav was speaker in this Programme and Ho.

Prin. Dr. Kanade K.G. was the Chairperson.

2. The committee celebrated Online Programme International Women's Day on 8 th March 2021. Adv. Vaishali Bhagwat, Pune guided on the topic of "Online Safety for Women" Hon. pri. Dr. Kanade K. G. was the Chairperson of this Programme.

Dr. V. P. Supekar

२४. Botanical Garden And Campus Beautification Committee

1. **June** : Pot filing. Regular watering to garden plants Polyhouse- management of gerbera Plants and harvesting of flowers.
2. **July** : Renovation of Botanical garden. Training of Duranta headg Plants. Potting and repotting of ornamental plants Training and pruning of Thuja plants Ornamentals plantation in pots Regular weeding and watering to garden plants. To give fertilizers and compost to plants. Polyhouse- management of gerbera plants and harvesting of flowers.
3. **August** : Renovation of Botanical garden. Plantation of medicinal plants. ornamentals in garden Ornamentals Plantation in College campus. Regular weeding. Polyhouse- management of gerbera plants and harvesting of flowers.
4. **September** : Grafting, Gootee, Budding Regular weeding and watering. Polyhouse- management of gerbera plants and harvesting of flowers.
5. **October** : Cutting of unwanted plants or branches Regular weeding and watering to garden plants.
6. **November** : Organic fertilizers dose to ornamental plants Regular watering to garden plants
7. **December** : Beautification of Botanical Garden Regular watering to garden plants
8. **January** : Cutting of unwanted plants or branches. Regular weeding and watering to

garden plants

9. **February** : Organic fertilizers dose to ornamental plants. Regular watering to garden plants. Beautification of Botanical Garden
10. **March** : Regular watering to garden plants
11. **April** : Regular watering to garden plants
12. **May** : Regular watering to garden plants

Dr. S. N. Bolbhat

२५. Entrepreneurship Development Centre

अण्णासाहेब आवटे महाविद्यालयांतर्गत पदवीच्या वर्षात शिक्षण घेत असलेल्या सर्व शाखेतील विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास व्हावा यासाठी त्यांना व्यावसायिक जगात घडणाऱ्या ठळक घटनांबाबत माहिती देणे व त्यांची सामाजिक अभिरुची जागृत करणे, कुटीर उद्योग, छोटे उद्योग, मोठे उद्योग कसे स्थापन केले जातात, त्या सर्व व्यवसायात कोणकोणत्या अडचणी येतात, त्यावर कशा पद्धतीने मात केली जाते, तसेच दिवसेंदिवस रोजगाराच्या संधी कमी कमी होत चालल्या आहेत अशा अडचणींना सामोरे जाऊन स्वतःच्या पायावर उभे राहून व्यवसाय कसा करता येईल या उद्देशाने महाविद्यालयात 'उद्योजकता विकास केंद्र' कार्य करते. उद्योजकता विकास केंद्रांतर्गत शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये खालील उपक्रम राबवण्यात आले.

1. 'Scope Opportunities of Entrepreneurship, Innovation IPR' या विषयावर दोन दिवसीय ऑनलाईन वेबिनार दिनांक १० व ११ सप्टेंबर, २०२० आयोजित करण्यात आले. १० सप्टेंबर, २०२० रोजी प्रमुख पाहुणे प्रा. जे. ए. वाघ (Associate Professor, Electronic Science, YCI Satara) यांनी 'Opportunities of Entrepreneurship, Innovation' या विषयावर महाविद्यालयातील ऑनलाईन उपस्थित सर्व विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. सप्टेंबर, २०२० रोजी Innovation & IPR या विषयावर सौ. पल्लवी कदम (Co-founder IP Adventure LLP) यांनी ऑनलाईन उपस्थित सर्व विद्यार्थ्यांना बहुमोल मार्गदर्शन केले.
2. "Innovation Incubation Entrepreneurship

Development" या विषयावर एक दिवसीय वेबिनार दिनांक ०९ जानेवारी, २०२१ रोजी आयोजित करण्यात आले. 'Innovation Incubation Strategy Management' या विषयावर मा. डॉ. सलमान शेख आणि 'Funding Opportunities, Start-up Management' या विषयावर मा. श्री. रजनीश प्रभू यांनी ऑनलाईन, ऑफलाईन उपस्थित सर्व विद्यार्थ्यांना बहुमोल मार्गदर्शन केले.

विविध उपक्रम राबविताना मा. प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे यांचे बहुमोल सहकार्य मिळाले. तसेच उप प्राचार्य प्रा. डॉ. ए. बी. निकुंभ आणि सर्व सदस्य या सर्वांचे सहकार्य मिळाले.

डॉ. एस. एस. उघडे

२६. Research Committee

This committee was framed to satisfy following basic aims and objectives.

1. To inspire and motivate the students and faculty towards research and development.
2. The innovative invention can be used to start any sort of project/ pilot entrepreneurship.
3. The innovative and socially beneficial ideas can be patented or published.

The committee conducted three meetings with all the members. The committee also takes into consideration/ suggestion given by the Hon. Principal and IQAC chairman of the institution.

In the first meeting the tentative planning was scheduled and decides to conduct at least two sessions for UG, PG students and faculty.

The second meeting was held to organize a webinar, and in this webinar two resource persons were guided on "Scope and Opportunities of Entrepreneurship, Innovation and IPR". Here the beneficiaries were UG, PG and faculty of Annasaheb Awate College, Manchar.

In the third meeting of research committee planned to organize a lecture for enhancing and improvement of practical skills of students and faculty. Dr. Hangarge R. V. delivered a lecture on "Scope of Research and its trends in Chemistry". This lecture was found useful to the students and faculty. The students as well as faculty suggested for having the free sessions to collect the innovative ideas with respect to specific theme. Hon. Principal also suggested for conducting similar sessions in due course of time.

ASPIRE, SPPU Pune: 8 research proposals were submitted to Savitribai Phule Pune University, Pune. A college has initiated Seed Money Funding Projects and on this record seven faculty has taken part in the seed money project. Expecting outcome of this seed money funding projects are research papers and patents.

In the meeting held on 3rd February 2021, research committee decided to issue no objection certificate for carrying out research by using infrastructural and laboratory facilities of Annasaheb Awate College, Manchar to Dr. Kanade A. M. and Dr. Nitnaware K. M.

In the same meeting it was decided that to have updates on projects carrying out in the college by the graduate and post graduate students. Google form was prepared for having the updates on status of the project work and facility provided by the college. For the Protection of innovative ideas the Staff Academy Committee arranged lectures of Dr. Hangarge R. V. on "Patent Process". Here the beneficiaries were UG, PG and faculty of Annasaheb Awate College, Manchar. Since March 2020 to till the date 35 research papers are published in national and international reputed journals.

Dr. R. V. Hangarge

२७. Planning Forum

Sr.no	Months	Activites
1.	July	Date : 11 July 2020 Activity : Population Day Guest Lecture Title : "Covid-19 Pandemic and how to safegurad the health and rights of women and girls now." Resource Person/member : Asst. Prof. S. D. Ugale Beneficiaries : 28 Student
2.	December	Departmental Meeting regarding national conference held on 14.12.2020
3.	January	Planning For conference preparation.
4.	February	Departmental meeting regarding natinal conference titled on "self reliant India Realities opportunities and challenges" 11 & 12 Feb 2021 Natinal conference.
5.	March	Guest Lecture : Date : Friday 26.03.2021 Title : "New opportunities in share market and investment"" Speaker : Asst. Prof. Nilesh Phulwade Beneficiary : Students

Dr. S. R. Chavan

••

२८. C-III Committee

This committee was framed to satisfy the following basic aims and objectives.

1. Inspire students for development of innovative ideas in different fields.
2. The innovative invention can be used to start

any sort of project/ pilot entrepreneurship.

3. The innovative ideas can be patented.
4. The committee conducts three meetings with all the members. The committee also takes into consideration/ suggestion given by the Hon. Principal and IQAC chairman of the institution.

In the first meeting the tentative planning was scheduled and decides to conduct two sessions for UG and PG students.

The second meeting was held to organize a webinar and two resource persons guided the students and faculty on "Scope and Opportunities of Entrepreneurship, Innovation and IPR". The second webinar was conducted by Mr. Prabhu and Dr. Salman Shaikh on 9th January 2021

Both these webinars were found useful to students. students were also suggested to conduct free sessions to collect the innovative ideas with respect to specific theme. Hon. Principal was suggested to arrange similar such sessions in due course of time.

Dr. A. B. Nikumbh

••

२९. Virtual Laboratory Report

Annasaheb Awate College, Manchar has been granted as a Nodal Centre of Virtual Laboratory by IIT-Bombay. Virtual laboratory is meant for providing remote access to simulation-based experiments in various Science disciplines. Ms. Hemangi Gavit and Ms. Sangeeta Khatal was appointed as the Nodal Co-ordinator and Nodal Technical Co-ordinator respectively, by Hon. Principal Dr. K. G. Kanade. Departmental Co ordinators were also appointed. Under this Nodal Centre, one day "Workshop on Virtual Labs" was conducted on 3rd March, 2021 in association with AISSMS College of Engineering, Pune, for the teaching staff of the college. The main objective of the workshop was to provide a hands-on training on the experiments related to Biotechnology, Botany, Chemistry, Computer

Applications, Electronic Science, Mathematics, Physics and Zoology subjects. Dr. D. G. Bhalke, Prof. R. R. Itkarkar, Dr. V. S. Kalyani, Dr. S. A. Virkar and Prof. A. B. Thakare were among the resource persons. The workshop was co-ordinated by the Ms. Hemangi Gavit (Nodal Co-ordinator, AAC), Prof. R. R. Itkarkar (AISSMS, Pune) and Dr. D. G. Bhalke (Nodal Co-ordinator, AISSMS, Pune). Hon. Dr. K. G. Kanade (Principal, AAC, Manchar) chaired the session and Hon. Dr. D. S. Bormane (Principal, AISSMS, Pune) shared his views on the significance of virtual labs. Vote of thanks for the program was proposed by Ms. S. C. Mahakal and Dr. R. R. Itkarkar. Around 40 participants were benefited from the workshop. Apart from this workshop, practical sessions and evaluation for the students were also conducted by the Departmental Coordinators in the respective department. Virtual lab has provided a platform for students and teachers to avail the various tools for demonstration of practicals and remote learning.

Prof. Hemangi Gavit

विभाग अहवाल

१. मराठी विभाग अहवाल

भाषा ही समाजाची विचारधारा ठरविते या अनुषंगाने महाविद्यालयातील मराठी विभागाचे कामकाज चालू असते. मराठी विभागाने आपल्या गुणवत्तावाढीकडे लक्ष पुरविले असून त्यानुसार विद्यार्थी आणि सहकारी शिक्षकांचे उद्बोधन सुरू ठेवले आहे. सत्राच्या प्रारंभी संपूर्ण नियोजन करण्यात येऊन विद्यापीठ निकालाचे विश्लेषण करण्यात आले. मराठी विभागाला आवश्यक अशी प्रवेश संख्या यावर्षी पूर्ण करण्यात आली. अध्यापन तंत्रात बदल करीत गुगल क्लासरूमचा वापर सर्व पेपरसाठी यावर्षी सुरू करण्यात आला. तसेच प्रत्येक पेपरनुसार तंत्र पद्धतीचा अवलंब करून तसे शैक्षणिक साहित्य बनविण्यावर विभागात भर देण्यात आला. मराठी विभाग व वाड्मय मंडळ उद्घाटन

दि. ३ ऑक्टोबर, २०२० रोजी विनोदी कवी व निवेदक बंडा जोशी यांच्या 'खळखळाट' या कार्यक्रमाने झाले.

दि. २७ फेब्रुवारी २०२१ रोजी 'मराठी भाषा गौरव दिन' आयोजित करण्यात आला. त्या प्रसंगी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या मराठी विभागाचे प्रमुख डॉ. अविनाश सांगोलेकर आणि प्रा. डॉ. संजय नगरकर यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. त्यावेळी हस्तपत्रिका, स्वाक्षरी उपक्रम, पोस्टर प्रदर्शन, लोकगाणी, कविता यांचा संग्रह करण्यात आला. बैलगाडा शर्यत प्रतिकृती विद्यार्थ्यांनी सादर केली. तसेच विविध लोकवाद्ये आणि जुन्या परंपरेतील वस्तुंचे प्रदर्शन तयार करण्यात आले होते. विभागातील सर्व विद्यार्थ्यांनी त्यास उत्तम प्रतिसाद दिला. यावर्षी प्राध्यापक वर्गाने आपले निबंध ठिकठिकाणी वाचन केले, तसेच मान्यताप्राप्त नियतकालिकात शोधलेख प्रकाशित झाले.

विभाग प्रमुख संतोष पद्माकर पवार यांना दि. ३१ मार्च, २०२१ रोजी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाकडून 'नव्वदोत्तरी मराठी कविता संकल्पना: स्वरूप आणि वाटचाल' या विषयावर पीएच.डी. पदवी प्राप्त झाली. दि. ३०/०६/२०२१

डॉ. संतोष पवार

२. मानसशास्त्र विभाग

मानसशास्त्र या विषयाचे प्रथम, द्वितीय व तृतीय वर्षासाठी अध्यापन केले जाते. सन २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षात मानसशास्त्र विभागाद्वारे विविध उपक्रम राबविण्यात आले. १० ऑक्टोबर हा 'जागतिक मानसिक आरोग्य दिन' म्हणून सर्व जगभर साजरा केला जातो या अनुषंगाने मानसशास्त्र विभागामार्फत एक दिवसीय वेबिनारचे आयोजन करण्यात आले होते. या वेबिनारसाठी मानसोपचार तज्ज्ञ मा. डॉ. हमीद दाभोलकर यांनी 'मनाचे आरोग्य कसे जपावे?' या विषयावर व्याख्यान दिले. तसेच महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांचा व्यक्तिमत्त्व विकास घडून यावा यासाठी मानसशास्त्र विभागाद्वारे व्यक्तिमत्त्व विकास शॉर्ट टर्म कोर्स घेण्यात आला.

महाविद्यालयातील शिक्षणाबरोबरच विद्यार्थ्यांमध्ये विविध कौशल्ये प्राप्त व्हावी यासाठी मानसशास्त्र विभागाद्वारे ऑनलाईन पद्धतीने PPT चे सादरीकरण करण्यात आले. त्याचबरोबर प्रत्येक घटकाचे अध्यापन झाल्यानंतर गुगल फॉर्मच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांची घटक चाचणी घेण्यात आली. तसेच विद्यार्थ्यांना स्वाध्याय व प्रकल्प देण्यात आले.

मानसशास्त्र विभागाचे वर्षभरातील उपक्रम राबविण्यासाठी महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. कानडे के. जी यांचे बहुमोल असे मार्गदर्शन लाभले. तसेच महाविद्यालयातील सर्व सेवकांचे सहकार्य लाभले.

प्रा. व्ही. बी. अडसरे

३. Department Of English

The department of English takes pride in mentioning that for the academic year 2020-21 the department has organized following activities successfully.

1. The department of English organized online Welcome Function on 18th August, 2020 in order to have a brief introduction and welcome of the First year Optional English students which maintains a healthy and friendly environment among the departmental students at the very beginning of the academic year.
2. The department also arranged online Inaugural Function for the Short Term Course Certificate Course in Communication Skills for F.Y.B.A Students, Head of the department Prof Wagh G.C inaugurated the function in the presence of the Coordinator, the In-charge of the course, the faculty and the students of the department of English. The department faculty successfully conducted this course having strength of 42 students from F.Y.B.A. Some of the major aims and objectives of the course were :
 - I. To develop communicative competence of the students
 - II. To develop proficiency, fluency confidence,

stage daring and overall personality of the students

III. To make students more employable

IV. To acquaint the students with career and market oriented skills

3. In the COVID 19 outbreak though the students were not allowed to attend classes physically, the department successfully conducted lecture through digital platforms like Zoom App, Google Meet and Youtube links. The department successfully completed syllabus and conducted subject wise exam through college portal using ERP software.
4. The departmental faculty has also been actively engaged in research activities. As a result of this Prof. Ganesh Wagh, his paper on linguistic studies has been accepted for presentation at applied Research International Conferences on Education, Literature and Language on 24th and 25th feb, 2020 at st. Anne's College, The University of Oxford, U.K Apart from this his two research paper have been published in UGC-CARE listed journal.
5. Apart from these research activities prof. Wagh G.C also worked as a member of Syllabus Reframing/restructuring committee for SYBA Functional English appointed by the university authorities. In addition to this he is also working as a Coordinator for SYBA/ TYBA Functional English of SPPU, Pune.
6. Prof. S.M More worked as the coordinator for the PG courses. He also worked as the Coordinator of 10 Credits Syllabus implemented for PG course.
7. The department of English organized online Debate Competition for the departmental students of FY.B.A, S.Y.B.A And TY.B.A. All the department at students actively participated in this activity.

Under the able guidance of Hon. Principal Dr. K.G. Kanade the department has organized all these activities successfully.

Prof. G. C. Wagh

४. Department of Geography

In the academic year 2020-21, the department of Geography has conducted several programmes for the overall development of students of the college. On 11 th July 2020, the Department of Economics jointly celebrated online program of Population Day, On this day Dr. Seema Chavan, Head Department of Economics, explained the importance of Population Day. for the 23 rd January 2021, Dr. Sanjay Jagtap, Head Department of Geography, S.M Joshi College, Hadapsar, Pune was Chief Guest and Vice Principal Prof. B.K Sangle chaired the programme. In the same academic year, department has organized tree plantation on 5th June 2021, on the occasion of Environment Day. On this day Sarpanch, Doctors and other dignitaries of Manchar Village were present. As well as the geographical location of newly planted tree in the college campus was taken through GPS System. Along with this, other co-curricular activities such research paper, as well as offline and test and tutorials, internal exams, university exams were conducted time to time.

Prof. Sapna Ugale

५. Department of History

In the academic year of 2020-21 the department has conducted various activities given as below:

1) Curricular and CO-Curricular Activities

1. The department organized online Webinar on the topic "Local History and Importance of Museums" held on 11th Nov. 2020. Hon. Dr. Bhujangrav Bobde, Director, Archives and Museum, Hyderabad was the speaker in this webinar. Hon. Prin. Dr. Kanade K.G. Was the chairperson. 220 students and staff of the college participated in this webinar.
2. The department has celebrated Birth Anniversary of Chattrapati Shivaji Maharaj. The students of History department brought

Shivjyot from Shivneri Fort, Junnar to A.A., Manchar. The event was organized to introduce and glorify the work of Shivaji Maharaj. All the teaching and Non-Teaching staff and students participated in this activity. To develop the Professional skill of Tourism the department implemented short term course of Tourism Management of two credits. 37 students of F.Y.B.A have completed this course.

Research Publication

1. "Stri Mukti Chalvaliche Badlate Swaroop" B. Aadhar- International peer- Reviewed Indexed Research Journal ISSN-2278-9308, June 2020 7.675
2. Dr. Babasaheb Ambedkarnacha OBC Baktacha Drushtikon Ajanta-UGC referred Journal No. 40776, ISSN-2277-5730 6.399
3. "Mahtma Gandhi Yanchi Gram Swarjya Sankalpna ani Aatmanirbhar bhar at", Ajanta-UGC referred Journal No. 40776, ISSN-2277-5730, March 2021 6.399

Prof. B. K. Sangale

६. Department of Economics

The Department of Economics organized various activities in the academic year 2020-21. Its report is as follows:

1. Admission Process

From June 15, 2020 to 05 August 2020, S.Y.B.A., T.Y.B.A. AND M.A. students were given admission for this classes.

2. Participation in research

Sr. No.	Teacher Name	Paper Publication
१	Dr. Chavan S.R.	03
२	Dr. Kadam P.B.	-
३	Dr. Desai V.R.	01
४	Dr. Lamdada B.B.	01
५	Mr. Gholap K.S.	01

3. Participation Quality Improvement

1. Dr. Chavan S.R. Attended & Completed Online-Faculty Development Program of

Data Analysis for Research in Social Sciences organized by Ministry Of Human Resource Development. Pandit Madana Mohan Malaviya National Mission on Teachers and Teaching Learning Center, Ramanujan College University of Delhi between 7 th to 30 th June 2020.

II. Attended & Completed Online Refresher course on "Indian Economy: Exploring New Economic Opportunities in Post-Pandemic World" organized by Ministry Of Human Resource Development. Pandit Madana Mohan Malaviya National Mission on Teachers and Teaching Learning Center, Ramanujan College, University of Delhi duration between 29 April-13 May 2021

III. Dr. Kadam P.B. completed Online-Orientation Program organized by Ministry Of Human Resource Development. Pandit Madana Mohan Malaviya National Mission on Teachers and Teaching Learning Center. Ramanujan College University of Delhi between 4 th June to 1st July 2020.

IV. Completed-Orientation program organized by Ministry Of Human Resource Development. Pandit Madana Mohan Malaviya National Mission on Teachers and Teaching Learning Center. Ramanujan College University of Delhi duration between 4 th June to 1st July 2020.

V. Attended & Completed Online Refresher course on topic 'Managing online Classes & Co-creative MOOCS 4.0' organized by Ministry Of Human Resource Development. Pandit Madana Mohan Malaviya National Mission on Teachers and Teaching Learning Center, Ramanujan College, University of Delhi between 11-26 March 2021

VI. Prof. Gholap K.S. has Written Two Text Books For Savitribai Phule Pune University New Syllabus (CBCS pattern 2019) of S.Y.B.A. Com. Sem. III & IV in English Medium published by Prashant Publication, Jalgaon.

4. National Conference

In this academic year the National Online Conference was organized on February 11-12, 2021 in the Department of Economics. For this national conference we have received 66 research papers and 70 participants have registered for this national conference. The selected research papers are published in Peer Reviewed Referred & UGC Listed Journal "AJANTA" having its ISSN: 2277-5730. The theme of the Conference aims to focus on one of the important issue in COVID-19 Pandemic which has discussed in elaborative manner by the scholars and academicians.

Guest Lecture

Date: Friday, 26/03/2021 Title: "New opportunities in share market and investment" Speaker: Asst. Nilesh Phulwade Beneficiary: 47 students. Thank you for the timely guidance of our college Hon'ble Principal Dr. K.G. Kanade for the Activities of the department.

Dr. Seema Chavan

● ●

७. Department of Political Science

1. The department celebrated online programme of Constitution Day and Yashwantrao Chavan anniversary on 25 th Nov. 2020 Speaker- Hon. Ulhasdada Pawar, Former MLA.
2. The department organized online Oath taking activity on 21st May Anti-Terrorism Day. On this day, the department taken Online pledge activity of in Google form, In this activity 178 people were participated.

Research Activities

1) Dr. Supekar V. P.

Research Paper Publication :

a) स्थलांतरित मजुरांचे हक्क व न्यायालयीन सक्रियता : विचारमंथ (A Peer Reviewed Journal, ISSN-2347-9639, Vol-8, Issue 24 August 2020)

b) भारत-चीन संबंध आणि आत्मनिर्भर भारत- Published in Ajanta publication UGC listed

Journal (ISSN-2277-5730 Vol-X, Issue-I, Jan-March 2021)

c) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारांची प्रासंगिकता- Published in Ajanta publication UGC Listed Journal, ISSN-2277-5730- Impact factor-6.399, (ISSN-2277-5730, Vol-X, ISSUE-April- June2020)

2) Prof. Randive T.Y.

Research Paper Publication :

1. A Published paper on Aatmnirbhar Bharatasathi Lokshahi v Nagri Samaj' in a National Conference on Self Reliant India organized by department of Economics, Annasaheb Awate College, Manchar 2021. ISSN- 2277-5730. page No. 55-57

Guest Lecture

1. Dr. Supekar V.P. has delivered online guest lecture on 'Indian Constitution' organized by Rajshri Shahu Maharaj Arts, Science and Commerce college, Pathri, Aurangabad, on 26 th Nov. 2020.
2. Dr. Supekar V.P. has delivered online guest lecture on 'Women Empowerment' organized by B.D Kale College, Ghodegaon, Pune. on the event International Women's Day, 8th March 2021. (Time- 10 a.m to 10.40 a.m)
3. Dr. Supekar V.P. has delivered online guest lecture on 'Women Empowerment' organized by Sahebrao Shankarao Dhamdhare College, Talegaon Dhamdhare, Pune on 8th March 2021. (Time- 6.00 p.m to 6.4.p.m.)

Dr. Vaishali Supekar

••

८. Department of Chemistry

Academic curricular, co-curricular and extracurricular activities conducted by the department are as given below.

1. Student Strength

TY BSc : 57

MSc (I) Organic : 46

MSc (I) Analytical : 24

MSc (II) Organic : 44

MSc (II) Analytical : 22

2. Department has started post graduate (M. Sc. - II) course in Analytical chemistry from 2020-21 with intake capacity of 24 seats

3. Research committee under the chair person

Prof. Dr. Nagawade A. V. visited the department for research laboratory continuation and the University has allowed for the same. For Chemistry Dr. K. G. Kanade, Prof. Dr. A. B. Nikumbh and Dr. A. A. Kale are the recognized research guides for M. Phil. and Ph. D.

4. Details of the organized activities in the department are given below :

1. Date : 18/09/2020

Activity : NET/SET Lecture series

Resource Person/member : Dr. Bapurao Shingate Asst. Professor, Dept of Chemistry, Dr. B. A. M. University, Aurangabad

Beneficiaries : 65

2. Date : 20-22 Jan. 2020

Activity : NET/SET Lecture series

Resource Person/member : Ms. Shital Ashok Thorat, Hon. B. J. College, Ale

Beneficiaries : 69

3. Date : 23/09/2020

Activity : NET/SET Lecture series

Resource Person/member : Dr. Dinesh Garud SP College, Pune

Beneficiaries : 38

4. Date : 24/09/2020

Activity : NET/SET Lecture series

Resource Person/member : Dr. S. T. Shinde Maharaja Jivajirao Shinde College, Shrigonda.

Beneficiaries : 38

5. Date : 06/10/2020

Activity : NET/SET Lecture series

Resource Person/member : Prof. (Dr.) Latesh Nikam Baburao Gholap College, Sangav.

Beneficiaries : 20

6. Date : 07/10/2020

Activity : NET/SET Lecture series

Resource Person/member : Prof. (Dr.) Satish Pardeshi SPPU, Pune

Beneficiaries : 20

7. Date : 08/10/2020

Activity : NET/SET Lecture series

Resource Person/member : Prof. (Dr.) Subhash Pingale SPPU, Pune

Beneficiaries : 20

8. Date : 10/09/2020

Activity : Webinar on "Scope and opportunities of Innovation, Entrepreneurship and IPR"

Resource Person/member : Prof. Wagh J. A. Asso. Prof. and HOD, Dept. of Electronics, Y. C. Institute, Satara.

Beneficiaries : 70

9. Date : 11/09/2020

Activity : Webinar on "Scope and opportunities of Innovation, Entrepreneurship and IPR"

Resource Person/member : Mrs. Kadam Pallavi, IP Adventure LLP, Pune

Beneficiaries : 70

10. Date : 09/11/2020

Activity : Workshop on "Innovation, Incubation and Entrepreneurship Development

Resource Person/member : Dr. Salman Shaikh Innovation, Incubation and Strategy management for start up Mr. Rajnish Prabhu Funding Opportunities, Start up management

Beneficiaries : 65

11. Date : 02/02/2021

Activity : Research committee Ref. No. SPPU letter CA/LIC/20/PU/ACS/59 dated 07/01/2021

File submitted to University 03/02/2021 for the period of 2021 to 2026

Resource Person/member :

Prof. Dr. Nagawade A. V. (Chairman)

Prof. Dr. Athare A. E. (Member)

Prof. Dr. Pingale S. S. (Member)

Prof. Dr. Shinde V. M. (Member)

Prof. Dr. Nikam L. K. (Member)

Beneficiaries : 0

12. Date : NA

Activity : Creation of Online teaching Videos, PPTs

Resource Person/member :

Dr. A.B. Nikumbh

Dr. A. A. Kale

Dr. S. B. Misal

Prof. S.S. Gaikwad

Dr. R V Hangarge

Prof. R. S. Pawar

Prof. P.P. Indore

Prof. M. B. Kharde

All Students

Beneficiaries : All Students

13. Date : NA

Activity : Evaluation of student by online examination through Google form

Resource Person/member :

Dr. A.B. Nikumbh

Dr. A. A. Kale

Dr. S. B. Misal

Prof. S. S. Gaikwad

Dr. R. V. Hangarge

Prof. R. S. Pawar

Prof. P.P. Indore

Prof. M. B. Kharde

Beneficiaries : All Students

14. Date : NA

Activity : Implementation of virtual laboratory

Resource Person/member : Prof. S. S. Gaikwad

Beneficiaries : All Students

15. Date : NA

Activity : Chemical shifting and proper utilization newly constructed store

Resource Person/member : Mr. Ghodekar and all staff

Beneficiaries : All Students

16. Date : Sept. 2020 to till date

Activity : Projects under seed money for strengthening department research activities.

Resource Person/member :

Dr. R. V. Hangarge

Prof. R. S. Pawar

Prof. M. B. Kharde

Beneficiaries : 3

17. Date : Sept. 2020 to March. 2021

Activity : MSc II research projects

Resource Person/member : -

Beneficiaries : 3

18. Date : June 2020 to June 2021

Activity : Research papers published by the faculty

Resource Person/member :

Dr. K. G. Kanade

Dr. A. B. Nikumbh

Dr. S. B. Misal

Dr. R. V. Hangarge

Beneficiaries : 15

19. Date : Jan. 2020 to June 2021

Activity : Research papers published by the researcher/students

Resource Person/member : Mrs. R. S. Pawar and 4 other students

Beneficiaries : 4

1. Prof. S. S. Gaikwad has completed refresher course in rethinking education after Covid-19 conducted by SPPUm Pune with financial assistance from RUSA, Shivaji College, Satara From 15/02/2021 - 28/02/2021.

2. Dr. R. V. Hangarge has successfully delivered oral presentation in the International

Interdisciplinary Virtual Conference on Drug Disease and Development on 9th , 10th Desember 2020

3. Dr. R. V. Hangarge has successfully completed 4-week Induction. Orientation program for "Faculty in Universities/ Colleges/ Institutes of Higher Education" from June-26-July 24 and obtained grade A.

4. Dr. R. V. Hangarge has delivered a lecture at Govt. College of Pharmacy, Amravati on "Entrepreneurship and Innovation as Career opportunity" 31st January 2021.

5. Dr. S. B. Misal acted as Member Local Emquiry committee of SPPU, pune at Otur College, Ptur on 25/03/2021.

6. Two students have delivered their online Viva-Vose successfully for Ph.D degree in Chemistry under the guidance of Dr. K. G. Kanade (Mr. Moulavi and Mr. Bankar).

7. mr. Langore has submitted his these for Ph.D degree in Chemistry to SPPU, Pune under the guidance of Prof. Dr. A. B. Nikumbh.

8. Research papers published in reputed national and international journals: 16.

Dr. K. G. Kanade: 04

Dr. A. B. Nikumbh: 02

Dr. A. A. Kale: 06

Dr. S. B. Misal: 01

Dr. R. V. Hangarge: 02

Prof. R. S. Pawar: 03

Dr. A. B. Nikumbh

●●

१. Department of Botany

Regular syllabus theory and practical completed (offline online)

- Continuous evaluation of students and all examinations University and College) were conducted
- Results of UG and PG are good as compare to university results (above 95%)
- Ph. D. Research Center in Botany - Total registered students- 08

- M.Sc. II Botany class started - 2020-21.
- Application for Ph. D. Research Center in Environmental science

Research

- Major Research Project- 01 ---- Completed
- Minor Research Project (Funded by our college- 01) -----Completed
- Research publications ---- 14 Research papers published in International journal with high impact Factor
- T.Y. B.Sc. Students Projects - 06----- Completed.
- 8. Well established tissue culture laboratory - Seedling production of endangered plants.

Activity

- National webinar on "Application of Botany in Human Health" was organized on 2nd December, 2020 Resource Person, Prof Dr. K. N. Dhumal. Total participants 177.
- Students participation in seminar/conference
- Participation in visits - College campus

Best Practice - Polyhouse-Cultivation Gerbera plants.

On going activities

- OR Code for plants in college campus
- Preparation of flora of college campus
- Preparation of herbarium
- Establishment of Seed bank
- Active participation in plantation of Medicinal plants, Renovation of Botanical Garden and campus beautification.
- Active participation in establishment of Rose garden. Plantation of ornamentals
- Active participation in Mango plantation, Fruit and forest tree plantation and Cultivation of horticultural plants like Banana, Custard apple and Coconut.
- West to best-Recycling of organic waste- Vermiculture, Utilization of waste water.
- To create awareness in students- by cultivating bio fertilizers and phytoremediation.

Dr. S. N. Bolbhat

••

१०. Department of Electronic Science

1. According to guidelines of COVID-19 pandemic situation, the annual plan for teaching has been prepared and has been implemented effectively.
2. Department has designed a "Bridge Course" Syllabus for F.Y.B.Sc students and implemented at the beginning of the first semester.
3. Department has designed a short term course entitled "PCB Design" and conducted for F.Y.B.Sc students. 17 students were benefitted by this course.
4. Department has organized self funded one day State level webinar on "Career in Electronics" for F.Y./S.Y./T.Y.B.Sc students on 27TH October 2020. The session is taken by Mr. Pramod Gaikwad, Research Associate, IIT Bombay.
5. Due to COVID-19 situation, the planning of online lectures and recording of video lectures has been implemented effectively.
6. The mentor-mentee scheme has been implemented to take care of every students through online meeting.
7. For continuous evaluation of the students, regular online unit test, offline mid-term test, oral, home assignments etc. were organized.
8. Faculty member Ms. A.M. Dange participated in two FDP, Induction Program (4 Week) and two online training programs.

All faculty members actively participated to conduct these activities.

Prof. S.V. Jade

••

११. Department of Physics

1. As per the guideline laid by the government of Maharashtra and UGC the annual teaching plan was prepared and implemented in the academic year.
2. A common meeting for the newly admitted students for FYBSC class was arranged.
3. The teaching for UG and PG classes were

continued with online mode via Zoom meeting and Google meet along with recording of video lectures.

4. The Short Term Course entitled "Geographical Information System and Remote Sensing" was conducted for FYBSc class for 20 students.
5. The department has organized a webinar under the scheme of Expert Lecture Series on 13th and 16 Oct.2020 by Dr. Kashinath Bogle and Dr.Girish Gund
6. The hurdles about the online teaching and related problems in front of the students was tried to resolve by the Mentor-Mentee Scheme and personal contact.
7. For the continuous assessment of the students online and offline unit tests, semester-end examination, Home assignment and orals were arranged.
8. The Practical examination of UG and PG classes were conducted via online mode as per the guidelines of University.

All faculty members of department of Physics were actively participated and smoothly conducted above mentioned activities.

Prof. R. S. Naik

● ●

१२. Department Of Mathematics

During this academic year our department has organized various curricular and cocurricular activities.

As the level of student at entry in first and second year we decided to organised extra lectures, tests, tutorials, special guidance to students for their better performance in annual examination. Due to pandemic situation of COVID -19 the students were not present in class and attendance is also not satisfactorily. So we have taken the lectures by online mode in Google meet from. But the performance and attendance of the students was not satisfactorily so we provide them lecture series of renowned professors from various colleges. We provide the

MCQ of all subjects of each class, And according to schedule of examinations, we conducted online text, examinations and orals and practicals of all classes.

Prof. V. B. Fasale

● ●

१३. Department of Zoology

Zoology is a branch of science that deals with the study of animal kingdom and animal life. Keeping a beat to global hands and scope for the subject college started the Department of Zoology in the academic year 1982-83. A unique feature of the department has been the deep involvement of the teachers and students in implementation and monitoring of various programmes and activities. In the academic year 2020-21, 25 students were admitted for TYBSC class. The activities and the achievements of our department are as follows:

1. COVID-19 Lockdown activity

Online competitions were organized to keep students and teachers engaged during the pandemic lockdown. Various competitions such as Poster making, Essay writing and Poetry writing competitions were organized online. A huge response of around 110 registrations was received from all over India. The judges were appointed from different colleges and the winners were felicitated with the certificate as a token of appreciation.

2. Webinar

A webinar on "Career in Paramedical Technology" was organized in collaboration with Vivo Healthcare Institute, Shivajinagar, Pune-5 on 6th October, 2020 for students. An informative talk was delivered by Mr. Pralhad Kamble, Trainer, Radiology Technician, Vivo Healthcare Institute Around 299 students participated in the webinar.

3. Inter-Collegiate Quiz Competition

Wildlife week 2020 was celebrated with great enthusiasm. Intercollegiate online quiz competition was organized for TYBSc on the occasion of wildlife week. Around 30 students

participated.

4. Short Term Course

Short term course in "Apiculture was organized. 18 F.Y.B.Sc. students successfully completed the course.

5. Participation in Extra-curricular and Co-curricular Activities

Faculty members have actively participated in various webinars, e-conferences, Faculty Development Programmes and workshops.

6. Others

Co-curricular activities such as quiz, seminars were organized for students.

Innovative methods such as ICT enabled teaching-learning, games, problem-based learning, question-answer session, experiment based were inculcated in teaching by the faculty members.

Prof. R. S. Naik

••

१४. Department Of Biotechnology

A14ttaining new heights in biotechnology research, shaping biotechnology into a premier precision tool of the future for creation of wealth and ensuring social justice-specially for the welfare of the poor. "The Department supports research programs in basic, translational and specialized areas of Biotechnology. The Department therefore, with the support of the Management and our Principal got down to the execution of a very difficult plan. The Department never deterred from its traditional goals and kept up its Best practices and innovative teaching methods like ICT lectures, demonstration, model presentation, video/audio lecture and many more. The department has began developing an Animal and plant Tissue culture laboratory which will help the students to understand the unique concepts of this section as they study these only, theoretically. It will greatly benefit the students as they will acquire skills over the other graduates of Biotechnology. The department conducted many

events in this academic year.

1. The Online Quiz Competition was held for the students of T.Y.BSc, S.Y.BSc and F.Y.BSc biotechnology.
2. Online Seminar Competition was organized for T.Y.BSc. and S.Y.BSc.Students of Biotechnology. All students from T.Y. and S.Y. participated.
3. Online Debate on "Biotechnology:Blessing or curse to humanity" was organized for FY, SY and TY students of Biotechnology.
4. A Visit to the Botanical Garden for Ecosystem Survey. The students were given the task of labeling the plants with names.
5. A poster and model competition was arranged for FY, SY and T.Y.BSc students participated and selected in poster making competition in Online competition.
6. Online Parent teacher meeting was held for the students of TYBSc and SYBSc and FYBSC Biotech. This program was conducted to acquaint the students with new course format of the syllabus and also an introduction of the college and its various facilities.
7. The short term course named as "PLANT TISSUE CULTURE TECHNIQUES" was conducted for the F.Y.BSc students for 3 month duration.
8. Various online state, National and International level conferences were attended by students with teachers to familiarize students with the various scientist and motivational speakers.

Prof. P. B. Khilari

••

१५. वाणिज्य विभाग अहवाल

वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्वाचा विकास व्हावा यासाठी त्यांना व्यावसायिक जगात घडणाऱ्या ठळक घटनांबाबत माहिती देणे व त्यांची सामाजिक अभिरूची जागृत करणे, वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांना प्रात्यक्षिकांतर्गत ज्ञान, व्यवसाय भेटी, तज्ज्ञ व्यक्तींचे मार्गदर्शन, वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांना Accounting.

Taxation. Communication, Management Entrepreneurship, Costing, Marketing या विषयाचे ज्ञान अवगत व्हावे आणि यशस्वी उद्योजक, CA, CS, उच्च पदाची नोकरी मिळेल या उद्देशाने महाविद्यालयात वाणिज्य विभाग कार्य करते. वाणिज्य विभागांतर्गत शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मध्ये खालील उपक्रम राबवण्यात आले.

१. वाणिज्य विभागांतर्गत FY. SY. TYB.Com, M.Com या वर्गाच्या विद्यार्थ्यांसाठी Video Lecture, Online Lecture, PDF Notes, Seminar, Group Discussion, Field Visit, Assisement, Tutorial, Practical अशा आधुनिक पद्धतींचा वापर करून विद्यार्थ्यांना शिक्षणास प्रेरित केले जाते.
२. वाणिज्य मंडळाचे उद्घाटन मा. डॉ. विनायक गंडाल (विभाग प्रमुख, वाणिज्य विभाग, कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, खोपोली) यांच्या हस्ते शनिवार दि. १३ फेब्रुवारी, २०१९ रोजी पार पडले. या उद्घाटन प्रसंगी T.Y.B.Com या वर्गातील १२८ विद्यार्थी उपस्थित होते. या प्रसंगी त्यांना "Income Tax " या विषयावर मार्गदर्शन केले.
३. दि. ३ मार्च, २०२१ रोजी वाणिज्य शाखेच्या T.Y.B.Com या वर्गाच्या विद्यार्थ्यांना "Career Opportunities in Banking" या विषयावर मा. एन. पी. मंचाल (Chief Manager, Bank of Maharashtra, Manchar) यांचे मार्गदर्शनपर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. सदर व्याख्यानास ११४ विद्यार्थी उपस्थित होते.
४. वाणिज्य विभागांतर्गत सत्र १ मध्ये एकूण ३ Certificate Course 1) Certificate Course in Computerized Accounting, 2) Certificate Course in Employability Skill Enhancement Programme, 3) Certificate Course in Intellecture Property Rights Laws हे कोर्स पूर्ण करण्यात आले.
५. वाणिज्य विभागाच्या वतीने F.Y.B.Com, S.Y.B.Com, T.Y.B.Com या वर्गात शिकत असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या पालकांचा Online पालक-मेळावा पहिल्या सत्रामध्ये वर्गानुसार मा. प्राचार्य साहेबांच्या अध्यक्षतेखाली पूर्ण

करण्यात आला.

६. वाणिज्य विभागातील पहिल्या सत्रातील सर्व विद्यार्थ्यांचे कोविड १९ चे सर्व नियम पाळून F.Y.B.Com S.Y.B.Com, T.Y.B.Com या वर्गातील सर्व विद्यार्थ्यांचे Assingment, Tutorial जमा करण्यात आले.
 ७. वाणिज्य विभागातील F.Y.B.Com, S.Y.B.Com, T.Y.B.Com आणि M.Com या वर्गातील विद्यार्थ्यांच्या google form द्वारे ऑनलाईन सराव परीक्षा घेण्यात आल्या.
 ८. वाणिज्य विभागांतर्गत द्वितीय सत्रामध्ये एकूण ३ Certificate Course 1) Certificate Course in Valuce Education, 2) Certificate Course in Employability Skill Enhancement Programme, 3) Certificate Course in Intel lecture Property Rights Laws कोर्स पूर्ण करण्यात आले.
 ९. वाणिज्य विभागातील द्वितीय सत्रातील सर्व विद्यार्थ्यांचे कोविड १९ चे सर्व नियम पाळून F.Y.B.Com, S.Y.B.Com, T.Y.B.Com या वर्गातील सर्व विद्यार्थ्यांचे Assingment, Tutorial आणि Parctical Journal जमा करण्यात आले.
 १०. वाणिज्य विभागातील सर्व विद्यार्थ्यांचे ऑनलाईन पद्धतीने प्रत्येक वर्गाच्या विषयानुसार F.Y.B.Com, S.Y.B.Com, T.Y.B.Com या वर्गातील सर्व विद्यार्थ्यांचे Practical पूर्ण करण्यात आले.
 ११. वाणिज्य विभागातील सर्व विद्यार्थ्यांचे ऑनलाईन पद्धतीने परीक्षा फॉर्म आणि परीक्षा फी कशा पद्धतीने भरावेत याविषयी वाणिज्य विभागातील सर्व सहकारी प्राध्यापकांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.
- वरील विविध उपक्रम राबविताना महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. के. जी. कानडे यांचे बहुमोल सहकार्य मिळाले. तसेच वाणिज्य विभागातील सर्व सहकारी प्राध्यापक आणि वाणिज्य विभागातील विद्यार्थी या सर्वांचे सहकार्य मिळाले.

डॉ. एस. एस. उघडे

••

३६. Department BBA (CA)

The department of BBA (CA) organized various activities in the academic year 2020-2021. Its report is as follows. The department of BBA (CA) has conducted several programmes. For the overall development of student of the college student were encouraged to participate in various college level competitions.

Along with this other Co-Curricular activities such as student online seminars, Group discussions, ICT enabled learning, PPT, online test, tutorials are conducted time to time the department also conducted in term end examination with practical exam and FYBBA (CA) SYBBA (C-), TYBB-(CA).

After successful completion of syllables we have organized preliminary online examination for all classes, we have jointly taken sufficient effort for better performance of the student.

In academic year the FDP workshop was organized 28 July to 4 Aug. in BBA (CA) department. In guest lecture organized by tanpure A.S syllabus restructuring workshop in beneficiary of student Department have made the plan for conducting short term courses (Cyber Law).

Thank you for the timely guidance of our college honorable principle Dr.K.G.Kanade for the activities of Department.

Prof. Sangita Khatal

••

३७. Department of Library

The main objective of any library is to provide its users with both the traditional as well as the latest and updated information and knowledge. Keeping in the mind the major objective of the library our college established a library 12500 sq. ft. area. In the library there are separate reading compartments for teachers as well as for students.

Available Books and Purchase of the Books

The library is fulfilled with the reference

books, books related with literature, books for the syllabi, thesaurus, encyclopedias etc. In total 67884 books are available in the library. 1412 new books worth Rs.207351 have been purchased during the academic year 2020-2021. The staffs as well as students are actively engaged in the selection of the books which are purchased.

Magazines Section

In order to create confidence in the minds of the students from the rural area and to make them available the magazines related with the competitive examinations well as regular syllabus the library provides the students with 45 magazine for different faculties of the study. Apart from this, the library has the facility of 11 newspapers in Marathi and English languages. This facility is proved helpful enough to provide the readers with the knowledge of the current affairs.

Book- Bank Scheme

The library implements this scheme for the sincere, poor and needy students. During the academic year 2020-2021, total 116 students from both junior and senior college were given the sets of the textbooks to be used throughout the year with nominal fees under this scheme.

Reading Hall

The facility of reading hall has been made available for the college students. The reading hall has sitting capacity of 150 students. The students can use the reading hall from 08:00 a.m. to 6:00 p.m. Students can borrow question paper sets, magazines, reference books, books related with competitive examinations etc. on producing their identity cards.

Other facilities in the library

The library has installed a water filter to provide the users of the library with pure drinking water. The new arrivals are showcased in the showcases to make the students aware about the forthcoming reading material. The internet

facility has also been made available in the library for the students. Apart from the regular students, the alumni of the college also can borrow books from the library depositing a small amount to the library. In order to know complaints and suggestions from the students some suggestion boxes are placed at the library. Under the guidance of Hon. Principal of the college and with the co-operation from all the members of the library committee the library has been moving towards excellency.

	No.	Value
Text Books	1357	182779
Reference Books	61	24572
e-Books	3135000	5900
Journals	9	12050
e-Journals	6000	5900
Digital Database	1	5900
CD & Video	-	-
Weeding (Hard & Soft)	100	25224
Others (specify)	-	-

Prof. Sanjay Memane

••

१८. राष्ट्रीय छात्र सेना विभाग

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२०२१ मध्ये एन.सी.सी. विभागांतर्गत खालीलप्रमाणे कामकाज करण्यात आले.

कामकाज स्वरूप पूर्तता

१. ऑगस्ट-२०२० मध्ये एन.सी.सी. द्वितीय व तृतीय वर्षात प्रवेश घेतलेल्या ७० कॅडेट यांची लिस्ट (nominal रोल) तयार करून ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी. पुणे कार्यालयास मेल केला. संबंधित कॅडेट यांचे प्रवेश फॉर्म (STUDENT WELFARE FORM) भरून घेतले.
२. सप्टेंबर-२०२०, ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी. पुणे कार्यालय यांच्या पत्रानुसार दिनांक २२/९/२०२० रोजी पुणे येथे ०९ कॅडेट फायरिंग कॅम्पमध्ये सहभागी झाले.

३. १- भगत तेजस दिलीप, २- बुट्टे सौरभ शरद ३- माटे दत्तात्रय राजेंद्र, ४- बारवे धनेश विलास, ५- वायाल प्रशांत जालिंदर, ६- विश्वकर्मा चंदन परमशंकर, ७- थोरात सौरभ सुरेश, ८- हिलाल नरेंद्र विलास, ९- नाईकडे अक्षरी विलास.
४. नोव्हेंबर २०२०, द्वितीय व तृतीय वर्षात प्रवेशित ७० कॅडेट Welfare fund जमा करून ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी., पुणे बँक Account मध्ये ऑनलाईन खात्यावर रक्कम जमा केली व संबंधित कामकाजाबाबत पत्रव्यवहार मेल दिनांक ११/११/२०२० रोजी केला.
५. डिसेंबर २०२० १- ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी. पुणे कार्यालय यांच्या पत्र व आदेशानुसार शैक्षणिक वर्ष २०२०-२०२१ या वर्षातील एन.सी.सी. प्रथम वर्ष कॅडेट प्रवेश घेण्यात आले. या प्रसंगी NCC PI स्टाफ यांच्या उपस्थितीत ३० कॅडेट यांची शारीरिक चाचणी/लेखी परीक्षा घेऊन अंतिम निवड करण्यात आली.
६. एन.सी.सी. प्रथम वर्ष कॅडेट यांचे मेडिकल व आवश्यक त्या कागदपत्रांसह प्रवेश फॉर्म (Enrolment Form) भरून घेण्यात आले. सदरचे फॉर्म ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी. पुणे कार्यालय यांच्याकडे पत्रासह जमा करण्यात आले.
७. 'C' Certificate Repeater and extension परीक्षा संदर्भात एकूण- ४० कॅडेट नावे पाठवली. मेलद्वारे ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी. पुणे कार्यालय यांच्याकडे पत्रव्यवहार केला.
८. एन.सी.सी. सन २०२०-२०२१ मध्ये प्रथम, द्वितीय व तृतीय वर्षात प्रवेश घेतलेल्या १०० कॅडेट यांची लिस्ट (nominal रोल) तयार करून ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी. पुणे कार्यालय मेल केला.
९. जानेवारी २०२१, १-पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील जयंतीनिमित्त रक्तदान शिबीर दिनांक ०४ जानेवारी २०२१ एकूण- ३० विद्यार्थी / कॅडेट सहभाग
१०. ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी. पुणे कार्यालय यांच्याकडून प्रथम वर्ष कॅडेट साहित्य वाटप.

११. फेब्रुवारी २०२१ १) ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी. सी. पुणे कार्यालय यांच्याकडून 'B' certificate Exam cedar कॅम्प दिनांक ०१ फेब्रुवारी, २०२१ ते ०३ फेब्रुवारी, २०२१ महाविद्यालयात आयोजित एकूण-४३ कॅडेट सहभागी
१२. 'B' certificate Exam form / Admit Card तयार केले कॅडेटकडून आवश्यक कागदपत्रे, मेडिकल फॉर्म जमा केले एकूण ४३ कॅडेट
१३. 'B' certificate Exam ४३ कॅडेट Nominal रोल Shet तयार करून ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन. सी. सी. पुणे कार्यालय यांच्याकडे मेल व हार्ड कॉपी पत्रासह जमा केली.
१४. 'B' certificate Exam साठी दिनांक १४ फेब्रुवारी २०२१ रोजी ४३ कॅडेट, ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन. सी. सी. पुणे कार्यालय आयोजित गरवारे कॉलेज, पुणे येथे उपस्थितीत.
१५. प्रथम वर्ष ३० कॅडेट welfare fund जमा करून, ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी. पुणे बँक Account मध्ये ऑनलाईन खात्यावर रक्कम जमा केली व संबंधित कामकाजाबाबत पत्रव्यवहार, मेल दिनांक ०४/०२/२०२१ रोजी केला.
१६. मार्च-२०२१ 'C' Certificate Exam फॉर्म / Admit Card तयार केले कॅडेटकडून आवश्यक कागदपत्रे, मेडिकल फॉर्म जमा केले एकूण २५ + ०३ = २८ कॅडेट
17. 'C' Certificate Exam २५ + ०३ = २८ कॅडेट Nominal Roll shett तयार करून ३६ महाराष्ट्र बटालियन एन. सी. सी. पुणे कार्यालय पाठविणे.

प्रा. आर. पी. मुढे

••

१९. जिमखाना कमिटी अहवाल

महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक प्रगतीबरोबर त्यांची शारीरिक गुणवत्ता व क्रीडा कौशल्यामध्ये वाढ व्हावी या उद्देशाने जिमखाना विभाग

सतत प्रयत्नशील असतो. खेळाडूंना विविध क्रीडा स्पर्धांच्या सरावासाठी प्रशस्त असे क्रीडांगण असून त्यामध्ये प्रमाणित ४०० मीटरचा धावन मार्ग, फुटबॉल व क्रिकेटचे मैदान आहे. महाविद्यालयात टेबल टेनिस खेळण्यासाठी बंदिस्त हॉल उपलब्ध आहे. खेळाडूंच्या शारीरिक तंदुरुस्तीसाठी स्वतंत्र अशी अद्यावत व्यायाम शाळा असून मुले व मुली वेळेनुसार व्यायाम करत असतात. महाविद्यालयात कबड्डी, खो-खो, हँडबॉल, व्हॉलीबॉल, बास्केटबॉल इ. क्रीडा प्रकारची मैदाने असून विविध अधिकृत संघटना व तज्ज्ञ प्रशिक्षकांकडून विद्यार्थ्यांना वेळोवेळी मार्गदर्शन करण्यासाठी कॅम्पचे आयोजन केले जाते.

सन २०२०-२१ मध्ये महाविद्यालयातील जिमखाना कमिटीच्या एकूण तीन मिटींग घेण्यात आल्या. सदर मिटींगमध्ये ठरल्याप्रमाणे कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. त्यामध्ये प्रामुख्याने राष्ट्रीय क्रीडा दिन, रक्तदान शिबीर, शिक्षकांसाठी ट्रेकिंगचे आयोजन व प्रथम वर्षाच्या सर्व विद्यार्थ्यांसाठी शारीरिक शिक्षण विषयाची ऑनलाईन परीक्षा घेण्यात आली. कोविड -१९ च्या काळात विद्यार्थ्यांचे शारीरिक आरोग्य कसे जपावे या दृष्टिकोनातून घरातल्या घरात कोणत्याही साहित्याविना साधे व्यायाम प्रकार कसे करावे या संदर्भात 'माझे कुटुंब, माझी जबाबदारी' या संकल्पनेतून मार्गदर्शन करण्यात आले. विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक आरोग्याबरोबर मानसिक आरोग्य कसे जपावे ह्या दृष्टिकोनातून मानसोपचार तज्ज्ञ डॉ. हमीद दाभोळकर यांच्या व्याख्यानाचे आयोजन 'जागतिक मानसिक दिना'निमित्त करण्यात आले होते. कोरोना काळात विद्यार्थ्यांनी आपली रोग प्रतिकार शक्ती आयुर्वेदातून कशी वाढवावी या दृष्टिकोनातून 'जागतिक आरोग्य दिना'निमित्त श्री. वैद्य योगेश काळे यांचे 'सद्यस्थितीत आयुर्वेद' या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते. विद्यार्थ्यांनी सूर्यनमस्कार कसे करावे? व त्याचे फायदे काय आहेत? या संदर्भात यु-ट्युब व्हिडिओद्वारे सांगण्यात आले.

डॉ. सुनील पानसरे

••

रयत शिक्षण संस्थेचे,
अण्णासाहेब आवटे कॉलेज मंचर, ता. आंबेगांव, जि.पुणे
मार्च/एप्रिल २०१९-२०२० मध्ये झालेल्या परीक्षेत गुणानक्रमे प्रथम आलेल्या विद्यार्थ्यांची यादी

अ.क्र.	विद्यार्थ्याचे नांव	वर्ग	मिळालेले गुण	शेकडा गुण
१	मोढवे संचिता चंद्रकांत	टी. वाय. बी. ए.	९६१/१२००	८०.०८
२	हिंगे श्वेता प्रताप	टी. वाय. बी. एस्सी.	१८१०/१९००	९५.२६
३	पोखरकर सोनाली पुरुषोत्तम	टी. वाय. बी. कॉम.	९४७/१२००	७८.९१
४	शिकें आरती दत्तात्रय	टी. वाय. बी. बी. ए.	१८६३/२४००	७७.६२
५	देवळे शुभम नामदेव	टी. वाय. बायोटेक	११३४/१९००	५९.६८
६	हिंगे शितल मच्छिंद्र	एम. ए. मराठी	-	अ श्रेणी
७	शेख सलमा युसूफ	एम. ए. इंग्रजी	-	अ + श्रेणी
८	ढोबळे कविता भागचंद	एम. ए. अर्थशास्त्र	-	अ श्रेणी
९	पिंगळे अक्षदा विष्णू	एम. कॉम.	-	ओ श्रेणी
१०	खैरे रेखा नंदकुमार	एम. कॉम.	-	ओ श्रेणी
११	काळे स्मिती गणेश	एम. एस्सी केमेस्ट्री	-	ओ श्रेणी

अण्णासाहेब आवटे कॉलेज, मंचर रयत सेवक

प्राचार्य उपप्राचार्य	(वरिष्ठ विभाग)	राज्यशास्त्र विभाग	- प्रा. डॉ. सौ. व्ही. पी. सुपेकर - प्रा. टी. वाय. रणदिवे
	- डॉ. के. जी. कानडे - प्रा. डॉ. ए. बी. निकुंभ - प्रा. बी. के. सांगळे	मानसशास्त्र विभाग	- प्रा. व्ही. बी. अडसरे
मराठी विभाग	- प्रा. डॉ. बी. पी. गार्डी - प्रा. आर. पी. मुठे - प्रा. जी. डी. मुंडे - प्रा. डॉ. एस. एस. रुपनर	गणित विभाग	- प्रा. व्ही. बी. फसाले - प्रा. एम. डी. रोकडे - प्रा. एस. बी. भालके
		पर्यावरणशास्त्र	- प्रा. चव्हाण
इंग्रजी विभाग	- प्रा. जी. सी. वाघ - प्रा. एस. एस. नागटिलक - प्रा. डॉ. एस. एम. मोरे - प्रा. एस. एस. वाळुंज - प्रा. एस. एस. लोंढे - प्रा. डी. डी. वायाळ - प्रा. टी. ई. ढोणे	वाणिज्य विभाग	- प्रा. एस. एस. उघडे - प्रा. कु. ए. व्ही. ढोबळे - प्रा. एस. एस. शेते - प्रा. एम. एस. उधाणे - प्रा. डी. व्ही. काळोखे - प्रा. एस. एम. सुरवसे - प्रा. के. ए. कामटे - प्रा. एम. टी. भालेकर
अर्थशास्त्र विभाग	- प्रा. डॉ. एस. आर. चव्हाण - प्रा. डॉ. पी. बी. कदम - प्रा. डॉ. व्ही. आर. देसाई - प्रा. डॉ. बी. बी. लामदाडे - प्रा. के. एस. घोलप - प्रा. पी. बी. बांगर	कॉम्प्युटर ॲप्लीकेशन विभाग	- प्रा. एस. डी. खताळ - प्रा. डी. एम. भगत - प्रा. आर. आर. चासकर
भूगोल विभाग	- प्रा. एस. डी. उगले - प्रा. व्ही. आर. मिंदे	फिजिकल एज्युकेशन	- प्रा. डॉ. एस. पी. पानसरे
इतिहास विभाग	- प्रा. बी. के. सांगळे - प्रा. एन. एम. श्रीशेठ	भौतिकशास्त्र विभाग	- प्रा. डॉ. आर. एस. निंबाळकर - प्रा. एस. सी. महाकाळ - प्रा. एस. टी. काशिद - प्रा. व्ही. पी. म्हस्के - प्रा. एच. एस. शिर्के - प्रा. एस. बी. जगताप

प्राणीशास्त्र

- प्रा. आर. एस. नाईक
- प्रा. एस. टी. पोकळे
- प्रा. एच. जे. गावीत
- प्रा. डी. व्ही. डोके
- प्रा. प्रतिका सोनवणे

ग्रंथालय विभाग

- प्रा. एस. एन. मोहरे
- प्रा. एन. एस. फुलवडे
- प्रा. एस. एम. मेमाणे (ग्रंथपाल)

वनस्पतीशास्त्र विभाग

- प्रा. डॉ. एस. एन. बोलभट
- प्रा. व्ही. एस. कुमावत
- प्रा. डॉ. बी. एन. आडमुठे
- प्रा. पी. डी. नाईक
- प्रा. एस्. जी. शेख
- प्रा. ए. के. भोर
- प्रा. व्ही. बी. कोडलिंगे

(कनिष्ठ विभाग)

उपप्राचार्य

: प्रा. पी. एस. कणसे

विज्ञान शाखाप्रमुख

: प्रा. टी. व्ही. पाटील

कला शाखाप्रमुख

: प्रा. पी. एस. कणसे

वाणिज्य शाखाप्रमुख

: प्रा. आर. सी. भोर

इलेक्ट्रॉनिक्स विभाग

- प्रा. एस. ए. बेळगे
- प्रा. ए. एम. डांगे
- प्रा. कु. जे. बी. खिलारी

मराठी विभाग

- प्रा. एस. डी पवळे
- प्रा. के. बी. एरंडे
- प्रा. एम. डी. कुदळे

रसायनशास्त्र विभाग

- प्रा. डॉ. ए. बी. निकुंभ
- प्रा. डॉ. ए. ए. काळे
- प्रा. एस. बी. मिसाल
- प्रा. एस. एस. गायकवाड
- प्रा. डॉ. एस. टी. शिंदे
- प्रा. ए. के. वळवी
- प्रा. पी. पी. इंदोरे
- प्रा. एम. बी. खर्डे
- प्रा. आर. एस. पवार
- प्रा. व्ही. बी. हिंगे

इंग्रजी विभाग

- प्रा. एस. एन. यादव
- प्रा. एन. एस. गायकवाड
- प्रा. एम. आर. झगडे
- प्रा. आर. पी. जाधव

अर्थशास्त्र विभाग

- प्रा. डी. एम. थोरात
- प्रा. जे. के. शिंदे
- प्रा. एस. ए. भांबुरे

भूगोल विभाग

- प्रा. ए. टी. बोरसे
- प्रा. आर. एच. रावडे

जैवतंत्रज्ञान विभाग

- प्रा. डी. डी. इंगोले
- प्रा. कु. व्ही. बी. कराळे
- प्रा. कु. पी. बी. खिलारी

इतिहास विभाग

- प्रा. पी. एस. कणसे

बी. व्होक. विभाग

- प्रा. एस. एन. सुसे
- प्रा. के. डब्ल्यू. पाटील

राज्यशास्त्र विभाग

- प्रा. एम. जी. गुंजाळ
- प्रा. श्रीमती यु. जी. निघोट

वाणिज्य विभाग - प्रा. आर. सी. भोर
- प्रा. श्रीमती एम. जे. तांबे
- प्रा. बी. डी. ढगे
- प्रा. ए. बी. लोखंडे

रसायनशास्त्र विभाग - प्रा. एस. डी. गणापुरे
- प्रा. कु. पी. आर. चौधरी

गणित विभाग - प्रा. टी. व्ही. पाटील
- प्रा. एस. एम. गवळी

माहिती तंत्रज्ञान विभाग - प्रा. पी. एस. राजगुरु
- प्रा. सी. बी. फुलवडे

भौतिकशास्त्र विभाग - प्रा. एल. डी. गायकवाड
- प्रा. यु. डी. पाटील

जीवशास्त्र विभाग - प्रा. एस. ए. पवार

फिजिकल एज्युकेशन - प्रा. एस. ए. काळे

शिक्षकेतर सेवक विभाग

१. श्री. पी. एम. पारधी	अधीक्षक
२. कु. एस. एच. बोव्हाडे	वरिष्ठ लिपिक
३. श्री. एस. पी. बोभाटे	कनिष्ठ लिपिक
४. सौ. आर. डी. गेंगजे	ग्रंथालय लिपिक
५. श्री. एस. डी. घोडेकर	प्रयोगशाळा सहाय्यक
६. श्री. डी. बी. शिंदे	प्रयोगशाळा सहाय्यक
७. श्री. सी. यु. शिंदे	प्रयोगशाळा सहाय्यक
८. श्री. के. के. खळदकर	प्रयोगशाळा परिचर
९. श्री. ए. एन. बाणखेले	प्रयोगशाळा परिचर
१०. श्री. एस. बी. शेते	प्रयोगशाळा परिचर
११. श्री. ई. सी. वाजे	प्रयोगशाळा परिचर

१२. श्री. डी. डी. तांबे	प्रयोगशाळा परिचर
१३. श्री. टी. बी. आतार	प्रयोगशाळा परिचर
१४. प्रा. आर. के. जोशी	प्रयोगशाळा परिचर
१५. श्रीमती एन. बी. बागल	ग्रंथालय परिचर
१६. श्री. पी. के. दाते	ग्रंथालय परिचर
१७. श्री. एस. डी. लोंढे	ग्रंथालय परिचर
१८. आर. एन. औटी	ग्रंथालय परिचर
१९. एस. आर. जाधव	शिपाई
२०. श्री. सी. बी. पिंगळे	शिपाई
२१. श्री. एम. आर. गायकवाड	शिपाई
२२. श्री. ए. एस. किरवे	शिपाई
२३. श्री. बी. एल. आघाव	शिपाई
२४. कु. एम. बी. शिंगाडे	शिपाई
२५. श्रीमती एस. व्ही. दिघे	शिपाई
२६. श्री. व्ही. टी. मेचकर	शिपाई

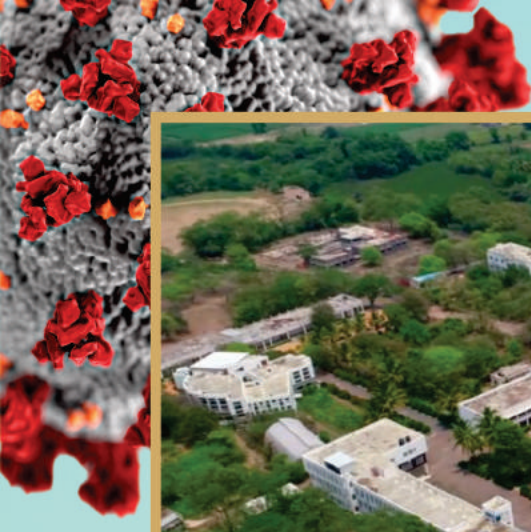
विनाअनुदानित शिक्षकेतर सेवक विभाग

१. श्री. सागर किसन भवारी	(कनिष्ठ लिपिक)
२. श्री. महेश शरद भोर	(कनिष्ठ लिपिक)
३. श्री. महेश सावकार टेमकर	(कनिष्ठ लिपिक)
४. श्री. विशाल हनुमंत कराळे	(माध्यम व्यवस्थापक)
६. श्री. सुजाता बाळासाहेब सोनवणे	(शिपाई)

••

चित्रकार : कु. काजल पाचपुते

परंपरा १९६६ पासून

जगू कसा तुझ्याविना, ऑक्सिजन भासे मित्र
लावा एक तरी झाड, जगण्याचे खरे सूत्र

